

3237/m
GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADJA A M. TUD. AKADEMIÁNAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

THUKYDIDES.

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

ZSOLDOS BENŐ

MÁSODIK KÖTET.

NEGYEDIK ÉS ÖTÖDIK KÖNYV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1888.

Ára 80 kr.

Az I. kötet ára 1 frt 40 kr. A III. kötet f. é. szeptember hóban fog megjelenni.

GÖRÖG ÉS LATÍN
REMEKÍRÓK.

KIADJA

A M. TUD. AKADEMIÁNAK
CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

OSZK
THUKYDIDES.

Országos Széchényi Könyvtár

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1887.

THUKYDIDES.

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

ZSOLDOS BENŐ.

MÁSODIK KÖTET.

Országos Széchényi Könyvtár

NEGYEDIK ÉS ÖTÖDIK KÖNYV.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADVÁNYA.

1887.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

12.740/23/2

THUKYDIDES.

IV. KÖNYV.

A következő nyári időszakban, abban az időtájban, midőn 1
az élet fejét hányja,¹ egy tíz syrakusai és ugyanennyi lokrisi
hajóból álló hajóraj szállt tengerre és a sicíliai Messenét maguknak,
a lakosoknak egyenes felhívására hatalmába kerítette. Ekkép Mes- 2
sene Athéntől elszakadt. A syrakusaiak erre főképp azért vállalkoz-
tak, mert látták, hogy ez a hely igen alkalmas fekvésű arra, hogy
belőle Siciliát megrohanják, s féltek, hogy az athéniek őket innen
nagyobb hadi készüléttel előbb utóbb megtámadják. A lokrokat
viszont az vitte erre, hogy a rhegioniakkal ellenséges viszonyban 3
álltak, s ezeket ekkép két tűz közé akarták szorítani. Ezek a lokrok
egyidejűleg a rhegioniai területére is becsaptak a többi összes
hadaikkal, hogy Messene oltalmára ne siethessenek, egyszersmind
azért is, mert náluk tartózkodó rhegioni menekültek szintén erre
ösztönözték őket. Rhegion már huzamos idő óta polgári villon-
gásban élt s lehetetlen volt ez idő szerint a lokrok ellen védekez-
nie. E miatt ezek annál nagyobb hévvel is támadtak. A lokrok, 4
miután szárazföldi hadaikkal a rhegioni területet feldúlták, vissza-
vonultak, a hajóraj azonban Messenét tovább is megszállva tar-
totta, s még több, teljesen csatára kész állapotba helyezett hadi
hajót is rendeltek hozzá a hadnak e pontról való folytatására.

Ezen a tavaszon, ugyanez időtájban, még mielőtt az élet a 2
fejét egészen kihányta volna, a peloponnesosiak és szövetségeseik
betörték Attikába. Vezérok volt az Archidamos fia, Agis, lakedai-
moni király. Táborba szállásuk után a terület pusztításához fogtak. 2
Másfelől az athéniek is elindították azt a negyven hajónyi tengeri

hadat, a melynek a felszerelését már ez előtt munkába vették, valamint a még hátra maradt két vezért, Eurymedont és Sophoklest is elindították Sziciliába, a hova Pythodoros, a harmadik vezér, már előre elment volt. Ezeknek a vezéreknek feladatává tették, hogy a mint mentökben Kerkyrát érintik, tegyék gondoskodásuk tárgyává azoknak az ügyét, a kik e szigeten a városban vannak, a kiket itt e hegységben levő menekültek rabló portyázásaikkal sanyargatnak. Elvitorlázott ide már a peloponnesosiaktól is egy hatvan hajónyi hadi flotta, hogy a hegységben levőknek segítséget nyújtson ; ez egyszersmind abban a hitben is ringatta magát, hogy a várost, miután benne az éhszükség roppant nagy, könnyű szerrel hatalmába ejtheti. Demosthenesnek, a ki Akarnaniából való visszatérése után hivatal nélkül volt, az athéniek a saját kértére megengedték, hogy e hajóhadat, ha akarja, a Peloponnesos környékén használhassa.

Midőn ez a hadi flotta haladása közben a lakedaimoni partok irányában volt, tudósítások érkeztek hozzá, hogy a peloponnesosi hadi flotta már Kerkyránál van. Ennek következtében Eurymedon és Sophokles csak a Kerkyrába való hajózás körül voltak ; Demosthenes azonban folyvást csak azt sürgette, hogy Pylosnál² vessenek horgonyt, s csak akkor folytassák tovább pályájokat, ha itt megteszik azt, a mit kell. Amazok ellene nyilatkoztak ennek a javaslatnak ; de véletlenül vihar tört ki, a mely a hajóhadat Pyloshoz űzte. Ekkor Demosthenes nyomban azzal állt elő, hogy ezt a helyet erősítsék meg, mert ő épen e végből jött el velök ; egyszersmind rámutatott arra, hogy mily gazdag készlet áll itt rendelkezésre fában és kövekben ; továbbá arra, hogy ez maga ép úgy, mint körülte a terület nagy darabon pusztán áll. Pylos ugyanis Spártától körülbelől négyszáz stádiumnyira³ esik s ahhoz a területhez tartozik, a mely egykor messenei föld volt ; a lakedaimoniak Koryphasionnak nevezik. A vezérek azt mondták erre, hogy temérdek sok pusztá hegyfoka van a Peloponnesosnak, ha elfoglalásukkal az államot költségbe akarja verni. Demosthenes előtt azonban ez a hely sokkal fontosabbnak látszott bármely más pontnál nem csak azért, mert alatta kikötő van, hanem azért is, mivel innen a messeneiek, a kik ezzel a helylyel ősidők óta ismerősök s a lake-

daimoniakkal egyforma tájszóláson beszélnek, ezekre roppant sok csapatát mérhetnének, egyszersmind a helynek teljesen megbízható őrei lennének.

Demosthenes, mivel mindennek daczára sem tudott semmire 4
menni sem a vezéreknél, sem pedig a csapatvezérek útján tett közléseivel a katonaságnál, nem bolygatta tovább a dolgot. Azonban a katonáknak, a mint a kedvezőtlen időjárás miatt tétlenül heverték, egyszer csak maguknak kerekedett kedvök arra, hogy a helyet megerősítik, s ehhez minden ponton köröskörül egyszerre hozzá fognak. A munkához valósággal hozzá is láttak, s a köveket, 2
mivel kifaragásukra vasszerszámaik nem voltak, összeválogatás után hordták a kellő helyre s úgy rakták együvé, a mint épen összeillettek. S ha valahol sárra volt szükség, a hátukon vitték oda, úgy hogy előre hajoltak annyira, a mennyire csak szükséges volt, hogy a sár rajtuk megmaradjon, s karjukat hátul egybekapcsolták, hogy a sár alá ne hulljon. S minden út-mód felhasználásával siettek, hogy a lakedaimoniakat, mielőtt nyakukra jönnének, a legnegtámadhatóbb pontok megerősítésével megelőzzék. A hely legnagyobb része különben már természeti fekvésénél fogva erősséget képezett s semmi bástyázatra nem szorúlt.

A lakedaimoniak épen akkor, midőn az erről való értesítés 5
hozzájok érkezett, ünnepet ültek, s eleinte fel sem vették a dolgot, mert azt hitték, hogy ha ők egyszer hadaikkal ott teremnek, vagy nem lesznek képesek az athéniek ő velők szemben helyt állani, vagy megrohanás útján könnyen birtokukba ejthetik a helyet; de némi részben az is tartóztatta őket, hogy hadaik még Athén alatt voltak. Az athéniek azokat a pontokat, a melyek a száraz 2
felé estek és a melyek még ezeken kívül még erősítésre szorúltak, hat nap alatt bástyázattal látták el; azután Demosthenessel öt hajót hagytak ott őrizetül, maguk pedig a hajóhad nagyobb részével kerkyrai és siciliai útjuk folytatására siettek.

Az Attikában levő peloponnesosiak arra a híre, hogy Pylos 6
meg van szállva, nyakra-főre haza siettek; igen, mert itt a lakedaimoniak és királyuk Agis a pylosi dolgot rögtön úgy fogták fel, hogy az a saját tűzhelyeiket fenyegeti; de egyszersmind a miatt, hogy korán, oly időben törtek be Attikába, midőn az élet még

zöldjében volt, a sereg legnagyobb része élelemben hiányt szenvedett, s az akkori évszakhoz képest nagyon zord időjárás is sanyargatta a katonaságot. Ekkép sok ok működött közre ahhoz, hogy visszavonulásukat siettessék s ez a betörés a legrövidebb ideig tartó legyen, mert csak tizenöt napot töltöttek Attikában.

7 Ebben az időtájban Simonides, athéni vezér, a várak őrségeiből egy kisedet athéni csapatot vont össze, s ezzel, egyszersmind egy jókora tömeget tevő szövetségessel a thrák partvidéken fekvő Eiont, a mely a mendeiak gyarmata volt, de az athéneiekkel ellenséges viszonyban állt, árulás útján hatalmába ejtette. A Chalkidike és Bottike hadai azonban tüstént ott termettek s kiverték belőle, a midőn emberei közül sokat veszített.

8 A peloponnesosiaknak Áttikából való visszavonulása után a spártaiak maguk, valamint a velök szomszédos környéklakók is nyomban Pylos felmentésére indultak; a többi lakedaimoniaknak az oda nyomulása azonban késedelmesebben történt, mivel csak az imént tértek vissza egy másik táborozásból. Továbbá a Peloponnesoson minden irányban rendeletet küldtek szét, hogy támogatásukra a hadak mentől hamarabb Pylos alatt legyenek. Elküldtek a Kerkyránál horgonyzó hadi flottájok után is, a mely hatvan hajóból állott. Ez a leukasi földszoroson útszállíttatván, a Zakynthosnál horgonyzó attikai hajóhad figyelmét kikerülve, el is jutott

3 Pylos alá. Itt már ekkor a szárazföldi sereg is jelen volt. Demosthenes két hajóját még a peloponnesosi hajóhad közelgésekor titkon azzal bizta meg, hogy vitorlázzék el Eurymedonhoz és a hajókon Zakynthosnál levő athéniekhez, s vigye meg nekik azt az üzenetét, hogy siessenek ő hozzá, mert a hely veszedelemben forog.

4 E hajók a Demosthenes meghagyása értelmében haladéktalanul elsiettek. Ez alatt a lakedaimoniak készüléteket tettek az erősségnek mind a száraz, mind a tenger felől való megrohanására, abban a reményben, hogy egy oly sebtében összehányt és gyöngé őrséggel ellátott építményt könnyű szerrel hatalmukba ejthetnek. Mivel azonban azt várták, hogy az attikai hajóhad Zakynthos felől annak segítségére jön, az volt az eszökben, hogy a kikötőnek a bejáróit elzárják, hogy ha a helyet előbb be nem vehetik, az athéniekre

6 nézve lehetetlenné váljék a kikötőbe való behatolás. A kikötő előtt

ugyanis, egészen közel egy Sphakteria nevű sziget terjed, a mely a kikötőt biztossá, a bejárókat pedig keskenyekké teszi, még pedig a két bejáró közül az egyiket, azt, a melyik az athéni erősség és Pylos felé esik, annyira, hogy egyszerre csak két hajó, azt pedig, a melyik a szárazföld többi része felé néz, annyira, hogy egyszerre csak nyolcz vagy kilencz hajó haladhat be rajta. Az egész sziget be volt növe erdővel, a mely a hely lakatlan volta miatt vadonnat sűrűségű volt, s nagyságban körülbelől tizenöt stádiumnyira⁴ terjedt. A bejárókat már a lakedaimoniak sűrűn egymás mellé szorított s orral a nyílt tenger felé fordított hajókkal akarták elzárni; mivel azonban attól tartottak, hogy az ellenség majd a szigetről támad rájok, nehéz fegyverzetű gyalogokat szállítottak át ide s átellenben, a szárazföldön, a part mentén szintén állítottak fel gyalogságot; ekkép — gondolták — az athéniekre nézve mind a sziget, mind a szárazföld megközelíthetlenné válik s kiszálló hely egyiken sem lesz számukra; a kikötő nyílásain túl Pylosnak a nyílt tenger felé eső részei, mivel a kikötésre alkalmatlanok, egy pontot sem szolgáltatnak az ellenfélnek, a honnan az övének támogatására lehetne; ők ellenben az erősséget a nélkül, hogy egy kétes sikerű tengeri ütközetet kellene megkoczkáztatniok, meghódolásra kényszeríthetik; ezt remélni engedi az, hogy élelmi készlettel ellátva nincs s védelmi eszközei is nagyon szerények. Alig hogy azt így elgondolták, nehéz fegyverzetű gyalogosait át is szállították, a kiket az összes századokból sorshúzás útján jelölték ki. Így is váltogatták fel ezeket ott sorban. Azok, a kik e szigeten utoljára ott rekedtek, a hozzájuk tartozó helotákkal együtt négyszázhuszan voltak. Vezérök a Molobros fia, Epitadas volt.

Demosthenes annak láttára, hogy a lakedaimoniak egyszerre szárazon is, vizen is támadni akarnak, szintén megtette a készülleteket; azokat a háromsorevezősöket, a melyek az ott hagyott ötből még nála voltak, felvonatta az erősség alá és sánczkarózáttal vétette körül, a matrózokat pedig fegyverzettel látta el. Ez a fegyverzet ugyan gyarló volt s legnagyobb részben csak fűzfából font pajzsokból állt, mert e pusztá vidéken rendes fegyverzethez jutni nem lehetett. S még ezeket a fűzfa-pajzsokat is arról a harmincz-evezős bárkáról és gyors sajkáról kapta, a melyek épen messeneie-

ket szállítottak hozzá. Ezek a messeneiek egy negyven főnyi nehéz fegyverzetű gyalog csapatot tettek, a melyet aztán Demosthenes a többiekkel együtt alkalmazásba vett. A hiányos fegyverzetű, valamint a fegyverzettel ellátott legénység legnagyobb részét a helynek legjobban megerősített s természettől leginkább védett pontjaira állította, a száraz felé, azzal a meghagyással, hogy ha az ellenség szárazföldi serege támadást intéz, verje vissza, maga pedig az összes közül hatvan nehéz fegyverzetű gyalogot s néhány nyilast vett magához s a bástyázat mögül kiment a nyílt tengerhez, oda, a hol leginkább várható, hogy az ellenség próbát tesz a kiszállásra. Ez oly pont volt a nyílt tenger felé néző oldalon, a mely nehezen megközelíthető s sziklás volt ugyan, de a hova, a mint ő gondolta, az ellenség még is kész lesz oda csalatni magát, mivel ott az athéniek bástyázata a leggyöngébb volt. Az athéniek azt a pontot azért nem erősítették meg különösebben, mivel nem hitték azt, hogy nekik az ellenség a tengeren föléjük kerekedhetnék, s hogy ez a hely tarthatatlan volna, még ha az ellenség a kiszállást erőszakolná is. E ponton tehát Demosthenes lehúzódt a tengerhez s itt nehéz fegyverzetű gyalogosait fölállította, hogy, ha lehet, az ellenség kiszállását megakadályozza; egyszersmind a következő beszéddel igyekezett felbátorítani őket:

10 «Ti férfiak, kik e merész vállalkozás osztályosai vagytok, soh' se vágyakozzék most, e szorúlt helyzetben közületek senki magának okos ember színében tűnni fel az által, hogy a bennünket környékező veszedelmeket töröl-hegyre mind számba veszi! Jobb, ha e helyett minden további fontolgtatás nélkül neki megy az ellenségnek, abbeli jó reménységgel, hogy még ezek közül is meg fog menekedni! Mert minden olyan szorúlt helyzetben, a minő a mostani is, épen nincs helye a fontolgtatásnak, hanem a leggyorsabban merni kell. S én látom, hogy a mi részünkön több a kecsegtető kilátás, ha készek vagyunk helyt állani s az ellenség roppant tömegétől meg nem rettenve, azt, a miben felette állunk, cserben nem hagyjuk. Mert hogy ehhez a helyhez hozzáférni nehéz, az, úgy tartom, nekünk szolgál javunkra, s ha mi helyt állunk, a mi szövetségesünk lesz, míg ha meghátrálunk, legyen bár még oly alkalmatlan is, kevés bajjal küzdhetők le ennek az

akadályai, mivel senki sem áll gátlólag az útban ; s nekünk aztán ellenségünkben annál nagyobb hévvel küzdő harczosokkal fog meggyűlni a bajunk, mert reá nézve a visszahúzóadás nem volna oly könnyű, még ha mi szorongatnók is őket. S mi sem könnyebb, mint velök megbirni, míg a hajókon vannak ; de mihelyt szilárd földre tették a lábukat, nyomban egyenlőkké lesznek velünk. Ropant nagy számuktól sincs mit oly mód nélkül félnünk, mert még ha oly sokan vannak is, a kiszállás nehézségei miatt apró osztályokban kell csatába bocsátkozniok ; s nem szilárd földön álló, velünk egyenlő viszonyok közt levő, hanem hajókról felénk nyomuló nagyobb sereg az, a melynek sikeréhez a tengeren sok kedvező körülménynek kell összejárnia. Ugyanazért én azt tartom, hogy az ellenség erejét az eléje gördülő nehézségekkel együtt a mi számunk teljesen ellensúlyozza. S aztán ti athéniak vagytok, a kik tapasztalásból magatokról tudjátok, hogy hajókról a partra szállás soha ki nem erőszakolható, mihelyt az ellenség helyt áll a parton, a tenger zajlásától s a hajók ijedelmes közeledésétől meg nem riad és meg nem hátrál. Megvárom tehát, hogy most ti szintén helyt álltok s e sziklás partszakadék szélén küzdelemre kelve magatokat is, a helyet is megmentitek.»

Demosthenes ezen szavaira az athéniak még jobban neki bátorodtak ; ennél fogva alábocsátkoztak az ellenség elé s közvetlenül a tenger szélén álltak hadi rendbe. Ekkor a lakedaimoniak felkerelkedtek s mind a szárazföldi sereggel, mind a negyvenhárom hajónyi hajóhaddal egyszerre támadást intéztek az erősségre. A hajóhad vezére a Kratesikles fia, a spártai Thrasymelidas volt. Ez épen ott intézett támadást, a hol Demosthenes várta. Az athéniak igyekeztek e támadást mindkét felől, mind a száraz, mind a tenger felől, visszaverni. Az ellenséges hajóhad apró szakaszokra oszlott, mivel nagyobb számú hajóknak a parthoz férkőzni nem lehetett, s pihenőt tartva, hol az egyik, hol a másik intézett támadást felváltva, mi közben mindenféleképp buzgólkodtak s buzdították is egymást, hogy az ellenséget valamiképp kiszorítsák állásából, s az erősséget hatalmukba ejtsék. E részben valamennyi közt Brasidas tüntette ki magát leginkább, a ki itt hajóskapitányi minőségben küzdött. Ez, a mint látta, hogy a többi hajóskapitányok és

a hajókormányosok a partvonal okozta nehézségek miatt, még a hol lehetségesnek tűnt is fel a parthoz állás, húzódoznak tőle s óvják hajóikat az összeroncsolástól, felkiáltott, hogy mégis méltatlan dolog elnézni azt, hogy az ellenség hazájok földén hogyan emelt erősséget, csak azért, hogy fa-eszközeiket kiméljék: törjék inkább össze hajóikat, ha másképp nem tudják kierőszakolni a kiszállást; s még a szövetségeseknek sem szabad egy pillanatig sem habozni abban, hogy hajóikat a vett jótéteményekért a lakedaimoniak érdekében áldozatul dobják, hogy azokat a partra vetve s a kiszállást minden áron kieszközölve, az ellenséges hadi népet elfogják s a helynek uraivá tegyék magukat.

- 12 Brasidas e tett véghezvitelére sarkalta a többieket, majd pedig, miután a maga kormányosát rákényszerítette, hogy hajóját vesse a partra, a hajólétrára állt; midőn azonban a lelépdelésre próbát tett, az athéniak visszaverték s számos sebbel borítva, eszméletlen állapotban a hajó előrészének a párkányára rogyott, pajzsa pedig a karjáról alácsúszott a tengerbe. Ezt aztán, miután a partra vetődött, az athéniak felvették s később ahhoz a diadaljelhez használták fel, a melyet e támadás visszaverése alkalmából emeltek. A többiek ezután szintén megfeszítették ugyan minden erejüket, de nem tudták kieszközölni azt, hogy kiszállhassanak, részint a partvonal okozta nehézségek miatt, részint pedig azért, mert az athéniak szilárdul helyt álltak s egy lépetet sem tágtottak.
- 3 S oly meglepő szerepcserét idézett elő a sors, hogy míg az athéniak a szárazról, még pedig lakedaimoni területről, verték vissza a másik félt, a mely hajókkal intézett támadást, a lakedaimoniak hajókról szándékoztak a saját, ellenséges kézben levő területökre kiszállást intézni. Pedig a lakedaimoniak dicsőségét akkoriban nagyobb részt az tette, hogy kiváltképp szárazzi táborozásra vannak teremve s mint szárazföldi katonák a legderekabbak, viszont az athéniaknak az, hogy a tengeren oly jártasak s a hajóhadit szolgálásban különösen kiváló emberek.

- 13 A lakedaimoniak, miután ezen a napon, valamint a következő napon is egy ideig még támadásokat intéztek, végre szünetet tartottak; harmadnap pedig néhány hajót Asinéhez⁵ küldtek el ostromszerekhez való fáért, mivel az a reményök támadt, hogy a

kikötő felé eső oldalon a bástyázatot ostromszerek segítségével bevehetik. Ez a bástya-rész ugyanis magas volt, de mellette könnyen ki lehetett szállni. Azonban ez alatt az athéni hajóhad is megjelent Zakynthosból; benne a hajók száma már ekkor ötvenre rugott, mivel időközben néhány a naupaktosi őrálló hajók közül hozzá csatlakozott, valamint még négy chiosi hajó is. Ez a hajóhad, látván azt, hogy a szárazföld és a sziget nehéz fegyverzetű gyalogokkal van megrakva, valamint azt is, hogy a kikötőben hajók vannak, a melyek kifelé nem mozdúlnak, nem tudta, hogy e helyen hol szálljon horgonyra. Végre elhúzódott Protéhoz, egy ide nem messze eső lakatlan szigethez, s az éjszakát ennek a partja alatt húzta ki. A következő napon előre nyomult, teljesen elkészülve arra, hogy az ütközetet elfogadja, ha az ellenfél a nyílt tengerre eléje kivonulni hajlandó lesz; egyszersmind azzal az eltökélt szándékkal, hogy ha ez meg nem történik, ő fogja azt bent a kikötőben megtámadni. Az ellenség azonban sem eléje ki nem ment, sem azt a tervét nem valósította meg, hogy a kikötő bejáróit elzárja, hanem a part alatt vesztegelt; e közben hajóit hadi néppel rakta meg s készüléket tett arra, hogy ha az ellenség behatol, a nem csekély terjedelmű kikötőben tengeri ütközetbe bocsátkozik.

Az athéniak, mihelyt az ellenségnek ezt a szándékát észre vették, mind a két bejárón támadásra mentek s az első nekifutásra megszalasztották az ellenséges hajóhad legnagyobb részét, a mely már a nyílt víz-síkon nekik fordúlva állt, s az üldözésben, miután a terület vajmi kicsiny volt, sokat megrongáltak, egyszersmind ötöt el is fogtak, még pedig egyet magával a legénységgel együtt. Az athéniak a többi hajókat, a melyeket üzöbe vettek, a part alatt, a hová menekültek, szorongatni kezdték. S csapásokat kaptak azok a hajók is, a melyekre a legénység épen ekkor szállt be, még mielőtt a nyílt víz-síkra kiszállhattak volna. Néhányat közülök az athéniak hajóik után csatoltak s magukkal kezdték vonszolni, miután legénységök futásnak eredt. A lakedaimoniak ezek láttára a miatti roppant fájdalomukban, hogy így már az ő embereik ott rekednek a szigeten, a hajóhad oltalmára előtörttek, teljes fegyverzetben a tengerbe rohantak, megragadták veszni indult hajóikat s igyekeztek magukhoz rántani, a midőn

mindenki úgy törte magát, mintha valahol csak azon múlték a teljes siker, hogy ő nem vesz részt annak a munkálásában. Ennek folytán a hajók körül roppant nagy lett a harezi zaj s a küzdelem oly alakot öltött, mintha a két fél magából kikelve, egyéni sajátságait egymással felcserélte volna. A lakedaimoniak ugyanis a csata hevében s roppant felindulásukban nem egyebet vívtak, mint, úgy szólván, tengeri ütközetet a szilárd földön, az athéniek pedig, a kik a győzelmet már a kezökben tartották s annyira ki akarták aknázni, a mennyire csak lehetett, szárazföldi csatára keltek hajóikról. S miután egy darabig kemény munkát adtak egymásnak s számos sebet osztottak, elváltak, még pedig akkép, hogy a lakedaimoniak üres hajóikat a kezdetben elfogottakon kívül mégis megmentették. Miután mind a két fél táborába húzódtok, az athéniek diadaljelet emeltek, a halottakat kiadták s a hajóromokat hatalmukba ejtették; egyszersmind a szigetet, a melyen az ellenséges katonaság ott rekedt, hajóikkal nyomban körülvették. A szárazon táborozó peloponnesosiak mindazon hadaikkal, a melyek már minden irányból együtt voltak, Pylos alatt előbbi állásukban maradtak.

15 A mint Spártába a pylosi eseményeknek a híre eljutott, itt oly súlyos csapással szemben azt látták czélszerűnek, hogy a főtisztviselőséget elküldik a táborba, s ez a saját közvetlen tapasztalata után intézkedjék, a mint legjobbnak látja. Ezek nyomban átlátták, hogy lehetetlen embereiknek segedelmet nyújtani. Tehát nem akarván ezeket sem annak a veszedelemnek tenni, hogy éhszükséget szenvedjenek, sem annak, hogy a sokkal nagyobb számú ellenséggel szemben szorult helyzetbe jutva, annak hatalmába kerüljenek, elhatározták, hogy az athéniakkal, ha hajlandók, itt Pylos alatt fegyverszünetre lépjenek, ez alatt békekötés végett Athénbe követséget küldenek, s ekkép tesznek kísérletet arra, hogy embereiket mennél hamarabb visszanyerjék.

16 A vezérek elfogadták az ajánlatot s fegyverszünet is jött létre a következő feltételek alatt: A lakedaimoniak kötelesek azon hajóikat, a melyekkel a tengeri ütközetet vívták, valamint mindazon hajóikat is, a melyek csak lakedaimoni vizeken vannak, Pylos-hoz hozni s az athéniaknak átadni; az erősséget sem a szárazról,

sem a tengerről megtámadniok nem szabad; viszont az athéniek megengedik, hogy a szárazon levő lakedaimoniak a szigeten levő embereiknek eleséget küldhessenek át meghatározott mennyiségben, nevezetesen egy napra egy-egy személyre két attikai choinix⁷ lisztet és két kotyle bort és húst, rabszolgának pedig felényit. Ezeket azonban a lakedaimoniak csak az athéniek szeme láttára küldhetik be s semmi vízjáró műnek oda belopakodni nem szabad. Az athéniek egyébiránt a szigetet ép úgy őrzik, mint ennek előtte, de úgy, hogy rá nem lépnek s a peloponnesosiak seregére sem szárazon, sem tengeren támadást nem intéznek. Ha a szerződő felek 2 közül akár az egyik, akár a másik csak a legkisebb részben is megsértené a feltételeket, a fegyverszünetnek vége szakad; különben pedig addig áll érvényben, míg a lakedaimoniak követsége Athénből vissza nem tér; ezeket tartoznak az athéniek maguk egy háromsorevezős hajójukon ide, valamint vissza is szállítani. Visszatérésök után a fegyverszünet letelik s ekkor az athéniek kötelesek a hajókat oly karban, a minőben átvették, visszaszolgáltatni. Ezen feltételek mellett jött létre a fegyverszünet. Ezekhez képest 3 a hajókat, szám szerint körülbelül hatvanat, átszolgáltatták s a követeket elküldték. Ezek Athénbe érkezvén, következőleg szóltak:

«Athéniek! Minket a lakedaimoniak a végből küldtek, hogy 17 a szigeten levő embereink ügyében veletek végezzünk s oly egyezésre igyekezzünk lépni, a mely reátok nézve hasznosnak ígérkezik s egyszersmind a mi becsületünkkel, a mennyire csak szerencsétlen helyzetünkben lehető, a legjobban összefér. Mi most kissé 3 hosszabb beszédet szándékozunk tartani, a mi épen nincs szokásaink ellenére; mert bár igaz, hagyományos eljárás mód nálunk, hogy ott, a hol egy rövid nyilatkozat is elegendő, nem vesztegetünk sok szót, de ott, a hol a helyzet úgy kívánja, hogy tárgyhoz illő fejtegetések útján *tegyük meg* azt, a mi szükséges, annál hosszadalmasabbak vagyunk. Tehát e szavainkat ne ellenséges érzü- 3 lettel, se ne úgy fogadjátok, mintha mi korlátolt tehetségeknél tartanánk s ehhez képest eszelni igyekeznénk; hanem tekintsétek ezeket tapasztalt férfiakhoz a végből intézett figyelmeztetéseknek, hogy bölcsen határozhatatok. Mert töletek függ az, hogy mostani 4 szerencséteket szépen használjátok fel, a mennyiben megtarthat-

játok mindazt, a mivel most bírtok, s hozzá még becsületet és dicsőséget is szerezhettek, a nélkül, hogy megtörténnék veletek az, a mi azokkal az emberekkel szokott megesni, a kiket várakozásukat meghaladó szerencse ért. Ezek reménykedéseiket folyvást magasabbra csigázzák, mert jelenlegi szerencsájök is hihetetlen
 5 valami volt korábban reájök nézve. A ki azonban a sorsnak sokféle változásait volt kénytelen tapasztalni úgy jobbra, mint balra, annak nagyon is nagy oka van arra, hogy a szerencse kedvező fordulatai iránt valami különös bizalmat ne tápláljon. S ez az eset állhat a tett tapasztalatok után mind ti reátok, mind pedig méltó oknál fogva különösen mi reánk nézve.

18 «Ennek a legvilágosabb bizonyosága azonban elöttetek e mi jelenlegi szerencsétlen állapotunkban van, a melyben mi, a kik a hellenek között a legnagyobb tekintélyvel bírnok, most esedezőleg járulunk hozzátok, holott eddig azt hittük, hogy inkább mi tőlünk
 2 függ annak megadása, a mit most itt mi kérünk tőletek! S e helyzetbe épen nem azért jutottunk, mintha hatalmunk elég nagy nem volna, sem pedig azért, mintha ennek a gyarapodása által elkapadni engedtük volna magunkat, hanem a miatt, hogy egy, rendes viszonyainkra alapított számításunkban csalatkoztunk. Oly eset
 3 ez, a mely bárki másnak is ép úgy kijuthat. Nem volna tehát észszerű dolog, ha hazátoknak és a hozzája járult államoknak^a jelenlegi ereje folytán azt a véleményt formálnátok, hogy a szerencse mindig nektek fog kedvezni. Józan belátású emberek a mellett, hogy a kedvező helyzetet tántoríthatatlanul kétségesnek veszik, a szerencsétlenségek között még okosabban mozognak; a háború felől pedig abban a nézetben vannak, hogy ebbe nem csak annyiban elegendhetik bele az ember, a mennyiben kedvet érez rá magában, hanem annyira bele kell mennie, a mennyire az események sodorják. S azok, a kiket a szerencsétlenségek a legkevésbé hangolnak
 4 le, mivel sikereikben való bizakodásuktól sem hagyják magukat elkapadni, a szerencsés helyzetben a leghamarabb készek békére
 5 lépni. Az a dicső szerep vár most ti reátok, athéniek, hogy magatokat mi velünk szemben ekképen viseljétek, s az, hogy később talán, ha most reánk nem hallgattok s szerencsétlenség ér benneteket, a melyre sok eset adhatja elő magát, azt ne kelljen hinnenetek,

hogy jelenlegi szerencséteket csak a vak esetnek köszönhetőek, holott módokban állt minden kockázttal nélkül határozott erő és okosság hírét hagyni magatokról az utókor számára.

«A lakedaimoniak ezennel a béke megkötésére és a háború 19 befejezésére hívnak fel benneteket; egyszersmind a maguk részéről nektek szövetségöket, teljes barátságukat s őszinte ragaszkodásukat ajánlják. Ők viszont azt kérik tőletek, hogy adjátok ki nekik a szigeten levő embereiket. Ők azt hiszik, hogy mindkettőtökre nézve jobb volna, ha nem fejlődnek odáig a dolog, hogy azok oly esetben, a midőn a menekülésre alkalom nyílik, szabadulásukat kieroszakolják, vagy pedig, hogy, ha az ostromzárolás folytán magukat megadni kénytelenek lesznek, még jobban hatalmatokba kerüljenek. Mi azt tartjuk, hogy nagy ellenségeskedések nem úgy 2 szüntethetők meg teljes határozottsággal, hogy az egyik fél, a mint önvédelmi háborújában határozottan a másik fölé kerekedett, ezt rákényszeríti arra, hogy kedvezőtlen feltételek alatt lépjen egyezsége s ennek a megtartását hit alatt ígérje meg, hanem úgy, hogy bár módjában állana ekképen cselekedni, az ellenfél várakozása ellenére mérsékelt feltételek alatt nemesszívűleg kibékül s ekkép azt nagylelkűségével is legyőzi. Csak így érzi magát az ellenfél 3 kötelezve nem arra, hogy boszúzó háborút igyekezék kezdeni, mivel vele erőszakosan bántak el, hanem arra, hogy magát szintén nemeslelkűnek tanúsítsa; s így lesz az csupán készségesebb nemes becsvágyból állani a mellett, a mi a szerződésben foglalva van. S ezt az emberek készebbek nagyobb ellenségeskedéseknél, mint jelentéktelenebb ügyben való patvarkodásoknál cselekedni, s az emberi természettel vele jár az is, hogy azoknak, a kik önként engednek, örömet fizetnek engedékenységgel, míg a túlságos hatalmaskodással szemben készek még jobb belátásuk ellenére is a végsőig küzdeni.

«Reánk, mindkettőnkre nézve, ha valaha, most van csak 20 ideje annak, hogy becsülettel kiegyezzünk, most, még míg közénk valami olyan nem lép, a mi többé nem orvosolható; mert ekkor mi a köz-ellenségeskedésen kívül még szükségkép magán-gyűlöletet is fogunk mindenha táplálni, s ti azoktól, a miket most nektek felajánlunk, el fogtok esni. Míg ebben a dolog közöttünk döntésre 2

nem kerül; míg ti dicsőséget s részünkről barátságot nyerhettek, mi rólunk pedig, mielőtt gyalázat érne, kíméletes eljárás útján a szerencsétlenség elhárítható, addig egyezzünk ki s ekkép mind magunk válaszszunk magunknak békét a had helyett, mind a többi hellenekre nézve vessünk véget a nyomorgásoknak! S ez utóbbiak ebben az esetben szintén titeket fognak a béke főfő szerzőinek tekinteni. Ők ugyanis kénytelenek a háborút viselni a nélkül, hogy tudnák, melyikünk kezdte; de ha most béke jön létre, a mi most jobbra ti tőletek függ, ti lesztek azok, a kik iránt ezért hálát fognak érezni; egyszersmind ha erre határozzátok rá magatokat, a lakedaimoniak megingathatatlan barátságát biztosítjátok magatoknak, mert ők voltak azok, a kik ennek a megkötésére felhívtak, s ti ezzel szívességet tesztek s nem kényszert alkalmaztok. Fontoljátok meg, mi roppant haszon hárúlhat e viszonyból ti reátok! Mert ha mi ketten, mi és ti, egy akaraton leszünk, azt tudhatjátok, hogy a többi hellenség, mivel ő a gyengébb fél, ez előtt a legnagyobb tisztelettel fog meghajolni.»

21 Ennyi volt az, a mit a lakedaimoniak mondtak, mert úgy vélekedtek, hogy az athéniek már jó ideje sovárognak a béke után s ezt csak az ő ellenkezésök miatt nem nyerhették el; tehát ha most békével lesznek megkínálva, két kézzel kapnak utána s az ő embereiket kiadják. Az athéniek azonban azt hitték, hogy mivel az emberek a szigeten hatalmukban vannak, most már mindig módjukban van békét kötni, a mikor csak akarják, s több is volt már az, a mire vágyakoztak. Leginkább hatott ez irányban reájok a Kleainetos fia, Kleon, a ki ebben az időben népvezér volt s a tömeg bizalmát a legnagyobb mértékben bírta. Ez a következő válasz adására bírta őket: Mindenek előtt azok, a kik a szigeten vannak, tegyék le a fegyvert, adják meg magukat s engedjék, hogy őket Athénbe szállítsák. Ezek megérkezése után a lakedaimoniak adják vissza Nisaiát, Pegait, Troizent és Achaját, a melyeket nem ebben a hadban vettek el, hanem már a legutóbbi egyezés folytán nyertek, mivel az athéniek különböző szerencsétlenségek miatt kénytelenek voltak azokat átengedni s a békére jobban rá voltak szorúlva. Csak ekkor vehetik át embereiket s köthetnek békét annyi időre, a mennyire mind a két fél jónak látja.

A lakedaimoniak erre a feleletre egy szó ellenvetést sem 22
 tettek, hanem csak azt kívánták, hogy válaszszerint egy bizottsá-
 got, a melylyel ők minden pontot higgadtan megvitathassanak s
 ekkép egymás kölcsönös meggyőződése után hozhassanak létre
 egyezséget. Erre Kleon hevesen kifakadt. Ime, úgymond, a mit ő 2
 eddig is tudott, most kézzel foghatóvá lett; s ez nem más, mint
 az, hogy a lakedaimoniak sohase jóban törik a fejüket; nem akar-
 nak egy nagy gyülekezet előtt nyilatkozatot tenni, hanem csak
 néhány emberrel óhajtanak alkudozásba ereszkedni; ha szándékuk
 becsületes, tegyenek előterjesztést az összes polgárság előtt.

A lakedaimoniak látták, hogy nagy gyülekezet előtt nem 3
 szólhatnak, még ha a jelenlegi szorongatott helyzetökben hajlan-
 dók volnának is az engedékenységre, mert szövetségeseik szemre-
 hányásainak teszik ki magukat, ha helyzetüket kibeszélik s czélt
 még sem érnek; látták nevezetesen másfelől azt is, hogy az
 athéniek akkor sem volnának hajlandók az ő kívánataikat méltá-
 nyos feltételek mellett teljesíteni. Tehát abban hagyták a dolgot s
 Athénből eltávoztak.

Megerkezésök után a fegyverszünet nyomban véget ért s a 23
 lakedaimoniak azt követelték az athéniektől, hogy adják vissza
 a hajóikat, a mint az egyezés szolt. Az athémeknek azonban
 panaszaik voltak, hogy az erősségre az egyezés ellenére támadás
 volt intézve, valamint még egyéb, lényegtelennek látszó dologra
 nézve is. Ennélfogva vonakodtak teljesíteni a követelést s arra
 támaszkodtak, hogy ki volt fejezve az egyezésben, hogy a fegyver-
 szünet rögtön érvénytelené válik, mihelyt az egyezés csak a
 legkisebb részben is meg van sértve. A lakedaimoniak ezek ellen
 tiltakoztak, a hajókra vonatkozó eljárást igazságtalannak bélye-
 gzték, eltávoztak s az ellenségeskedést megkezdték.

Ez után Pylosnál mind a két fél teljes erő kifejtéssel folytatta 24
 a hadat. Az athéniek a szigetet nappal állandóan két, egymással
 ellentétes irányban haladó hajóval evezgették körül, éjjel pedig
 valamennyi hajójukkal körülvették, kivéve a nyílt tenger felé néző
 oldalt akkor, midőn zivatar volt. Athénből még húsz hajó érkezett
 hozzájuk őrizetre s ekkép hajóik száma már összesen hetvenre
 rugott. A peloponnesosiak a szárazon táboroztak, az erősségre

támadásokat intéztek s ügyeltek, ha vajjon embereiknek a megmentésére nem akadna-e valami kedvező alkalom.

- 24 Ez alatt a syrakusaiak s szövetségeseik Siciliában a Messene kikötőjét megszálló hajóhadat megsaporították még több oly hajóval, a melyeket épen e czélból vettek felszerelés alá, s Messene
- 2 alól folytatták tovább a hadat. Különösen izgattak e mellett a lokrok a rhegioniak iránt táplált ellenséges indulatból, egyszerűsmind maguk is szintén becsaptak ezeknek a területére összes
- 3 hadaikkal. Szándékozott ez a szövetség egy tengeri csatát is megkoczkáztatni, mivel látta, hogy a jelen levő athéni hadi flotta gyenge, másrészt pedig hallotta, hogy egy, nagyobb számú hajókból álló hadi flotta, a melynek majd utóbb a siciliai vizeken kell megjelenie, a
- 4 szigetet⁹ tartja ostromzár alatt. Ha ugyanis egyszer ő a tengernek urává lesz, akkor úgy remélte, Rhegiont úgy tengeren, mint szárazon megtámadhatja s ekkép könnyen hatalmába ejtheti; ez pedig az ő állását nagyon megszilárdítja. Mivel ugyanis a rhegioni hegyfok Itáliában, s Messene Siciliában nagyon közel esnek egymáshoz, az athenieknek nem lesz többé módjukban onnan támadólag
- 5 fellépni s a szoros felett uralkodni. Ez a szoros a Messene és Rhegion közt elterülő tenger, a hol Sicilia a szárazföldet a legjobban megközelíti, s ez az úgynevezett Charybdis is, a melyen a hagyomány szerint Odysseus átvezett.¹⁰ Ezt, mivel keskeny, továbbá mert két nagy tengernek, a tyrrhenuminak és a siciliainak az írja zuhog bele s erősen zajlik, nem is minden alap nélkül tartják veszedelmesnek.

- 25 Ebben a szorosban voltak kénytelenek a syrakusaiak és szövetségeseik egy késő délutánon egy vízjáró mű miatt, a mely erre át akart evezni, harmincznál nem sokkal több hajójukkal tengeri ütközetet fogadni el az athéniak tizenhat és rhegioniak nyolcz
- 2 hajójával. Miután az athéniak ellenében a csatát elvesztették, gyorsan elmenekültek mindnyájan, ki hogy tudott, a saját állomáshelyökre, az egy rész Messenéhez, a másik pedig Rhegion alá, egy
- 3 hajó veszteséggel. Az éjszaka a küzdelem alatt állt be. Ez után a lokrok elvonultak a rhegioni vidékről, a syrakusaiak és szövetségeseik hajói pedig a messenei part alatt Pálorisnál gyülekeztek össze s vetettek horgonyt; szárazföldi hadaik is megjelentek közelökben.

A mint itt az athéniek és a rhegioniak feléjük közelítettek s látták 4
 hogy a hajók üresek, nekik estek; hanem egy feléjük dobott vas
 kapócsáklya által ők vesztettek el egy hajójukat, a melyből azon- 5
 ban a legénység úszva elmenekedett. Ezután a syrakusaiak hajóikra
 szálltak s a part mentén kötélén Messene felé vonatták magukat.
 Ez alatt azonban újból megtámadták őket az athéniek; hanem a
 mint erre oldalvást kanyarodtak s ők intéztek elsőben rohamot,
 azok egy második hajót vesztettek. Így a syrakusaiak a nélkül, hogy 6
 a part mentén való húzódásuk alatt s az ekkép vívott hajó csatában
 ők húzták volna a rövidebbet, eljutottak a messenei kikötőbe.

Arra a hírre, hogy Kamarinát Archias és pártja a syraku- 7
 saiak kezére akarja játszani, az athéniek ide vitorláztak. Ez alatt a
 messeneiek összes szárazsi és tengeri erejükkel a velök szomszédos
 chalkisi eredetű Naxos ellen mentek táborozásra. Az első napon a 8
 naxosiatk falaik mögé vonulásra kényszerítették s a területet
 pusztították, más nap pedig hajóhadukkal egy kerülőt tevén,¹¹ az
 Akesines mentén levő területet dúlták, szárazföldi csapataikkal
 pedig a városra intéztek támadásokat. Ez alatt azonban Naxos 9
 felmentése végett a sikelok roppant tömegekben kezdtek alábocsát-
 kozni a magaslatokról a messeneiek ellen. A naxosiak ezek láttára
 neki bátorodtak, egymást felbuzdították, azt mondogatván, hogy a
 leontioniak és más hellen szövetségesek közelednek segedelmőkre,
 s városukból a messeneiekre hirtelen kitörést intéztek, megszalasz-
 tották s ezernél többet legyilkoltak közülök; a többiek is nagy
 veszteséggel juthattak haza, mert útközben a barbarok is meg-
 rohanták őket s nagy részüket leöldösték. A Messene előtt hor- 10
 gonyzó hajók később széteszlottak s hazájokba távoztak.

Erre a leontioniak és szövetségeik az athéniakkal együtt
 Messene ellen nyomban táborba szálltak, abban a hitben, hogy ez
 meg van gyöngülve. Az athéniek hajóikkal a kikötő felé intéztek
 támadást, a szárazföldi hadak pedig egyenesen a városra. Azonban 11
 a messeneiek kitértek egy lokrisi csapattal együtt, a mely a Demo-
 teles vezérlete alatt ama nagy vereség után volt náluk őrizetül
 hagyva; hirtelen a leontioniakra vetették magukat, nagy részüket
 megszalasztották s sokat leöldöstek. Az athéniek ennek láttára
 kiszálltak hajóikról, segítségre siettek s a messenebelieket, a kik

az ő támadó fellépésekre zavarba jöttek, a városba visszaűzték. Erre
 12 diadaljelet emeltek s Rhegionhoz hajóztak. Ez után a hellenek
 Sziciliában a szárazon az athéniek nélkül folytatták a hadat egy-
 más ellen.

26 Pylosnál az athéniek a szigeten levő lakedaimoniakat még
 mindig ostromzár alatt tartották s változatlanul az előbbi állásban
 2 volt a peloponnesosiaknak a szárazon táborozó serege is. Az
 athéniekre nézve a zár fentartása sok bajjal járt az élelem szűke,
 valamint a vízhiány miatt is. Nem volt ugyanis ottan forrás azon
 az egyenetlenségen kívül, a mely a pylosi erősségben volt,
 s ez sem volt valami nagy. Így aztán a legtöbben kénytele-
 nek voltak a tenger szélén a kavicsban lyukat vájni s oly vizet
 3 inni, a minő éppen onnan nyerhető volt. A hely is szűk volt
 nekik, a hol táborozniok kellett, s mivel a hajók számára nem
 volt kikötő hely, a hajók egy része állt a parthoz, hogy a
 legénység étkezhessék, mialatt a másik beljebb a tengeren hor-
 4 gonyzott; s így ment ez felváltva. A legnagyobb kedvetlenséget
 azonban az idézte elő, hogy eleinte azt hitték az athéniek,
 hogy az ellenséget néhány nap lefolytával megadásra kényszerít-
 hetik, mivel lakatlan szigeten van s csak sós víz áll rendelkezé-
 sére; — s az idő a várakozás ellenére mind hosszabbra nyúlt.
 5 Ennek az oka pedig az volt, hogy a lakedaimoniak felhívtak min-
 denkit, a ki csak vállalkozhatik, hogy lisztet, bort, sajtot és más
 oly élelmi czikket, a mely csak ostromzár alatt levők táplálására
 alkalmas, szállítson be a szigetre; busás írat ígértek érte. A helótá-
 kat pedig még szabadsággal is kecsegtették, ha élelmet szállítanak
 6 be. Ekkép merész kockáztatások közt másokon kívül főkép a
 helóták szállíttgattak be élelmi szereket. Ezek kedvező alkalommal
 a Peloponnesos alkalmas pontjairól a tengerre szálltak s még nap
 7 kelte előtt a sziget tenger felőli oldalán jutottak partra. A leg-
 örömeztöbb oly időt szemeltek ki erre, midőn a szél hajthatta el
 őket oda, mert ha a tenger felől fújt a szél, könnyebben kikerül-
 hették az ör-álló háromsorevezősök figyelmét, mivel ekkor lehetet-
 len volt a sziget körül mindenütt horgonyon állani, míg a vállal-
 kozók hajóik épségére nem ügyeltek; az ár ugyanis, ha ezeket baj
 érte, előleges becslés alapján meg volt értök nekik térítve; ennél-

fogva bátran neki hajtották a partnak ; a nehéz fegyverzetű katonák pedig a szigetnek kikötésre alkalmas pontjait folyvást őrizték. Azok azonban, a kik szélesendben merték az odahajózást megkockáztatni, valamennyien mind kézre kerültek. Továbbá bűvárok is úsztak át a kikötő felőli oldalon a szigetre, a víz alatt tömlőkben mézes mákot s tört lenmagot¹² kötelen húzva. Ezeknek élteinte sikerült a figyelmet kijátszani, később azonban ügyeltek rájuk, Általában minden mesterfogást elővett az egyik fél abból a czélből, hogy élelmi szereket juttasson be a szigetre, a másik pedig, hogy ez ő előtte titokban ne maradjon.

A mint Athénbe eljutott a híre annak, hogy a sereg súlyos helyzetben van, s hogy a szigeten levőknek élelmi szerek jutnak be, a polgárok zavarba jöttek s félni kezdtek, hogy az ostromzárolást ott éri a tél ; látták pedig, hogy ha ez az eset bekövetkezik, akkor az élelemszállítás a Peloponnesos körül, kivált ily puszta vidékre, lehetetlenné válik, mikor még most nyáron sem képesek elegendő mennyiségű élelmiszert juttatni oda ; továbbá azzal is tisztában voltak, hogy ekkor e kikötő nélküli vidékeken nem lesz alkalmas helyök, a hol horgonyozhassanak, s ekkép azok az emberek vagy úgy menekülnek meg, hogy ők maguk hagynak fel az ostromzárolással, vagy pedig úgy, hogy egy viharos időt arra használnak, hogy elhajózzanak a szigetről azokon a vízjáró műveken, a melyek nekik élelmiszereket szállítottak. Mi sem ijesztette azonban őket annyira, mint az, hogy a lakedaimoniak többé semmi békeajánlatot nem tettek nekik ; ez, azt hitték, azért van, mert már van valami biztos kilátásuk, s bánták már, hogy a békeajánlatot el nem fogadták. Ekkor Kleon, látván azt, hogy a kiegyezés megátlása miatt ő rá rossz szemet kezdenek vetni, azzal állt elő, hogy azok, a kik ama rossz híreket hozzák a sereg szorult állapota felől, nem mondanak igazat. Erre azok, a kik Pylos felől érkeztek, azzal az indítvánnyal léptek fel, hogy ha az ő szavuknak nem adnak hitelt, küldjenek bizottságot a helyzet megvizsgálására. E javaslat elfogadása után egy kéttagú bizottságot választottak az athéniek, a melynek az egyik tagja Theagenes, a másik pedig éppen Kleon volt. Ez utóbbi belátta ekkor, hogy vagy kénytelen lesz ugyanazt állítani, a mít azok mondtak, a kiket rágalmakkal illetett,

vagy pedig, ha az ellenkezőt mondja, hazugságban marad. Ennél-fogva azzal állt elő, hogy mivel látja, hogy az athéniek maguk is hajlandók e hadi vállalatot még tovább is folytatni, ő azt javasolná, hogy ne küldözsenek ki vizsgáló bizottságokat, s ne engedjék ekkép a drága időt használatlanul elsiklani, hanem ha azt hiszik, hogy igaz az, a mit hírképen terjesztenek, küldjenek egy hajóhadat azok
5 ellen az emberek ellen; s ekkor a Nikeratos fia, Nikias felé intve, a ki ekkor vezéri tisztet viselt s a kinek személyes ellensége volt, azt a gáncsoskodó megjegyzést tette, hogy különben ha a vezérek *férfiak* volnának, nem volna nekik nehéz feladat neki készülve oda menni s azokat az embereket a szigeten elfogni; ő, ha ő volna a vezér, meg is tette volna már ezt.

28 Az athéniek erre rázúdultak Kleonra, hogy hát mért nem megy most is, ha oly könnyűnek látja a dolgot. Nikias is észre-vette, hogy ez a gáncsoló megjegyzés neki szólt; felhívta tehát, hogy vegyen magához akkora hadierőt, a mekkorát csak akar s fogjon bele a dologba; a *vezéreknak* ez nem lesz ellenére. Kleon eleinte azt hitte, hogy csak pusztá szó az, hogy Nikias le akarja tenni a vezérséget; azért késznek mutatta magát. Azonban a mint észre-vette, hogy az valósággal út akarja neki adni, húzódozni kez-
2 dett s mind'csak azt hajtotta, hogy nem ő, hanem Nikias a vezér, mert már félt s nem fért a fejébe, hogy az el bírja magát határozni
3 az ő előtte való visszalépésre. Nikias azonban ismételte felhívását, a pylosi hadi vállalat vezérletéről hivatalosan lemondott s az athéniekre hivatkozott. Ezek viszont, — a mint már ez a tömeg-
nek rendes szokása, — annál erősebben sürgették Nikiast a vezér-
let átadására s annál többen kiabáltak Kleonra, hogy vegye át,
minél jobban húzódozott tőle s minél erősebben igyekezett mene-
4 kedni szavának beváltása elől. Végre, midőn látta, hogy szaván
fogták s nincs menekvés, átvette a hajóhad vezérletét s a polgárság
előtt fellépván, kinyilatkoztatta, hogy ő a lakedaimoniaktól nem fél s az athéni polgárság kebeléből neki egy szál emberre sincs
szüksége, csak a jelenlevő lemnsiakat, imbrosiakat s az Ainosból
érkezett könnyű fegyverzetű segítő csapatot veszi magához, és
még a más helyekről érkezett négyszáz főre menő nyilas csapatot.
Ő ezekkel s a Pylos alatt táborozó hadakkal a lakedaimoniakat

huszad nap alatt vagy élve el fogja hozni, vagy ott helyben le fogja öldödni. E hiú csacsogásra az athéniek nem bírták megállani, 5 hogy ne nevensenek. De a polgárság komolyabban gondolkozó része is lelkéből örült a dolognak, mert úgy számított, hogy ekkép két nagyon kívánatos dolog közül az egyiket elnyeri, vagy azt, hogy Kleontól megmenekül, a mit inkább is reméltek, vagy ha e várakozásában csalatkoznék, a lakedaimoniak az athéniek hatalmába kerülnek.

Kleon, miután a népgyűlésben mindent elintézett s az 29 athéniek a hadak vezérletét néphatározatilag reá ruházták, a Pylosnál levő vezérek közül egyet, Demosthenest, maga mellé társúl nevezette ki s ez után gyorsan intézkedéseket tett az elhajózásra. Demosthenest pedig azért vette maga mellé, mert tudomása 2 volt arról, hogy ez a szigeten való kiszállásra nézve terveket sző. A katonák ugyanis, mivel a hely alkalmatlan volta miatt sok mindenféle bajjal küzdöttek s inkább ostromlottakhoz, mint ostromlókhoz hasonlítottak, azon voltak, hogy egy merész tettel kell a csomót keresztülvágni. Magába Demosthenesbe is bizalmat és bátorságot öntött egy erdő-égés, a mely a szigeten fordult elő. Mert 3 korábban az a körülmény, hogy a sziget nagy részben erdővel volt borítva, s mint emberemlékezet óta lakatlan hely, járhatatlan is volt, félelemmel töltötte el. Azt tartotta ugyanis, hogy ez inkább az ellenfélnek szolgál javára; mert ekkép rejtkehelyről intézett támadásaival érzékeny veszteségeket okozhatna egy itt kiszálló nagy hadseregnek. Ő ugyanis az erdőség miatt nem vehetné ki tisztán az ellenfél gyöngeségeit s intézkedéseit, míg az előtt az ő hadainak minden tévedései világosan szembeötlők volnának, s így az váratlan támadásokat intézhetne ott, a hol akarná, mivel a támadás tőle függne; ha viszont ő kénytelen volna a sűrű erdő- 4 séggel benőtt területlen támadásra menni, ez esetben véleménye szerint a számra kisebb, de a helyet ismerő fél a számra nagyobb, de a helyet nem ismerő félnek határozottan felette állana s az ő serege, nagyságának daczára, észrevétlenül szétmorzsolódnék, mivel nem lehetne a csatátért belátni annak a szemügyre vétele végett, hogy mely pontján volna szükség a támogatásra.

Ezekre őt különösen aitoliai veresége tanította meg, a melyet 30

jó részben annak a körülménynek lehetett felróni, hogy a csatatér erdős terület volt.

- 2 Az athéni katonák kénytelenek voltak a hely szűke miatt a sziget partján kötni ki s örök kiállítására itt készíteni meg ételőket. Egy ily alkalommal egy katona itt a bozótot egy kis darabon, akaratlanul lángba borította; innen, miután épen ekkor szél támadt, a tűz tova harapódzott annyira, hogy mire észrevették, a szigeten levő erdőség legnagyobb része pusztulóba ment. Demosthenes eddig azt hitte, hogy kevesebb számú emberek azok, a kiknek az élelmiszereket oda bejuttatgatják. Ezen erdőégés után már könnyebben meggyőződhetett arról, hogy a lakedaimoniak nagyobb számban vannak; de egyszersmind arról is, hogy érdemes volna a vállalatnak nagyobb buzgalommal látni utána, s hogy a szigeten a kiszállítás már könnyebben végrehajtható. Ugyanazért készüléteket tett a támadásra; a közel eső szövetségeseiktől csapatokat vont magához s rajta volt, hogy hozzá minden egyéb szintén készen legyen. Ebben az időpontban érkezett Pyloshoz Kleon, a ki már előre küldött követel korábban megüzente neki, hogy jön azokkal a hadakkal, a melyeket a maga részére kieszközölt. Egyesülésök után követet küldtek a szárazon levő ellenséges táborba azzal a kérdéssel, vajjon nem volnának-e hajlandók a szigeten levő embereiknek meghagyni, hogy tegyék le a fegyvert s adják meg magukat; ők ebben az esetben szelíd fogságban tartanák azokat mindaddig, míg a többire nézve az egyezés létre jöhetne.
- 31 Miután e kérdésre onnan elutasító választ nyertek, még egy napot vártak, más nap azonban még az éj folyama alatt felkerekedtek a lehető legkevesebb számú hajókra szorított nehéz fegyverzetű gyalogságukkal s kevéssel virradat előtt a nyílt tenger felé, mind a kikötő felé eső oldalon kikötöttek. Nehéz fegyverzetű gyalogságuk nyolczszáz főre rugott. Ezzel rohamlépésben az előőrség 2 felé nyomultak. A szigeten levők következőleg voltak megoszolva: Az itt említett előőrség körülbelől harmincz nehéz fegyverzetű gyalogból állt; a középben eső leglapályosabb helyen, a víz mellett volt a főserég Epitadas vezérlete alatt; egy kised csapat a szigetnek Pylos felé nyúló legvégső hegyfokát őrizte, a mely a tengerből meredeken emelkedik fel s belülről a szigetről is igen bajosan volt

megtámadható, mivel egy régi, összeválogatott szikladarabokból emelt kiseded erősség volt rajta. Úgy gondolkodtak, hogy ennek hasznát vehetik, ha valami nagyobb erő előtt netalán hátrálni lesznek kénytelenek. Ezek tehát ekképen voltak felállítva.

Az athéniek az előőrséggel, a melyet megrohantak, nyomban 32
elbántak, mert még ekkor éjjeli tanyáján épen fegyverzetének a
felöltésével foglalatoskodott, a nélkül, hogy csak legkisebb neszt
is vett volna ellenfeleinek a kiszállása felől; mert azt hitte, hogy
ezek rendes szokásuk szerint csak az éjjeli őrszolgálat végett
mozognak a part körül. Nyomban, mihelyt virradni kezdett, a 2
többi hadak is kiszálltak, valamivel több, mint hetven hajóról, a
legalsó sorbeli evezősök kivételével mindnyájan, különböző fegy-
verzettel ellátva. Ezek közt volt nyolecszáz nyilas, ugyanannyi
kerek pajzsos könnyű fegyverzetű gyalog. Itt voltak a messenei
segítő csapatok a többi összes, Pylosnál táborozó hadakkal, az
erősség őrizetét tevő katonák kivételével. Ezek a Demosthenes ren- 3
delkezése szerint két-kétszáz és helylyel-közzel több vagy kevesebb
emberből álló csapatokra oszlottak s a legmagasabban fekvő pon-
tot foglalták el, hogy az ellenség teljesen be legyen kerítve s ekkép
a legnagyobb szorultságba jusson; ne tudja, melyik csapattal száll-
jon szembe, közben pedig minden oldalról a lövedékek záporának
legyen kitéve, s ha ekkor előre törne, a hátul állók, ha oldaltáma-
dást intézne, a jobb és balfelől levők szórják rá lövedékeiket. Bár- 4
merre fordult is, hátban mindenkép érniök kellett őt az ellenség
könnyű csapatainak s ezek ellen alig tehetett valamit, mert nyilak-
kal, hajító dárdákkal, kövekkel, parittyákkal távolról harcoltak.
Ezeket megtámadnia nem lehetett, mivel futás közben rögtön
nagy tért nyertek, de egyszersmind mihelyt az ellenfél visszahúzó-
dott az üldözésből, sarkában termettek. Ekkép állapította meg
Demosthenes már eleve a kiszállásra vonatkozó tervet, valamint a
csatatervet is.

Az Epitadas közvetlen vezetése alatt levő főszereg annak 33
láltára, hogy az előőrség meg van semmisítve, előtte pedig ellensé-
ges csapatok bontakoznak, hadi rendbe állt s az athéni nehéz fegy-
verzetű gyalogság elé kezdett menni, hogy kartusába bocsátkozzék;
mert épen ez állt vele szemben; oldalt és hátban azonban már

2 könnyű fegyverzetűek voltak. Így történt, hogy a nehéz fegyverzetű gyalogokkal nem bocsátkozhatott csatába sem pedig katonai felsőbbségének hasznát nem vehette, mert a könnyű fegyverzetűek lövedékek szórásával mind a két szárnyon szorongatták, a nehéz fegyverzetűek pedig nem mentek eléje, hanem egy helyt veszteltek. A könnyű fegyverzetűeket azonban azokon a pontokon, a melyeken a leghevesebben támadtak *z*, szorongatták őket, megszalasztották. Ezek viszont hátra húzódva védelmezték magukat; alkalmatlan térségen mozogtak ugyan, mivel eddig lakatlan s ennek folytán szakadékos volt, de könnyű fegyverzetökben a lakedaimoniakkal szemben, minden nehézség nélkül tért nyertek a menekülésben, míg azoknak nehéz fegyverzetük azon a téren lehetetlenné tette az üldözést.

34 Egy kis ideig így folyt az ütközet lövedékek szórásával távolról. A lakedaimoniak csakhamar képtelenekké lettek erős kicsapások intézésére azokon a pontokon, a melyeken az ellenség támadásokat intézett, a könnyű fegyverzetű gyalogok viszont észrevették, hogy a védelem az ellenfél részéről már lanyhább, míg ő nekik az, a mit szemeikkel láthattak, a legnagyobb bátorságot kölcsönözött. Ugyanis magukat sokszorosan nagyobb számúaknak látták; továbbá mivel már kezdetben sem találtak várakozásuknak megfelelő fogadtatást, az ellenséget mind jobban-jobban megszokták, s nem találták többé oly félelmetesnek, mint a kiszállás pillanatában, a midőn az a gondolat, hogy lakedaimoniakra kell támadást intézniök, nyomott hangulatot idézett elő bennök. Ennélfogva az ellenséget már mibe sem véve, sűrű csatasorokban, roppant csatalármával neki mentek s követ, nyilat s hajító dárdát szórtak

2 rá, a mi csak kinek-kinek a keze ügyébe akadt. A lakedaimoniakat, a kik ily küzdelemhez szokva nem voltak, mély csüggettség szállta meg e lármás támadásra. Erre különben rászolgált az a sűrű porfellel is, a mely a nem rég leégett erdő hamvaiból támadt; mert így attól a nyíl- és kőzáportól, a melyet a porfellelben oly sok

3 ember ontott reájok, egy lépésnyire is alig láthattak. A lakedaimoniakra nézve tehát nyomasztóvá vált a helyzet. A szörből készült vért nem fedezte testöket; ha hajító dárda érte őket, a hegye beléjük tört. Egyáltalában nem tudták, mihez kellene fog-

niok. Ugyanis előre nem láthattak, az ellenségnek mindent túl-harsogó lármája miatt pedig a saját tisztjeik szavait nem hallhat-ták. Így minden oldalról veszedelem vette őket körül s a legkisebb reménység sem mutatkozott arra, hogy bárminemű védekezés mellett is megmenekülhetnének.

Végre, midőn már köröskörül minden pontról zaklatott 35 állásukban sokan meg voltak sebesülve, zárt hadoszlopban a sziget legvégső hegyfokán levő erősségbe húzódtak, a mely nem messze esett s a hol őresapatuk állt. Ekkor, a mint a tért az ellenségnek 2 átengedték, a könnyű fegyverzetű gyalogok még jobban vérszemet kaptak s még hatalmasabb csatalármával estek utánuk, s mind-azok a lakedaimoniak, a kik ez alatt a visszavonulás alatt kézre kerültek, halálukat lelték; azonban nagy részük bemenekült az erősségbe, a hol aztán az őresapattal együtt minden megtámadható pontot elálltak, hogy a támadásokat visszaverjék. Az athéniek, 3 miután az üldözéssel felhagyni kényszerültek, a helyet erős fekvése miatt nem voltak képesek körülvenni és elzárni; tehát a homlok-ban intéztek támadásokat s ekkép igyekeztek az ellenséget a bástyá-ból hátra vetni. És sok ideig a nap jó részén keresztül folyt a 4 makacs tusa, mind a két félnél a küzdés fáradalmi, a szomj és hőség gyötrelmei között, a midőn az egyik arra törekedett, hogy a másikat leszorítsa a magaslatról, emez pedig arra, hogy állását megtartsa. A védelem a lakedaimoniakra nézve most már könnyebb volt, mint előbb, mert szárnyaik felé nem lehetett kanyarodni.

Miután ennek így a végét belátni nem lehetett, a messzeniek 36 vezére¹⁸ Kleonhoz és Demonstheneshez ment s kimondta nekik, hogy küzködésök hiába való; ha azonban egy nyilas csapatot és egy könnyű fegyverzetű csapatot az ő rendelkezése alá hajlandók bocsátani, akkor neki gondja lesz, hogy ezekkel útat találjon az ellenség hátába való kerülésre, s hiszi, hogy ekkép a támadás sike-res lesz. A mit kívánt, megadták neki. Ekkor fedett állásból, hogy 2 az ellenség meg ne láthassa, elindult s a meredeken emelkedő sziklás partoldalon nyomról-nyomra folyton arra ment, a hol lábát letehetette s a merre a lakedaimoniak nem örködték, mivel a helynek már természetből megerősített voltában bíztak. Így bár nagy bajjal és roppant küzködés között, de mégis sikerült meg-

kerülnie az ellenséget a nélkül, hogy az észrevette volna. A mint ekkép a magaslaton az ellenség hátában hirtelen feltűnt, míg ezt, a ki ily eshetőségre nem várt, rémülettel töltötte el, addig az athénieket, a mint meglátták, a mire vártak, még jobban neki

3 bátorította. Ekkor a lakedaimoniakra már két felől szórtak lövedékeket s ha szabad kis tárgyra nagy hasonlatot alkalmazni, épen az az eset következett be, mint a minőbe jutottak azok, a kik Thermopylainál küzdöttek. Mert valamint ezek vesztőket találták Thermopylainál, mihelyt a perzsák a gyalog ösvényen a hátukba kerültek, úgy történt azokkal, a kik itt harezoltak. S a már elülről is, hátúlról is szórt lövedékek záporában végkép felhagytak az ellenállással s csekély számukkal s az étlenség folytán kimerült testtel hátrálni kezdtek a nagyobb erő előtt. Erre az athéniak hatalmukba kerítették az erősség bejáróit.

37 Kleon és Demosthenes szerették volna a lakedaimoniakat élve szolgáltatni az athéniak kezeibe. Tehát, a mint látták, hogy ha tovább még csak egy pár lépést is hátrálnak, az ő embereik ezek közül egyetlen egyet sem hagynak életben, félbe szakították a harezot s feltartóztatták embereiket, hogy megkísértsék, vajjon az ajánlat hallatára meg van-e törve lelkök a fegyver letevétség s

2 a rémítő helyzet megtette-e rájuk elcsüggesztő hatását. Ennélfogva követ útján felszólították őket, hogy tegyék le a fegyvert s az athénieknek kegyelemre, feltétlenül adják meg magukat.

38 E felhívás hallatára a legtöbben alábocsátották pajzsokat s kezöket felemelve rázták annak jeléül, hogy készek a felszólításnak engedni. Erre fegyverszünet jött létre s értekezés végett összejöttek Kleon és Demosthenes, a másik fél részéről a Pharax fia, Styphon. Miután az első vezér, Epitadas elesett s az ennek helyére választott Hippagretost halottnak tekintették, bár még élet volt benne s úgy feküdt a csatatér halottjai közt, ez a Styphon volt kijelölve harmadikúl vezérnek arra az esetre, ha amazokat baj

2 érné. Styphon és emberei azt mondták, hogy szeretnének követ útján a szárazon táborozó lakedaimoniakhoz kérdést intézni, mi

3 tevők legyenek. Az athéni vezérek egyet sem voltak hajlandók elbocsátani közülök, hanem maguk hívtak át a szárazról köveket s ezek útján kétszer, vagy háromszor intézett kérdésre az

utolsó, a ki a szárazon táborozó lakedaimoniaktól érkezett, a következő üzenetet hozta: «A lakedaimoniak arra szólítanak fel, hogy magatok határozatok a saját sorsotok felől; de semmi olyat ne tegyetek, a mi szégyenletes volna.» Erre összeálltak a tanácskozáásra; ez után pedig lerakták fegyvereiket s megadták magukat. Az athéniek ezen a napon s a következő éjjel őrizet alatt tartották őket, más nap pedig diadaljelet emeltek a szigeten, továbbá minden készületet megtettek az elhajózásra s foglyaikat őrizet végett szétosztották a hajós kapitányok közt. Ezután a lakedaimoniak követet küldtek hozzájuk s a szigetről magukhoz szállíttatták halottaikat. A halottak és az élve elfogottak száma a következő volt: Eredetileg összesen négyszázhusz nehéz fegyverzetű gyalog szállt át a szigetre. Ezek közül kétszázkilencvenkettőt vittek el fogolyképen, a többiek pedig¹⁴ elestek. Ezek közt az életben maradtak közt körülbelül százhusz volt spártai férfi. Az athéniek részéről nem sokan estek el, mert az ütközet nem volt rendszeres.

Az az egész idő, a mely alatt ezeket az embereket a szigeten ostromzár alatt tartották, a tengeri ütközettől a szigeten vívott csatáig hetvenkét napot tett. Azok az emberek ez idő alatt körülbelül huszad napig, míg a követek a béke tárgyában oda jártak, az athéniek tudtával s beleegyezésével voltak élelemmel ellátva, a többi napokon át pedig titkon becsempészett eleséggel táplálkoztak. S még a harcz után is takáltak a szigeten gabonát, valamint egyéb élelmiszereket is, mert a vezér, Epitadas, takarékosabban mérte ki az étel-részleteket, mint a hogy még módjában lett volna.

Ekkor az athéniek, valamint a peloponnesosiak is hadaikkal haza távoztak Pylostól. S a Kleon ígérete, ha még oly örületesnek látszó volt is, teljesedésbe ment, mert huszad nap alatt elvitte Athénbe azokat az embereket, a mint vállalkozása szólt.

E háború egyetlen eseménye sem volt oly rendkívül meglepő a hellenekre nézve, mint ez, mert mindenki azt várta, hogy sem kiéheztetés, sem semmi egyéb kényszer útján nem lehet őket fegyverletételre bírni, s készebbek lesznek inkább körömszakadtáig harczolva, fegyveres kézzel meghalni.¹⁵ Nem is akarták elhinni, hogy azok, a kik megadták magukat, olyanok lettek volna, mint a minők voltak azok, a kik elestek. Így történt, hogy egyszer az

athéniek szövetséges hadaiból egy katona a szigeten ejtett foglyok egyikétől, hogy boszantsa, azt kérdezte, hogy úgy-e bár, azok voltak közöttük a derék férfiak, a kik elestek. Ez azonban azzal felelt meg neki, hogy no hisz ugyan értékes valami volna az a darab nád,¹⁶ — s itt a nyilat értette, — ha képes volna kiválasztani azt, a ki derék. Ezzel pedig arra érzelt, hogy azok estek el, a kiket történetesen kő és nyíl, vagy hajító dárda ért.

- 41 Miután ezek az emberek már Athénbe voltak szállítva, reájok vonatkozólag a polgárság úgy határozott, hogy fogságban őrizteti mindaddig, míg csak békeszerződés nem jön létre; ha azonban a peloponnesosiak még előbb betörést intéznének Attika területére, 2 elővezetteti s kivégezteti valamennyit. Pylosban őrséget helyeztek el, a Naupaktosban lakó messeneiek pedig a saját kebelökből a legalkalmasabb férfiakat küldték el ide, mivel ezt hazai földnek tekintették. Pylos ugyanis azon a területen fekszik, a mely korábban messenei föld volt. Ezek a messeneiek aztán folyvást rabló portyázásokkal nyugtalanították a lakedaimoni területet s temérdek kárt tettek rajta, mivel ennek a lakosaival ugyanazon tájszóláson beszéltek.¹⁷ Ekkor a lakedaimoniak, mivel eddig még rabló pusztításokat s efféle hadfolytatás módját nem próbáltak, továbbá 3 mivel helótáik is egymás után szökdöstek át az ellenséghez, s még több és nagyobb belső zavarok felmerülésétől is féltek, nem tudtak többé közömbösek maradni, hanem bármennyire szerették volna ki nem mutatni félelmüket az athéniek előtt, követeket küldtek hozzájuk s lépéseket tettek Pylosnak és embereiknek a visszaszerzésére nézve. Ezek azonban mind nagyobb követelésekkel álltak elő s akárhány követség járult is eléjük, minden siker nélkül bocsátották el valamennyit. Ezek voltak a pylosi események.

- 42 Az athéniek még ugyanebben a nyári időszakban, nyomban ezen események után¹⁸ a korinthosi terület ellen nyomultak nyolczvan hajónyi hadi flottával, kétezer főnyi saját kebelökből való nehéz fegyverzetű gyaloggal s kétszáz főből álló lovascapattal; ez utóbbit lovasszállító hajókon vitték magukkal. Velök voltak szövetségeseik közül a miletosiak, androsiak és karystosiak is. A vezér 2 a Nikeratos fia, Nikias volt harmadmagával. Ezen hajózásukban hajnal hasadtakor Chersonesos és Rheitos¹⁹ között, a terület part-

vonalának azon a részén vetettek horgonyt, a mely felett a solygiai halom emelkedik. Ez az a halom, a melyen hajdan a dórok megszálltak s a Korinthosban levőkkel, a kik akkor aiolok voltak, háborút viseltek. Most egy Solygeia nevű falu van rajta. Attól a ponttól, a hol a hajók a parthoz álltak, ez a falu tizenkét, Korinthos városa hatvan, a földszoros pedig húsz stádiumnyira²⁰ van. A korinthisiak, a kik már jóval előbb értesítést nyertek Argosból arról, hogy az athéniek hadai feléjük indulóban vannak, területök védelmére a földszorosra nyomultak összes hadaikkal, a szoroson kívüliek kivételével; egyszersmind még Ambrakiában és Leukasban ötszáz emberök volt távol ezen helyek őrizetére; a többiek mindnyájan táborba szállva lesték, hol fog majd az athéni hadi erő kikötni. Ez azonban az ő figyelmök kikerülésével éjjel állt a parthoz s mások értesítették őket róla tűzjelekkel. Erre aztán a korinthisiak hadi erejük felét Kenchreiónál hagyták arra az esetre, ha az athéniek netalán Krommyont támadnák meg s gyorsan az ellenség elé siettek.

Abban az ütközetben, a mely ekkor kifejlett, két vezér állt a korinthisi hadak ezen részének élén. Az egyik, Battos, egy gyalog csapatral Solygeia felé távozott, hogy ezt az erődítményekkel el nem látott helyet megszállja, a másik, Lykophron pedig a többi hadakkal megkezdte a csatát. A korinthisiak elsőben is az athéniek jobb szárnyára csaptak, még pedig nyomban a kiszállás után, Chersonesos előtt, azután pedig a csatavonal többi pontjaira is. A tusa heves volt s ember ember ellen, kar kar ellen küzdött. Az athéniek jobb szárnya, a melyen legszélről a karystosiak álltak, felfogta a korinthisiak rohamát s vissza is verte, bár nagy nehezen. Ekkor ezek egy kökerítés mögé vették magukat s innen, mivel a csatátért egy meredeken emelkedő terület képezte, magasabb állásukból köveket szórtak, majd nagy csatalármával megújították a támadást. Az athéniek helyt álltak s így a csata ismét kartusává lett. Ekkor a korinthisiaknak egy gyalog csapata a balszárny támogatására megjelenván, az athénieknek a szárnyát megszalasztotta s egészen a tengerig üldözte. Az athéniek és karystosiak visszafordultak hajóiktól. A csatavonal többi pontjain ez alatt az ütközet mindkét részről egyenlő kitarással folyt. Különösen a korin-

thosiai jobb szárnya, élén Lykophron, igyekezett az athénieknek jobb szárnyát minden áron feltartóztatni, mert félni lehetett attól, hogy ez Solygeia falura fog támadó kísérletet tenni.

- 44 Ekkép sok ideig egyenlő kitarással küzdött a két fél s egyik sem engedett. Végül azonban sikerült az athéniak részén a lovaságnak, a mely fegyvernemmel az ellenfél nem rendelkezett, oda vinni a dolgot, hogy a korinthosiaiak megfutamodtak, a midőn aztán ezek a halomra vették magukat; itt állást foglalván, nem bocsát-
- 2 koztak többé alá, hanem mozdulatlanul egy helyben álltak. E megfutamodás alkalmával estek el legtöbben a korinthosiaiak jobb szárnyán levők közül. Ezek közt volt a vezér, Lykophron is. A csatavonal többi pontjain levők, miután ekkép állásukból ki voltak szorítva, a nélkül, hogy hevesen zaklatták volna őket, vagy vad futásban kerestek volna menedéket, a magaslatokra húzódtak s állást fog-
- 3 laltak. Az athéniak, miután az ellenfél a támadást nem újította meg, ennek elesett embereiről a fegyverzetet leszedték, a maguk
- 4 halottait felszedték s rá nyomban diadaljelet emeltek. A korinthosi hadaknak az a fele része, a mely Krommyonnak az athéniak támadása ellen való fedezésére Kenchreianál foglalt állást, az Oneion hegy fekvése miatt mit sem láthatott az ütközetből. Azonban mihelyt a porfelhő²¹ szemébe tűnt s értesítést is nyert, nyomban segítségnyújtásra sietett. De azok hallatára, a mik történtek, jöttek már a segedelemmel Korinthos felől az idősebb korosztályok-
- 5 belí harcosok is. Az athéniak, midőn mindezeknek az előrenyomulását meglátták, abban a hitben, hogy ott a peloponnesosi közeli szomszéd államok segítő csapatai jönnek, gyorsan hajóikra húzódtak fegyverszákmányukkal s elesett embereiknek a holttesteivel, kettő kivételével, a melyeket a csataterén hagytak, mivel
- 6 még nem bírták megtalálni. Miután hajóikon voltak, a szomszédos szigetesoporthoz hajóztak át.²² Innen követet küldtek vissza, s fegyverszünet kieszközlése után²³ megkapták hátrahagyott halottaikat. A korinthosiaiak közül kétszáztizenketten estek el ebben az ütközetben, az athéniak közül pedig ötvennél nehánnyal kevesebben.
- 45 Erre az athéniak odahagyták a szigetesoportot, s még az nap a korinthosi területen levő Krommyon ellen mentek. Ez a hely a várostól százszáz stádiumnyira²⁴ van. Itt horgonyra szállás

után a terület pusztításához fogtak s az éjszakát is itt húzták ki. Más nap a part mentén tovább húzódtak. Először az epidaurosi partoknál szálltak horgonyra s itt kitortek. Ez után pedig Methonénél²⁵ jelentek meg, a mely Epidauros és Troizen közt fekszik, s azon a földszoroson, a melyen Methone városa fekszik, bástyázatot emeltek s ekkép e félszigetet elzárták ; e bástyázatot őrséggel rakták meg s ettől fogva a troizeni, haliaii és epidaurosi területet rabló portyázásokkal nyugtalanították. A helynek bástyázattal való teljes ellátása után hazavitorláztak.

Ugyanebben az időtájban, míg ezek történtek, Eurymedon és Sophokles az athéni hajóhaddal Pylostól Sicilia felé vitorláztak s ez útjokban Kerkyrához értek. Itt a városban levőkkel azok ellen a kerkyraiak ellen szálltak táborba, a kik az Istone hegységben fészkeltek meg magukat, s a kik a legutóbbi párttusa alatt ide átszállva, a nyilt területnek uraivá tették magukat s sok kárt tettek. Ezeknek a sánczaira támadást intéztek s be is vették ; az emberek azonban egy tömegben egy magaslatra menekültek belőle s innen egyezsége léptek, a melynek értelmében kötelesek voltak segítő csapataikat kiszolgáltatni s a fegyvert letenni ; maguk felett pedig majd az athéni polgárság dönt. Ezeket az embereket a vezérek Ptychia szigetére²⁶ szállították, minden bántódás ellen biztosítva addig, míg Athénbe nem küldetnek ; ha azonban közülök csak egyet is rajta kapnak, hogy menekülni próbált, az összesre nézve azonnal semmissé lesz az egyezés. A kerkyrai néppárt vezérei attól tartottak, hogy az athéniak nem végeztetik ki ezeket, ha Athénbe érkeznek. Ennélfogva a következő cselfogáshoz folyamodtak : A szigeten levők közül egynehányhoz kéz alatt oly embereket küldtek át, a kik jó ismeretségben álltak velök. Ezeket az embereket pedig megtanították, hogy tettessék, mintha sorsuk iránt részvétellel volnának, s javasolják nekik, hogy nagyon jó volna, ha mennél hamarabb elmenekülnének ; ők e végre majd hajót tartanak a számukra készen, mert az athéni vezérek őket át akarják szolgáltatni a kerkyrai népnek.

A mint ekkép ezeket azok az emberek rávették a menekülésre, a hajót kezök ügyébe játszották. Midőn aztán a menekülés pillanatában elfogták őket, az egyezés tüstént fölbomlott s nyom-

2 ban a kerkyraiaknak szolgáltatták át valamennyiöket. Hogy pedig ez eljáráshoz az efféle ürügy teljesen elfogadható alapnak tűnjék fel, s hogy azok, a kik e ravasz tervet kifőzték, kivitelekor annál biztosabban számíthassanak a sikerre, arra nézve az athéni vezérek tettek legtöbbet. Ezek nevezetesen igen tisztán kimutatták azt, hogy nem szeretnék, ha az alatt, míg ő nekik Siciliába kell távoznok, ezeknek az embereknek Athénbe való szállítása által más

3 szerezne népszerűséget. A kerkyrabeliek a foglyokat, a mint megkapták, egy nagy épületbe zárták s később húsz-húsz emberből álló csoportokban, egymáshoz kötözve, nehéz fegyverzetű gyalogság két oldalt felállított sorfala között vesztőhelyre vitték, a sorfalat képező katonaság folytonos ütlegetései és szurdalásai között, ha valaki a menetben épen személyes ellenségére akadt. Oldalt emberek haladtak korbácsosul, a melylyel a lassabban haladókat szaporább lépdelésre ösztönözték.

48 Ilyenformán már körülbelől hatvan embert vezettek ki s gyilkoltak is le a nélkül, hogy ezt az épületben levők sejtették volna. Ezek ugyanis azt hitték, hogy őket azért vezetik el, hogy más valahova helyezték át. E három csoport elvezetése után azonban megsejdtették a valót, s valaki tudokra is adta. Erre az athénieket kezdték kiabálni s azt sürgették, hogy legalább ezek öljk meg őket, ha már egyszer így van elvégezve; az épületből többé egy sem akart kimozdúlni, sőt kimondták, hogy a mennyire erejüktől, tehetségüktől telik, nem is engednek oda belépni senkit.

2 A kerkyrabeliek azonban ekkor maguk sem voltak oly szándékkal, hogy az ajtókon törjenek be, hanem felmentek az épület tetejére, felszaggatták a fedélzetet s onnan téglát dobáltak le s nyilakat

3 lövöldöztek alá. A foglyok viszont óvták magukat, a hogy tudták, de egyszersmind a legtöbben maguk igyekeztek véget vetni életüknek. Némelyek a belövöldözött nyilakat a torkukba tölték, mások pedig felakasztották magukat azoknak az ágyaknak hevederszíjaira, a melyek az épületben találhatók voltak, vagy a saját ruházatukból készített hurkokra. S a mint e fűjdalmas jelenetre éj borult, úgy jóval éjjelutánra az öngyilkosság minden neme által s a felülről reájok ontott téglá- és nyilazúporban, halálukat

4 lették. Reggelre kelve, a kerkyrabeliek szekerekre rakták, egymáson

keresztül-kasúl hányva, kihordták őket a város alá. Mindazokat a nőket, a kiket a sánczok közt fogtak el, rabszolgaságra kárhoztatták. Ekkép semmisítette meg a néppárt a hegységben levő kerkyraiakat. S ez az annyira elmérgesedett párttusa ezzel véget is ért, legalább e háború idejére, mert a másik pártból nem maradt fenn valami számba vehető töredék. Az athéniek ezután Siciliába távoztak pályájok tulajdonképeni czéljára s ott szövetségeseikkel egyesülve, hadakozáshoz fogtak.

Ennek a nyári időszaknak a végén ²⁷ a Naupaktosnál horgonyzó athéniek az akarnaniabeliekkel együtt táborozáshoz fogtak s a korinthosiaknak egy városát, az ambrakiai öböl bejáratánál fekvő Anaktoriont, árulás útján hatalmukba ejtették. Erre az akarnaniabeliek a korinthosi lakosokat kiutasították s a helyet maguk összes népségökből való gyarmatosaikkal foglalták el. Ezzel a nyári időszak végére ért.

A következő téli időszakban ²⁸ az Archippos fia, Aristeides, azoknak az athéni hajóknak az egyik vezére, a melyek a szövetségesekekhez az adó behajtására voltak kiküldve, Artaphernes, perzsa embert, a ki a perzsa királytól útban volt Lakedaimon felé, a Strymon folyó mellett fekvő Eionban elfogta. E foglyot Athénbe vitték s ott az athéniek a nála levő, assyr nyelven írt leveleket lefordították s elolvasták. Ezekben sok más egyéb közt ez a lakedaimoniakra vonatkozó hely volt a legnevezetesebb: A király nem érti, mit akarnak a lakedaimoniak, mert a közül a számos követés közül, a melyek tőlük hozzá érkeztek, egyik sem azt beszéli, a mit a másik; ha tehát határozottan ki akarják fejezni, hogy mit akarnak, e perzsa férfival küldjenek hozzá néhány emberöket. Az athéniek ezt az Artaphernest utóbb egy háromsorevezős hajójukon Ephesosba küldték, s vele együtt követek is mentek tőlük. Ezek azonban, miután Ephesosba érve, meghallották, hogy Artaxerses kevéssel ez előtt meghalt, onnan visszafordultak haza. E perzsa király halála valóban ebben az időtájban is történt.

Ugyanebben a téli időszakban történt az, hogy a chiosiak az athéniek meghagyásából lebontották új bástyázatukat, mert ezek gyanúba vették őket, hogy a politikai helyzet megváltoztatására szönek terveket. A chiosiak azonban, midőn ezt megseleked-

ték, egyszersmind a lehető leglelkőtelezőbb biztosítást szereztek maguknak az athéniek részéről arra nézve, hogy ő velök szemben semmi további megszorító rendszabályhoz nem fognak nyúlni. Ezzel végződött ez a téli időszak, s vele hetedik éve ért véget ennek a háborúnak, a melynek a történetét Thukydides e műben megírta.

52 Mindjárt e nyári időszak kezdetén holdújság alkalmával részleges napfogyatkozás volt,²⁹ s ugyanennek a hónapnak az első 2 tíz napja alatt megrengett a föld. A Mytilenéből és Lesbos többi helyéről való menekültek, legnagyobb részben a szárazföldről indulva, részint a Peloponnesosról fogadtak, részint ott helyben vontak magukhoz segédcsapatokat s elfoglalták Rhoiteiont.³⁰ Ezt azonban kétezer darab phokaiiai staterért³¹ minden bántalom nélkül kibocsátották kezükből. Ezután Antandros³² ellen mentek s árulás útján hatalmukba ejtették. Tervök az volt, hogy az összes, úgynevezett akte-i (parti) városokat, a melyeket korábban a mytileneiek bírtak, ekkor pedig az athéniek tartottak hatalmukban, felszabadítják s megerősítik. De ez főképp s különösen Antandrosra vonatkozólag volt szándékukban, még pedig azért, mert itt könnyű szerrel lehetett fölállítani hajóépítő helyet a nagy fabőség, az Ida hegyének a közelsége s egyéb nemű alkalmatosság miatt. Innen Lesbost, a mely közel esik, könnyű lesz nekik nyugtalanítani; egyszersmind e helyről a szárazon levő aiolisi városokat is 4 kézrekeríthetik. Ez volt az, a mihez a menekültek készülődtek.

53 Ugyanebben a nyári időszakban az athéniek hatvan hajónyi hadi flottával, kétezer főnyi nehéz fegyverzetű gyalogsággal, egy kis lovascsapattal a miletosiaiak és más szövetségeseik társaságában 2 Kythera ellen mentek. Vézérek voltak: a Nikeratus fia, Nikias, a Diotrophes fia, Nikostratos és a Tholmaios fia, Autokles. Ez a Kythera a lakedaimoni partvonal közelében, Maleával átellenben fekvő sziget. Lakosai lakedaimoniaiak a környéklakók közül. Egy Kytherodikes nevű kormányzó járt át hozzájuk évről-évre Spárta-ból; egyszersmind egy, nehéz fegyverzetű gyalogokból álló csapatot is küldöztek át őrizetül, s általában nagy gondot fordítottak 3 e szigetre. Mert ez az Aigyptosból jövő kalmárhajóiknak állomás-helye volt, egyszersmind nagy mértékben fedezte a lakedaimoni

területet kalózkodó rablótámadásaitól, mert a lakedaimoni partokon csak ebből az irányból lehetett kárt tenni. Fekvése nagyon kedvező volt erre, mert a sziget teste a sicíliai tengerből a krétaiba nyúlik át.

Az athéniak, miután hadaikkal kikötöttek a parton, tíz hajóval és kétezer nehéz fegyverzetű gyaloggal a nyílt tenger felől oldalon fekvő Skandeia nevű várost bévették, hadi erejük többi részével a szigetnek Malea felé eső oldalán kiszálltak s a kytherabelieknek tengerparti városa ellen nyomultak, a hol ezeket már teljes számban táborba szállva találták. A mint ütközetre került a dolog, a kytherabeliek rövid ideig tartó ellenállás után megfutamodtak s a felső városba menekültek. Később Nikiassal és vezértársaival egyezsége léptek, a mely szerint a kytherabeliek beleegyeztek abba, hogy velök az athéniak tetszésök szerint bánjanak; csak életüket nem vehetik el. Voltak azonban már korábban némely kytherabelieknek Nikiassal összekötöttesük; s épen ez is oka volt annak, hogy az egyezés feltételeinek a teljesítésében ekkor is, később is, gyorsabb és enyhébb volt az eljárás, mert különben az athéniak bizonyosan elűzték volna a kytherabelieket, részint mert lakedaimoniak, részint mert szigetük oly közel esik a lakedaimoni partokhoz. Az egyezés megkötése után az athéniak birtokukba vették a kikötő mellett fekvő városkát, Skandeiát, Kytherában őrséget helyeztek el, s ezután Asinéhez, Heloshoz s a partvonal számos más pontjaihoz hajóztak. Ezekre kiszálltak, s a hol alkalmasnak találták a helyet, megállapodtak s pusztították a területet. Mindez körülbelül heted napig tartott.

Bár ekkép a lakedaimoniak Kytherát az athéniak kezében látták s ily kiszállásoktól a saját területeket is féltették: mind a mellett ezek ellenében egy ponton sem állították fel összes hadaikat, hanem nagy számú nehéz fegyverzetű gyalog csapatokat küldöttek szét őrizetül területeknek azon pontjaira, a hol csak szükség volt reá, s egyéb tekintetben is nagy ügyelettel voltak, mert félték attól, hogy államszervezetüket valami mélyre ható rázkódás éri. Már a szigeten szenvedett csapás is véletlenül s nagyon érzékenyen sújtotta őket; ³³ aztán Pylos és Kythera az ellenség kezén volt s minden oldalról egy hirteleni s emberi óvatossággal el nem

- 2 hárítható háborút várhattak magukra.³⁴ Így történt az, hogy szokásuk ellenére egy négyszáz főnyi lovas és nyilas csapatot állítottak fel ; továbbá, hogy kedvetlenebbül fogtak hadi vállalatokba, mint máskor bármikor, mivel hazai katonai szervezetökkel ellentétes tengeri háborúba látták magukat bonyolítva, még pedig az athéniakkal, a kik minden vállalat elmulasztását úgy tekintették, mint
- 3 elmaradást attól, a mit nézetők szerint elérhetek volna. Elhez járultak még többenemű baleseteik, a melyek oly rövid idő alatt minden számításuk ellenére érték őket. Ezek a legnagyobb rettegést idézték elő náluk s folyvást félelemben tartották őket, hogy ismét oly szerencsétlenség találja érnei, mint a minő a szigeten érte. Ennek folytán csökkent harczai bátorságuk s azt vették a fejökbe, hogy mindannak, a mibe fognak, rosszul kell kiütni ; mert önbizalmukat elvesztették, nem levén szokva ahhoz, hogy dolgukban szerencsétlenül járjanak.
- 56 . A lakedaimoniak őrcsapatái az athéniakkal szemben, a kik ekkor itt a partvidéket dúlták, a mint egyik vagy másik közelében történtek a partra való kitörések, a legtöbbnyire tétlenül vesztogeltek, mivel számra nézve mindenik magát hitte gyöngébbnek. De ez egyszersmind azért is történt, mert az említett hangúlatban voltak. Csak egyetlen őrcsapat, az, a mely Kotyrtát és Aphrodisiát³⁵ fedezte, rémítette meg a könnyű fegyverzetűek laza tömegét egy gyors támadással. Azonban ez is visszahúzódott, mihelyt a nehéz fegyverzetű gyalogság szállt vele szembe. Miután ekkor egynehány embere elesett s fegyverzet is esett tőle zsákmányul,
- 2 az athéniak diadaljelet emeltek, ez után Kytherához húzódtak. Majd innen Maleát megkerülve, a limerai Epidaurus³⁶ ollen hajóztak s itt a terület egy részét feldúlták. Ez után Thyrea ellen mentek, a mely az argolisi és lakedaimoni terület közt eső, úgynevezett kynuriai vidéken fekszik. A lakedaimoniak, a kik e vidéket bírták, e helyet a szigetökről elűzött aiginaiaknak engedték át lakóhelyül, részint a földrengés idején s a helóta lázadás alkalmával tapasztalt jóvoltukért, részint pedig azért, hogy bár athéni alattvalók voltak, folyvást ő hozzájuk szítottak.
- 57 Az aiginaiak az athéniak közeledésekor abban hagyták a tenger partján az erősség építését, a melylyel épen foglalkoztak

s a parttól beljebb, körülbelől tíz stádiumnyira³⁷ eső felső városba húzódtak, a melyben laktak. A lakedaimoniaknak egy, 2
 épen e tájon állomásozó őrcsapata, a mely az építésben segített is, az aiginaiak minden kérése daczára sem akart a bástyák közé vonúlni, mert veszedelmesnek látszott előtte az, hogy falak közé rékesztesse magát. Tehát a magaslatokra húzódott, s mivel nem tartotta magát elég erősnek a megmérkőzésre, tétlenül vesztegelt. Ez alatt az athéniek kikötöttek, összes hadaikkal haladéktalanul 3
 előre nyomultak s Thyreát bevették. Ekkor a várost felperzselték, a mi benne volt, zsákmányul ejtették, azokat az aiginaiakat pedig, a kik a tusában el nem hulltak, haza tértökbén magukkal Athénbe hurczolták. Ezek közt volt az aiginaiak lakedaimoni kormányzója, a Patrokles fia, Tantalos is, a kit az athéniek megsebesülve fogtak el. Hoztak magukkal haza ugyanekkor Kytheráról is néhány 4
 embert, a kiket biztonság végett más valahova láttak jónak letelepíteni. Ez utóbbiakra nézve az athéniek azt határozták, hogy a szigeteken³⁸ kell elhelyezni őket, a többi kytherabeliek pedig maradjanak eddigi lakóhelyökön s négy talentumnyi évi adót³⁹ fizessenek. Mindazokra az aiginaiakra nézve, a kik foglyokúl estek, kimondták, hogy korábbi engesztelhetetlen ellenséges érzületökért halállal lakoljanak, Tantalost illetőleg pedig azt végezték, hogy a szigeten elfogott lakedaimoniakkal együtt fogságban tartassék.

Ugyanebben a nyári időszakban⁴⁰ Sziciliában fegyverszünet 58
 jött létre. Ezt elsőben csak a kamarinabeliek és a gelaiak kötötték meg egymással; később azonban a többi sziciliabeliek is értekezésbe bocsátkoztak az összes államoktól küldött követségek útján s igyekeztek utat-módot találni a kibékülésre. Itt sok nézet nyilvánult a béke mellett is, a béke ellen is, panaszok és követelődzések között, a mint kiki valamiben megrövidítve érezte magát. E nézetnyilvánítások közt a legfontosabb volt a Hermon fiáé, a syrakusai Hermokratesé, a ki épen főtényező volt az értekezlet létrehozásában is. Ez a következő beszédet tartotta a követek gyűlésében:

«Sziciliabeliek! Az én hazám sem nem a legjelentéktelenebb, 59
 sem nem a legnehezebben túri a hadi állapotot. Ennélfogva most, midőn szót emelek, pusztán csak az a czélom, hogy nézeteimet kifejtsem a felől, hogy miben áll az *egész* Szicilia közjava. A háború 2

súlyos voltáról már mire való volna bárkinek is kimerítő fejtegetésekkel vesztegetni az időt olyanok előtt, a kik azt különben is jól tudják? Hisz senki sem készíthető rá csak úgy vaktában, a mint hogy másfelől el sem ijeszthető tőle az, a ki azt hiszi, hogy általa érdekeit munkálhatja! De megesik az is, hogy némelyek előtt nagyobbaknak tűnnek fel azok, a miket megnyerhetnek, mint a félelmes helyzetek; mások pedig készebbek a veszedelmekkel szembe szállni, mint némi pillanatnyi kisebbséget szenvedni.

3 Ha már az ilyenek ekképen nem a kellő időben járnak el, akkor a békülékenységre intő jóakaró figyelmeztetések nagyon is helyökön vannak. S ha e felől jelenleg mi is meg tudunk győződni, igen sokat fog érni. Mi ugyanis valamint a háborúra eredetileg abból a czélből vállalkozunk, hogy a saját külön érdekeinket mozdítsuk elő, épen úgy most arra teszünk próbát, hogy nézeteinknek egymással való nyílt kicserélésével békés kiegyenlítésre találjunk, s ha nem sikerülne az, hogy mindenik a saját jogos kívánatainak megnyerésével távozhassék innen, ismét hadakozni fogunk.

60 «Azonban, ha van józan belátásunk, tisztában kell lennünk most azzal, hogy ez a mi mostani összejövetelünk nem csupán az egyes államok külön érdekeinek a kiegyenlítése czéljából létesült, hanem a végből, hogy megvitassuk, vajjon miképen lehetne még az *egész* Siciliát megmenteni, a melyet az én ítéletem szerint az athéniek részéről veszedelem fenyeget. S e czél érdekében az én szavaimnál sokkal hathatósabb békéltetőknak kell tekintenem az athénieket, a kik a hellenek közt a legnagyobb hatalom birtokában kisdud hajórajukat itt tartják, hogy tartsa szemmel a mi hibás lépéseinket, s hogy ellenséges czélzataikat, a melyeket a szövetségnek jog szentesítette neve alatt magukban rejtegetnek, minden

2 visszataszító külszín kerülésével valósíthassák. Mi hadra kelünk s behívjuk azokat, a kik oly emberek, hogy még azoknak az államoknak a területére is küldenek hadakat, a melyek őket segítségül nem hívták. Továbbá mi költségeinkkel minmagunkat fogyasztjuk, egyszersmind ő nekik az uralomhoz az utat egyengetjük. S mindebből aztán természetesen következik az, hogy egyszer csak, a mint észreveszik, hogy már jól meggyöngítettük

magunkat, nagyobb hadi készüléttel itt teremnek s mindnyájunkat uralmuk alá próbálnak hajtani.

«Azonban, ha van józan belátásunk, nekünk külön-külön 61
inkább oly szövetségesekre kell szert tenni, a kik idegen területet csatolnak a miénkhez, mint olyanokra, a kik meglevő hatalmunk gyöngítésén munkálkodnak, s a kikkel egyszersmind új veszedelmeket is veszünk nyakunkba. Meg kell győződve lennünk arról, hogy a pártviszály a legpusztítóbb hatású nem csak az egyes államokra, hanem az egész Siciliára nézve is, a melynek a lakosait, míg az egyes államok egymással farkasszemet néznek benne, mind valamennyit együtt veszedelem fenyegeti. Ezt nekünk észre kell 2
venni s egyesnek eggyessel, államnak állammal ki kell békülnie s valamennyinek arra a közös célra törekednie, hogy az egész Siciliát megmentjük, továbbá senkinek sem szabad arra a gondolatra jutni, hogy bár a dórok az athéniakkal szemben fenyegetett helyzetben vannak, a chalkisi eredetűek a jón törzsrokonság viszonyánál fogva bátorságban érezhetik magukat. Mert nem a népségek 3
azok, a melyekre az athéniak törnek, mivelhogy más törzsbeliak, más iránt táplált ellenséges indúlatból; nem, ők nem ezekre törekszenek, hanem Siciliának mindnyájunk közös birtokát tevő javaira áhítoznak. Ezt most, midőn a chalkisi eredetű 4
népségek őket ide behívták, azzal mutatták ki, hogy bár ezek nekik a szövetségi viszony értelmében soha segedelmőkre nem mentek, a segítséget mohó készséggel s nagyobb mértékben is megadták, mint a minő mértékben való segítség nyújtásra a szerződés betű szerinti értelmében kötelezve voltak. Nekem semmi 5
kárhóztató megjegyzésem sincs arra, hogy az athéniak ezekre a javakra vágyakoznak, sem pedig arra, hogy az azokhoz juttató eszközökről gondoskodnak; azokra sincs gáncsoló szavam, a kik uralkodni vágnak, hanem azokra igen is, a kik oly készségesen vállalkoznak a szolgálai szerepre. Mert olyan az ember természeténél fogva, hogy mindig urává tolja fel magát annak, a ki előtte meghajlik; de az is természetéhez tartoznék, hogy a támadóval szemben óvni igyekezzék magát. Ha már mindezt tudjuk s még 6
sem igyekezünk a kellő előrelátással lenni; s ha még olyan is van itt, a ki nem azt tekinti mindennél fontosabbnak, hogy összes

erőnkkel igyekezzünk a mindnyájunkat fenyegető veszedelmekkel szemben kellőleg intézkedni: akkor hibás alapon állunk. Pedig csak úgy háríthatnók el azokat leggyorsabban, ha hajlandók volnánk magunk közt kiegyezni, mert az athéniak nem a saját területéről folytatnak itt hadat, hanem azokéról, a kik ide behívták őket. S ekkép nem háború háborúval, hanem egyenetlenkedés volna minden fáradtság nélkül békével megváltva, s azok, a kiket ide behívtak, s a kik ide tetszetős ürügy alatt, de nem igazságos czélzattal jöttek, a tiszta igazság alapján minden siker nélkül eltakarodnak.

62 «Ily nagy az a nyereség, a mely bennünket, ha okosan határozzunk, az athéniakra vonatkozólag kecségetet. S miért ne kellene már a mindenkitől egyformán legfőbb jónak tartott békét saját magunk közt létrehozunk? Vagy talán azt hiszitek, hogy ha most egyikőtök valami jót élvez, a másik pedig bajjal küzd, nem alkalmasabb a nyugalom a háborúnál a jó megőrzésére s a baj elhárítására? vagy pedig azt, hogy a béke a háborúnál nem kevesebb kockázattal nyújt fényt és dicsőséget? hogy sok egyebet mellőzzek, a miről épen oly hosszadalmasan lehetne áradozni, mint a háborúról. Ezeket megfontolván, nem volna czélszerű könnyedén elsiklanotok az én szavaim felett, sőt inkább ezek nyomán lehetne mindenkinek útát találni a menekülésre. Ha pedig valaki akár jogára, akár hatalmára támaszkodva, bizton várja, hogy egyetmást meg kell nyernie, vigyázzon, hogy váratlanul súlyos csalódás ne érje; gondolja meg, hogy többen jártak már úgy, hogy midőn boszút igyekeztek állani azokon, a kiktől sérelmet szenvedtek, nem csak hogy boszút nem állhattak, hanem maguk sem menekedhettek meg; gondolja meg, hogy volt számos eset, a midőn olyanok, a kik hatalmas voltukban nyereséget ígértek maguknak, a helyett, hogy gyarapodtak volna, még a saját meglevő javaikban is csonkúlást szenvedtek. Mert nem következés, hogy szerencsés a megtorlás, azért mert igazságos, de az sem, hogy a hatalom biztos, mert reményt ébreszt. Legtöbbnyire a jövő bizonytalansága uralkodik dolgainkban. Ez, ha mindennél csálékonyabb is, annyiban hasznosnak mutatkozik, hogy azért, mert vele szemben mindnyájunknak egyformán oka van a félelemre, jobban óvakodunk egymásra is rátámadni.

«Mi tehát most a titokzatos jövő félelemgerjesztő voltán 63
 egyszersmind a már nyakunkon levő athéniek fellelmes jelenlétén
 megdöbbenve, legyünk abban a meggyőződésben, hogy a gátló
 körülmények elegendőképp igazolják annak az elmaradását, a mit
 egyikünk vagy másikunk vágyaiból meg akart valósítani. Ehhez
 képest távoztassuk el területünkről a fenyegető ellenséget, magunk
 pedig, ha lehet, mindörökre egyezzünk ki, ha pedig nem lehet,
 legalább mennél hosszabb időre lépjünk békére s magán vitás
 ügyeink intézését halaszszuk máskorra. Általában pedig legyünk 2
 meggyőződve arról, hogy mi, ha az én javaslatom lesz elfogadva,
 mindnyájan szabad haza polgárai leszünk, a melynek a határai
 közt, mint saját helyzetünk feltétlen urai, jóltevőinknek és bán-
 talnázóinknak egyaránt megfelelő viszonzással szolgálhatunk;
 ellenben, ha javaslatom mellőzésével másokra hallgatunk, nem
 lesz többé szó elégtétel szerzéséről, hanem ha nagyon jól üt ki a
 dolgunk, kénytelenek leszünk barátaivá lenni halálos ellenségeink-
 nek s meghasonlásba jutni azokkal, a kikkel legkevésbbé illenek.

«Én, a mint már beszédem elején is említettem, a leg- 64
 nagyobb állam nevében szólok, s inkább támadásra, mint véde-
 lemre gondolhatnék; de azért részemről, tudva ezeket, kész
 vagyok engedni s óvakodni attól, hogy ellenségeimet károsítsam,
 csak azért, hogy én még nagyobb károkat szenvedjek; kész vagyok
 továbbá azt az esztelenségből s szívódás-vágyból származó véle-
 kedést is kivetni a fejemből, hogy sorsom felől, a melynek ura
 nem vagyok, ép oly függetlenül rendelkezhetem, mint a saját
 gondolataim felől, s az illendőség határai közt megrövidítésemet
 is kész vagyok elszenvedni. De ekkor aztán én is megkívánom, 2
 hogy ugyanezt nekem a többiek is tegyék meg s saját maguktól
 és ne az ellenségtől szenvedjenek rövidséget. Mert semmi gyalázat 3
 nincs abban, ha hazabeli a hazájabeli előtt, dór származású a dór
 előtt, chalkisi a chalkisi előtt meghajlik; s általában nem rejlik az
 engedékenységekben gyalázat olyanok közt, a kik szomszédok s egy
 területen laknak, a melyet még ezen felül minden oldalról tenger
 környez, s a kik valamennyien ez egy nevet viselik: siciliabeliek.
 Mi, úgy hiszem, ezután is fogunk háborúkat viselni magunk között,
 ha úgy esik, s ki is fogunk egyezni újra, miután az ügyet magunk

4 közt közösen megvitattuk. Azonban idegen származásúak támadását, ha lesz józan belátásunk, mindig egyesült erővel igyekezzünk területünkről kiszorítani, mert csak egyetlen egy tagnak a megkároztatása is mindnyájunk közös veszedelmét idézheti elő; szövetségeseket pedig nem fogunk többé soha behívogatni, de békeközvetítőket sem. Ha mi ekképen járunk el, jelenleg Siciliát nem fogjuk megfosztani attól a két jótéteménytől, hogy először az athéniektől, másodsor a belső háborútól megszabadítsuk; jövőre pedig szabadon s mások lesvetéseinek kevésbé kitett helyzetben fogunk élni.»

65 Hermokrates ezen beszédének a hatása alatt a siciliabeliek megegyeztek abban, hogy a háborúnak végét szakítják; kiki tartsa meg azt, a mi birtokában van, csak a kamarinabeliek kapják meg Morgantinét⁴¹ a syrakusaiaktól, ha ezeknek egy bizonyos meghatározott összeget lefizetnek. Az athéniak szövetségesei magukhoz hívták ezeknek a főtisztjeit s kijelentették előttük, hogy békét akarnak kötni s a szerződésbe az athéniakat is bele szándékoznak foglalni. Ezek beleegyezése után megkötötték a szerződést, s erre az athéni hajóhad eltávozott Siciliából. Athénbe való megérkezése után az otthoniak megbüntették e hajóhad vezéreit. Pythodorost és Sophoklest számkivetéssel, Eurymedont pedig pénzbírsággal sújtották oly alapon, mintha ezeknek lehetséges lett volna ugyan Siciliát hatalmuk alá hajtani, de ajándékokkal rá hagyták magukat venni a távozásra. Annyira elbízták már magukat az athéniak szerencsés helyzetökben! Azt hitték ugyanis, hogy nincs már semmi, a mi útjokban állana s ő előttök a lehetőnek éppen úgy, mint a lehetetlennek, nagyobb hadi erővel vagy kisebbel egyaránt elérhetőnek kell lennie. Ennek oka pedig a legtöbb vállalatukat kísérő meglepő siker volt, a mely roppant vérmes reményeket támasztott bennök.

66 Ugyanebben a nyári időszakban⁴² történtek a következő események is. Azokat a megarabelieket, a kik bent, városukban laktak, az athéniak összes hadi ereje e baború minden esztendőjében két ízbeli betöréssel sanyargatta. Ugyanezeket egyszersmind Pegaiból intézett rabló portyázásokkal folyvást sanyargatták a saját politikai menekültjeik is, a kiket egy pártharez kitörésekor a

néppárt kivert volt a városból. Ennélfogva tanakodni kezdtek magukban, hogy a menekülteket haza kellene fogadni, hogy a város egyszerre két részről is ne pusztuljon. A kint levők politikai barátai, a mint hallották, hogy miről van szó, időszerűnek látták a leplezetlenebb működést e javaslat életbe léptetése érdekében. Ekkor a néppárt vezérei, látván, hogy a néppárt szorongatott helyzetében nem lesz képes e javaslattal szemben szilárdul helyt állani ő mellettök, féltökben összeköttetésbe léptek az athéni vezérekkel, nevezetesen az Ariphton fiával, Hippokratessel, és az Alkisthenes fiával, Demosthenessel. S a szándékuk az volt, hogy ezeknek a várost átadják, mert az volt a meggyőződésök, hogy ebben ő reájok nézve kisebb veszedelem rejlik, mint az ő általuk kiűzött emberek haza juttatásában. S abban történt megállapodás, hogy az athéniak elsöben a hosszú falakat kerítik hatalmukba, a melyek körülbelöl nyolcz stádiumnyi hosszúságban ⁴³ kikötővárosukig, Nisaiáig nyúltak, hogy a peloponnesosiak, a kik itt Megara biztosítása végett egyedül maguk képezték ez őrseget, segedelemre ne mehessenek. Ezután szándékoztak tenni kísérletet arra, hogy a felső várost is az athéniak kezére játszsák, mert várni lehetett, hogy ez akkor majd könnyebben hódol meg, ha már amaz megtörtént.

Miután szóval, tettel mindkét részről minden előkészület meg volt már téve, az athéniak egy éjjel a megarai Minoa szigethez hajóztak s Hippokrates vezér négyszáz főnyi nehéz fegyverzetű gyaloggal a parton egy oly gödörbe vette be magát, a honnan a bástyázathoz a téglát hányták, s a mely ettöl nem messze esett, a másik vezér, Demosthenes pedig a vezetése alatt álló plataiai könnyű fegyverzetű gyalogokkal s egy határjáró harczósokból álló csapattal Ares szent helyén állt lesbe, a mely még közelebb esett oda. S azokon az embereken kívül, a kiknek erröl tudomásuknak kellett lenniök, senki sem sejdített meg semmit ezen az éjszakán keresztül. Kevéssel virradat előtt kieszközölték az árulók, hogy a kapu nyitva álljon. Egy idő óta ugyanis ezek annak jó előre való kieszközlése végett, hogy az athéniak a kaput nyitva találhassák, a következő szokást kapták fel: A várkapitány beleegyezésével éjjelenkint egy kétevezös kalóz-sajkát a vár-árkon

keresztül szekeren a tengerhez szállítottak, hogy rajta kalózkodásra kifuthassanak, s még mielőtt megvirradt, a sajkát a szekéren visszahozták s a kapun keresztül a falak közé szállították, színleg a végett, hogy a Minoa szigetén álló athéniak majd ne tudják, merre vigyázzanak, ha nappal magában a kikötőben semmi vízjáró műnem vehető észre. A mint már ekkor a kapu a sajka visszabocsátására a rendes szokás szerint nyitva állt, az athéniak ennek látására az előleges összebeszélés szerint a lesből előtörttek s gyors futásban igyekeztek a kapuk alatt teremni, még mielőtt bezáródának, s addig, míg a szekér, a mely a kapu bezárását gátolta, még alatta volt. Ugyanekkor a velők összeköttetésben álló megarabeliek a kapuőröket leöldösték. Elsőben is a Demosthenes vezetése alatt álló plataiabeliek és határjáró harczosok rohantak be ott, a hol most a diadaljel áll; s a plataiabeliek, mivel a legközelebb álló peloponnesosiak a dolgot észrevették, mindjárt a kapukon belül csatára keltek, a reájok törő csapatokat visszaverték s ekkép a csakhamar oda nyomuló nehéz fegyverzetű athéni gyalogságnak a kapuk birtokát biztosították.

68 Az athéniak, a mint egyik a másik után bent volt, már ez után a bástyák ellen mentek. Eleinte a peloponnesosi őrsereg egy kis töredéke megállta a helyét s ellenállást fejtett ki, a midőn néhány ember el is esett belőle; azonban a legnagyobb rész tüstént futásnak eredt, mert rémület fogta el először is az ellenség éjjeli támadása miatt, másodszer pedig azért, mert a mint azokat a megarabelieket, a kik az árulásban részesek voltak, magával szembe szállani látta, az a gondolata támadt, hogy őket az összes megarabeliek árútták el. S épen ekkor történt az is, hogy az athéni kikiáltó a maga eszétől azt hirdette ki, hogy a megarabeliek közül az, a ki akar, fegyveresen csatlakozhatik az athéniakhoz. Ennek hallatára aztán egy sem állt többé helyt, hanem abban a meggyőződésben, hogy ő velők valósággal az athéniak és megarabeliek együttesen szálltak harcba, valamennyien Nisaiába menekültek.

4 Hajnalban, midőn már a falak elfoglalva, a megarabeliek pedig a városban nyugtalanságban voltak, azok, a kik az athéniakkal összeköttetésben álltak, a tömeg azon tagjaival együtt, a kik a dologba be voltak avatva, azt az indítványt tették, hogy társják fel

a kaput s törjenek ki az ellenségre. Ugyanis úgy volt előre kiter- 5
 vezeve, hogy az athéniek a kapuk feltárása után betörnek, maguk
 pedig, hogy bántódásuk ne legyen s e végből tisztán felismerhetők
 legyenek, olajjal kenik meg magukat. A kapu megnyitása pedig
 annál kevesebb bizonytalansággal járt reájok nézve, mivel az
 összebeszélés szerint az a négyezer főnyi nehéz fegyverzetű gya-
 logság és hatszáz főnyi lovasság, a mely az egész éjszakán át jött,
 Eleusis felől már szintén megjelent. Már megolajozva a kapuknál 6
 álltak, midőn egy a dologba avatottak közül felfedezte a tervet a
 többiek előtt. Erre ezek összeálltak, s kinyilatkoztatták, hogy esa-
 tára kimenniök nem lehet, mivel ezt korábban sem merték tenni
 soha, még olyankor sem, midőn nagyobb hadi erővel rendelkeztek,
 s a várost oly nyilvános veszedelemnek ki nem tehetik; ha pedig
 valaki ebbe belenyugodni nem akar, ott nyomban, a kapuk mögött
 fog csatára kerülni a dolog. Amazok nem mutatták, mintha a
 tervekbe be volnának avatva, hanem csak azt erősítették, hogy
 az az ő javaslatuk igen helyes. A többiek azonban elállták a kaput
 s így az árulók nem valósíthatták tervöket.

Az athéni vezérek, látván, hogy valami akadály fordult elő 69
 s a várost megrohanás útján bevenni képesek nem lesznek, Nisaiát
 nyomban ostromművekkel kezdték körülvenni; úgy gondolkodtak,
 hogy ha ezt bevehetik, még mielőtt felszabadító sereg érkezhet-
 nék, Megarát majd hamarabb feladják. Tehát a legnagyobb siet- 2
 séggel vas szerszámokat, kőfejtő csákányokat s egyéb alkalmas esz-
 közöket hozattak Athénből, s azután a két fal közötti tért Megara
 felé egy kereszt-fallal 'elzárták, majd a két faltól tovább, Nisaiá
 mindkét oldalán, a tengerig egy-egy rézsútosan menő falat húztak.
 A sáncz munkát és a fal emelését a csapatok megosztották maguk
 közt. A követ és a téglát a külső városból szedték; továbbá dön-
 tögettek fúkat s szedtek rőzsét is, hogy a hol szükséges, torlaszt
 emeljenek. A külső város házai mellvédeket kaptak s az ostrom-
 művek közé vonattak be. Így működtek a csapatok egy teljes 3
 napon át; más nap este felé az ostrom-öv már majdnem teljesen
 készen volt, midőn a Nisaiában levők megadták magukat. Ezeket
 félelembé ejtette az a körülmény, hogy semmi élelmi készlettel
 nem rendelkeztek; mert enni valót mindig csak egy-egy napra

valót kaptak a felső városból. Továbbá nem gondolták, hogy felmentésükre a peloponnesosiak gyorsan ott teremnek. Végül a megarabelieket ellenségnek tekintették. A megadás azon feltétel alatt történt, hogy a fegyverletétel után egy meghatározott összeg lefizetése mellett visszanyerik szabadságukat, lakedaimoni vezérek s más, még netalán közöttük található lakedaimoniak kivételével; ez utóbbiak felől az athéniek szabad tetszésök szerint határoznak.

4 Ez egyezség megkötése után kivonultak; az athéniek pedig átvágták a hosszú falakat azon a ponton, a hol Megara városát érték, Nisaiát birtokukba vették s egyéb intézkedéseket is tettek.

70 A Tellis fia, a lakedaimoni Brasidas, épen ez időtájban Sikyon és Korinthos környékén állt, s a thrák partvidékre intézendő hadjárat készülteivel foglalkozott. Mihelyt aztán a hosszú falak elfoglalása felől értesült, attól féltében, hogy a Nisaiában levő peloponnesosiakat valami baj éri s Megara is eleshetik, rendeletet küldött a boiotokhoz, hogy egy hadsereggel haladéktalanul Tripodiskoshoz nyomúljanak. Az a falu, a mely ezt a nevet viseli, a megarai területen, Geraneia hogyének tövében fekszik. E rendelet elküldése után maga szintén előre nyomult kétezerhétszáz korinthosi, négyszáz phliusi és hatszáz sikyoni nehéz fegyverzetű gyaloggal, valamint a saját összes csapataival, a melyek már ekkor együtt voltak. Azt hitte, hogy Nisaiát még 2 elfoglalatlanul kapja. De a mint Tripodiskoshoz való nyomulása után, a hova éjjel érkezett, Nisaiá sorsa felől értesült, csapataiból kiválasztott háromszáz embert, s még mielőtt tudomást vehettek volna felőle, a tenger mellett álló athéniek figyelme kikerülésével Megara alá nyomult, azzal a szándékkal, hogy Nisaiát rohammal fenyegetse, s ha lehet, valósággal rá is csapjon, de legfőképp, hogy ha bebocsátást nyer, biztosítsa magának Megara városát. Azt kívánta tehát, hogy bocsássák be, mert neki reménysége van ahhoz, hogy Nisaiát elfoglalhatja.

71 Ekkor a Megarában egymással farkasszemet néző pártok közül a néppárt attól kezdett félni, hogy Brasidas a menekülteket haza vezeti, őt pedig kiűzi; a másik pedig attól, hogy ez a párt ettől az eshetőségtől való félelmében őt megtámadja s a párttusa alatt az athéniek, a kik a közelből minden lépéseket szemmel

kísérik, a várost tönkre teszik. Ennélfogva Brasidast nem bocsátották be, hanem mind a két párt abban állapotott meg, hogy az események fejlődését nyugodtan bevárja; mert mindketten azt hitték, hogy csatára fog kerülni a dolog az athéniak és a felmentő sereg között; s ekkor, akár az egyik, akár a másik vonzalmát bíró fél legyen is a nyertes, nagyobb bátorságban lehet a győzteshez csatlakozniok. Brasidas tehát, mivel kérését meg nem nyerhette, többi hadaihoz visszatért.

Hajnalban ⁴⁴ megjelentek a boiotok is. Ezek, mielőtt még Brasidas hozzájuk küldött volna, Megara alá szándékoztak nyomulni, mivel e helynek veszélyeztetett állapota nyugtalanította őket; s ekkor összes hadaikkal már Plataiánál álltak. Miután a követ megjelent, még jobban neki buzdultak, s kétezerkészsáz nehéz fegyverzetű gyalogot és hatszáz lovast küldtek el hozzá; hadaik nagyobb részével azonban visszatértek. Midőn már ekkép az összes hadak nem kevesebb, mint hatezer nehéz fegyverzetű gyalogot tevő számban Megara környékén együtt voltak, az athéniak részén pedig a nehéz fegyverzetű gyalogság Nisaiánál és a tenger mellett hadi rendben állt s a könnyű fegyverzetű gyalogság a síkon szétszóródva portyázott, a boiot lovasság támadást intézett ez utóbbira, megszalasztotta s a tengerhez űzte. Ez a támadás egészen véletlenül esett, mert a megarabeliek eddig még sehonnan semmiféle segedelmet nem kaptak. Erre az athéni lovasság a boiotoknak eléje nyomult s hosszan tartó lovassági ütközet fejlett ki, a melyben mind a két fél magának tulajdonította a győzelmet. Ugyanis a mint a boiotok támadást intéztek Nisaiára felé, az athéniak a boiot lovassági vezért néhány más lovassal együtt levágták, fegyverzetétől megfosztották s a halottakat hatalmukba ejtették. Ezeket utóbb fegyverszünet engedélyezése után kiadták s diadaljelet emeltek. Mindamellett végre is a nélkül váltak el egymástól a küzdő felek, hogy egyik a másik felett döntő sikerhez jutott volna, s a boiotok az övéikhez, az athéniak pedig Nisaiához húzódtak.

Erre Brasidas hadaival közelebb nyomult a tengerhez és a megarabeliek városához, alkalmas hadi állásba helyezkedett, s a csatarendet felállítván, tétlenül vesztegelt. Arra gondolt, hogy

- majd az athéniek támadnak ; azt pedig látta, hogy a megarabeliek csak azt lesik, hogy kié lesz a győzelem. Abban már, hogy hadaival mozdulatlanul állt, az a gondolat vezérelte, hogy ez ő reá nézve igen czélszerű, még pedig két tekintetben. Elsőben is ekkép nem viszi törésre a dolgot, s a harc kockáját, a mennyiben tőle függ, nem veti el ; de azért, mivel nyíltan kimutatja, hogy kész a támadással szemben helyt állani, ha az ellenfél nem támad, ez mintegy küzdelem nélkül nyert győzelemként teljes joggal neki lesz tulajdonítható. Másodszor különösen jól fog ez majd kiütni a megarabelieket illetőleg. Mert ha majd az ellenség részéről támadó fellépést látni nem lehet, akkor dolguk nem lesz többé kérdéses, s az athéniek a várostól, épen mintha csatát vesztek volna, teljes határozottsággal nyomban el fognak esni. S az meg is eshetik, hogy az athéniek a maguk jószántából nem bocsátkoznak ütközetbe, s ekkor ő harc nélkül el fogja érni, a mi miatt ide jött.
- 4 Ez úgy is történt. Nevezetesen az athéniek kivonultak ugyan s a hosszú falak mellett csatarendbe is álltak, de miután a másik fél nem lépett fel támadólag, szintén tétlenül vesztegeltek. Vezérek ugyanis akképen vélekedtek, hogy legnagyobb részben elérték már azt, a mi végett jöttek ; ha pedig a nagyobb szám ellen még harcot is kezdenek, reájok nézve az a veszedelem, hogy csatát veszíthetnek, nem állítható arányba azzal, hogy az ütközetet meg is nyerhetik. Ez utóbbi esetben ugyanis, igaz, megkapják Megarát, de ha kudarcot vallanak, akkor nehéz fegyverzetű gyalogságuknak a legjavát veszítik el, míg az ellenfélnél az összes hadak csapattesteinek egy része teljes valószínűséggel még egy további mérés kockáztatására is kész lesz.⁴⁵ Ennélfogva egy ideig veszteg álltak, s miután egyik fél sem akart támadni, elsőben is az athéniek húzódtak vissza Nisaiához, majd a peloponnesosiak is oda, a honnan ama helyre nyomultak. Erre aztán a menekültek politikai barátai neki bátorodva azon, hogy az athéniek többé nem akartak harcba bocsátkozni, úgy vették a dolgot, mintha a peloponnesosi hadak győztek volna. Így aztán Brasidas és az egyes államok csapatvezérei előtt megnyitották a kapukat s befogadtásuk után értekezésbe bocsátkoztak velök, míg azok, a kik az athéniakkal játszottak egy kézre, rémületökben már teljesen oda voltak.

Később Brasidas a szövetségesek hazaoszladozása után szintén Korinthosba tért s a thrák partvidékre intézendő hadi vállalat előkészítésével foglalkozott, a mi ekkor törekvéseinek volta-képeni tárgya is volt. Miután az athéniiek haza távoztak, a megarebeliek közül nyomban odahagyták a várost mindazok, a kik az athéniiekkel folytatott tárgyalásokban a főszerepvivők voltak; mert észrevették, hogy már rossz szemmel nézik őket. A többiek a számkivetésben levők politikai barátjaival kiegyezvén, a Pegaiban levőket haza vitték; de előbb a legünnepesebb eskü alatt szavukat vették, hogy többé semmi bosszúra sem gondolnak, hanem csak a legjobbat fogják akarni az államnak. Ezek azonban, mihelyt az állami főhivatalokat elfoglallhatták, hadi szemlét tartottak,⁴⁶ a hadszakaszokat egymástól elválasztották, s ekkor ellenségeiket, valamint azokat is, a kiket az athéniiekkel való titkos értekezések vádja ő előttök leginkább terhelt, körülbelül száz emberre menő számban kiválogatták belőlük s a népet arra kényszerítették, hogy ezek felett nyilvános szavazás útján ítéljen. S a mint a halálos ítélet ki volt mondva felettök, kivégeztették őket. Ezután az államnak határozottan oligarchiai jellemű alkotmányt adtak. S ez az alig néhány ember által államesíny útján megváltoztatott alkotmány igen hosszú időn keresztül fennállott.

Ugyane nyári időszak eseményei közé tartozik a következő is. A mytilenebeliek Antandrosnak tervökhöz s céljukhoz képest való berendezésével foglalatoskodtak. Azoknak az athéni hajóknak a vezérei, a melyek az adójárulékok behajtására kiküldve, a Hellepontoson voltak, megtudták, hogy ezt a helyet erősítik. A vezérek itten, miután Lamachos tíz hajóval a Pontosba⁴⁷ távozott, Demodokos és Aristeides voltak. Ezeknek rögtön aggodalmuk támadt, hogy ebből is oly veszedelmes pont lesz, mint a minő Anaia Samos ellen, a hol samosi menekültek vetették meg a lábukat s a honnan egyfelől a peloponnesosiaknak a javára szolgáltak azzal, hogy hadi hajóikra kormányosokat küldöztek, másfelől Samos városában a lakosok közt állandó nyugtalanságok okozói voltak s azoknak, a kik kiköltöztek, kész menedékkal szolgáltak. Ennélfogva a szövetségesektől csapatokat vontak magukhoz s Antandros alá vitorláztak. Itt az eléjük kivonuló ellenséget meg-

2 verték s a helyet újból hatalmukba ejtették. Nem sokára ezután Lamachos, a ki a Pontosba vitorlázott, a mint Herakleia partvidékén a Kalex folyó torkolatánál horgonyra szállt, egy roppant felhőszakadásban a partokról alárohanó hirteleni áradat miatt hajóit elvesztette s kénytelen volt csapataival a szárazon, azon a területen keresztül, a mely a túlnan, Ázsiában lakó bithyniai thrákoké, a Pontos bejárójánál levő megarai gyarmatvárosba, Chalcedonba húzódni.

76 Ugyanebben a nyári időszakban, nyomban a megarai területről való visszahúzóadás után,⁴⁸ az athéni vezér, Demosthenes egy 2 negyven hajónyi hadi flottával Naupaktoshoz vitorlázott. Voltak nevezetesen a boiotiai városokban olyanok, a kik a kormányformát megváltoztatni s az alkotmányt demokratikus alapra szerették volna helyezni, athéni minta szerint, s a kik e célból Demosthenessel és Hippokratessel összeköttetésbe léptek. Ebben egy thebai menekült, Ptoiodoros játszá a főszerepet, a kinek a javaslatára a következő terv készült: Siphait néhány lakosa árulás útján az 3 athéniak kezére fogja juttatni. Ez a Siphai egy tengeremelléki város a thesprotiai területen, a krisai öböl partján. Chaironeiát, a mely a korábban «minyeinek», most «boiotiaiaknak» nevezett Orchomenostól függ, Orchomenosból fogják némelyek az athéniaknak a keze közé juttatni. Ebben különösen az orchomenosi menekültek voltak nagyon munkásak. Ezek e célra embereket is fogadtak zsoldba a Peloponnesoson, Chaironeia Boiotiának határvárosa a Phokishoz tartozó Phanoteus város területének a tőszomszédságában. Ennélfogva be voltak avatva a tervbe néhányan a 4 phokisiak közül is. Az athéniaknak el kellett foglalni Deliont, a mely Apollonnak egyik szent helye a tanagrai területen az Euboia felé eső parton.⁴⁹ Mindezeknek pedig egy időben, egy meghatározott napon kellett megtörténni, hogy a boiotok Delionnál egy tömegben fel ne léphessenek s mindenkinek legyen odahaza dolga a 5 saját területén kitört nyugtalanságokkal. Ha már ez a kísérlet sikerül s Delion meg lesz erősítve, azt ugyan nem remélték, hogy a boiotiai alkotmányos viszonyokban tüstént változás jönne létre; hanem miután már ezek a helyek megszállva, a boiotiai vidékek pedig pusztítva lesznek s ezen kívül mindenki számára lesz a

közelen menedékhely, azt igen is, hogy a viszonyok nem egykönnyen maradhatnak meg az eddigi állapotban s idővel tetszősök szerint változtathatnak rajtuk, mert az athéniek segedelmére lesznek azoknak, a kik elszakadnak, a boiotok pedig nem egyesíthetik erejüket egy ponton. Ez volt az a terv, a melyet készítettek.

Hippokrates maga, ha majd a kedvező alkalom elérkezik, 77 egy hadi erő élén Athén felől szándékozott a boiotokra törni, Demosthenest pedig a negyven hajónyi hadi flottával azért küldte el jó-előre, hogy ama vidékekről az akarnaniabeliektől és a többi szövetségesektől hadakat vonjon össze s nyomuljon Siphai alá, a melyet majd az árulók nekí a kezére játszanak. A nap, a melyen mindezeknek egyszerre meg kellett történnie, meg volt állapítva közöttük. Demosthenes, a ki megérkezéssel Oiniadait az akarnaniabeliek által az athéni szövetségbe belekényszerítve találta, ama vidékek összes, athéni szövetséghez tartozó lakosságát fegyverbe szólította s elsőben is Salynthios és az agrai nevű törzs ellen ment. Ezeknek athéni felsőség alá kényszerítése után megtette a további készületeket arra nézve, hogy ha majd kell, Siphai előtt mutatkozzék.

Brasidas ebben a nyári időszakban, épen ebben az időtájban 78 ezerhétszáz nehéz fegyverzetű gyaloggal megkezdte a thrák partvidék felé való nyomulását. A trachisi Herakleiába való megérkezésekor követet küldött előre Pharsalosba barátaihoz azzal a felhívással, hogy őt és seregét Thessalián vezessék át. Ekkor eljöttek eléje az achajai Melitiába ⁵⁰ Panairos, Doros, Hippolochidas, Torylaos és Strophakos. Ez utolsó a chalkidikebeliek nyilvános vendégbarátja volt. Ekkor aztán tovább vonúlt Brasidas. Vezetőihez csatlakozott még más thessaliabelieken kívül Nikonidas is Larissából, a kinek összeköttetései voltak Perdikkassal. Ily vezetők nélkül Thessalián keresztül menni épen nem könnyű feladat, nem, kivált fegyveresen. S általában az összes hellenek közt különbség nélkül mindenkinél megütközést kelt az, ha valaki idegen területen átvonul, a nélkül, hogy előlegesen kieszközölte volna rá az engedelmet; a thessaloknál pedig a köznép állandó jóindulattal is volt az athéniek iránt. Ha tehát a thessaloknál a kormányforma nem jobbadán önkényuralmi, hanem népuralmi lett volna, 3

- akkor Brasidas nem messze haladhatott volna. Még így is eléje álltak vonulása alatt az Enipeus folyó partján bizonyos emberek azok közül, a kik az ellenzékkel tartottak, s fel akarták tartóztatni, azt állítván, hogy az ő jogaikat sérti azzal, hogy az egész nép
- 4 közös beleegyezése nélkül megy át Thessalia területén. Vezetői azt válaszolták, hogy ők a nép akarata ellenére nem vezetnék át Brasidast; hanem miután hirtelen ott termett, a kalauzolásnak vendégbaráti viszonyukból folyó kötelességét teljesíteni kénytelenek. Brasidas is nyilatkozott. Elmondta, hogy ő a thessaliai föld és nép barátjaként jön; továbbá, hogy ő, mint az athéniek'ellen-sége, ezek, s nem a thessalok ellen hozza fegyverét; aztán ő semmit sem tud a thessalok és lakedaimoniak közt fennálló ellenséges viszony felől, a melynél fogva egymás területére lépniök nem volna szabad, s most sem menne a thessal nép akarata ellenére tovább, mert nem is tehetné; azonban bizton hiszi, hogy nem fogják benne gátolni. Azok ennek hallatára eltávoztak. Erre Brasidas vezetői tanácsára gyors menetben, megállapodás nélkül haladt tovább, még mielőtt nagyobb tömeg verődhetnék össze, hogy útjába álljon. Így még az nap, a melyen Melitiából megindult, Pharsalosig ért, a hol az Apidanos folyó mellett szállt táborba.
- 6 Innen Phakionba, e helytől pedig Peraibiába⁵¹ jutott. Innen thessaliai vezetői visszatértek. E vidékről aztán a thessaloktól függő peraibok Dionhoz juttatták el, ahhoz a Perdikkast uraló makedoniai városhoz, a mely az Olympos tövében Thessalia felé fekszik.
- 79 Ekkép jutott át Brasidas Thessalián nagy gyorsasággal, még mielőtt itt intézkedéseket tehetek volna, hogy előtte az útát
- 2 elzárják, s így ért el Perdikkashoz és a chalkidikebeliekhez. Ugyanis mivel ekkor az athénieknek oly nagyon kedvezett a szerencse, mind azok a thrák partvidékeliek, a kik tőlük elpártoltak, mind Perdikkas megijedtek s rajta voltak, hogy ott a sereg megjelenjék a Peloponnesosról. A chalkidikebeliek pedig a miatt voltak rajta, mert azt hitték, hogy az athéniek majd legelsőben is ő ellenök fognak táborba szállani; de titkon a szomszédos, még el nem pártolt városok is ösztönözték erre őket. Perdikkas ismét azért volt ezen, mert bár nyílt ellenségeskedésben nem állt is az athéniakkal, de régi vitás ügyek voltak közötté és ezek között, a

melyek neki aggodalmakat okoztak ; különösen azonban még azért is, mert Arrhibaiost, a lynkestai nevű népség fejedelmét, meghódolásra akarta bírni. A lakedaimoniak ekkori szerencsétlen helyzete kedvező is volt reájok nézve annyiban, hogy így könnyebb volt sereget vonni oda a Peloponnesosról. Ugyanis azzal a körülménnyel szemben, hogy az athéniek a Peloponnesost s különösen a lakedaimoniakat ekkor oly keményen szorongatták, ez utóbbiak azt a reményt táplálták, hogy azokat úgy háríthatják el a nyakukról a legkönnyebben, ha szövetségeseikhez hadakat küldenek s ekkép szintén csapásokat mérnek reájok, kivált mivel ezen athéni szövetség tagjai készek voltak a sereg tartására s őket elpártolásuk gyámolítására felhívták. De más részt a lakedaimoniak kaptak azon is, hogy ez alatt az ürügy alatt a helóták egy részét eltávolíthatják a végből, hogy a fennálló viszonyok között, midőn Pylos ellenség kezén van, nyugtalanság ne törjön ki közöttük. Nekik helotáikkal szemben mindenha igen erősen kellett őrizni magukat. E végből egyszer többek közt a következő tettet követték el. Félvén felszaporodott helotáik balgatagságától, jelentkezésre hívták fel azokat, a kik azt hiszik, hogy a hadi téren ő velök szemben legtöbb érdemet szereztek. Ez színleg felszabadításuk végett történt, hogy közöttük választást lehessen tenni ; voltaképen azonban csak azért, hogy próbára tegyék őket ; mert úgy gondolkoztak, hogy a ki a legérdemesebbnek tartja magát a szabadságra, az fog ennél az erős önérzetnél fogva a leghamarabb fel is lázadni ő ellenök. Ki is választottak közülök így valami kétezeret. Ezek aztán megkoszorúzva, mintha már meg volnának ajándékozva a szabadsággal, ünnepi menetben sorban felkeresték e templomokat. Nem sokára azonban eltüntették őket a lakedaimoniak s senki sem tudja máig, hogy külön-külön minő halál nemével vesztek el. Így ekkor is készségesen bocsátottak hatszáz nehéz fegyverzetű helotát Brasidasnak a rendelkezése alá. Ő a többieket, a kiket még magával vitt, a Peloponnesoson bérelte fel. Épen Brasidasra azért ruházták a lakedaimoniak ezt a küldetést, mivel maga kérte magának ; de még azért is, mert a chalkidikebeliek is őt kívánták. Spártában ugyanis oly hírben állt, hogy kiválóan ügyes és vállalkozó szellemű. S Brasidas nagyon fontos szolgálatokat is tett a

- 2 lakedaimoniaknak, a mint a külföldre kiment. Nevezetesen az által, hogy igaz lelkű s mérsékelt szellemű embernek tanusította magát, mindjárt kezdetben nagyon sok várost bírt elpártolásra; s vett aztán be némelyeket árulás útján is. Így a lakedaimoniaknak jutottak a kezökre olyan helyek, a melyekért a magukéit kieséreljék, ha egyszer békekötésre határozzák rá magukat, a mit meg is tettek. De azt is megnyerték általa, hogy a Peloponnesoson folyó háború csökkent hevesség tekintetében. S még a későbbi időre, a siciliai események utáni háborúra is kihatott a Brasidas ekkori feddhetetlen és okos magaviselete, a melyet mindenki ismert, ki tapasztalásból, ki hallomás útján; mivel ez által a lakedaimoniakat az athéniek szövetségesei előtt nagyon népszerűekké tette.
- 3 Ugyanis mivel ő volt az első, a ki a külföldre ment táborozni, az által, hogy ebben egy minden tekintetben kifogástalan férfi hirába jutott, maga után azt az erős meggyőződést hagyta hátra, hogy a többi lakedaimoniak is mind olyanok.
- 82 Midőn Brasidas a thrák partvidéken megjelent s erről Athénbe értesítés érkezett, az athéniek Perdikkast ellenségöknek nyilvánították, mert úgy gondolkoztak, hogy ez eszközölte ki, hogy Brasidas oda mehessen; egyszersmind ezen a vidéken lakó szövetségeseiket is szigorúbb őrizet alá vették.
- 83 Perdikkas Brasidással s ennek a seregével, valamint a saját hadi erejével nyomban szomszédja, a Bromeros fia, Arrhibaios, makedon lynkestai népség fejedelme ellen ment. Ezzel ő viszáldásban élt s szerette volna meghódolásra birni. A mint seregével és Brasidással a Lynkosba⁵² vezető szorosokhoz jutott, Brasidas kinyilatkoztatta, hogy mielőtt hadra kelnének, próbát akar tenni arra nézve, hogy, ha lehet, Arrhibaiost a lakedaimoniak szövetségésévé tegye. Ugyanis már Arrhibaios is tett olyanforma nyilatkozatot egy követe útján, hogy kész ügyét a Brasidas részrehajlatlan döntésére bízni; egyszersmind a chalkidikebeliek jelenlevő követei is tanácsolták ennek, hogy Perdikkast ne foszssa meg félelme tárgyától, hogy ekkép az ő érdekeiknek annál buzgóbb
- 4 támogatója legyen benne. De ezen kívül a Perdikkas követei olyanforma nyilatkozatot ejtettek el Lakedaimonban, hogy urok a birodalma környékén eső területekről sokat tudna szövetségésül

megnyerni a lakedaimoniaknak. Brasidas ebben egygyel több okot látott ama vélemény táplálására, hogy az Arrhibaios ügyének részrehajlatlan tárgyalására kötelezve van. Perdikkas viszont azt vitatta, hogy ő Brasidast nem a végből hívta oda, hogy az ő vitás ügyeikben bíraskodják, hanem azoknak a megsemmisítése végett, a kiket ő neki ellenségei gyanánt megjelöl ; s Brasidas nem igazság szerint jár el, ha akkor, midőn ő seregének a felét tartja, Arrhibaiossal akar értekezni. Brasidas azonban, hiába tiltakozott Perdikkas s hiába bontotta fel vele a jó viszonyt, értekezett Arrhibaiossal s ennek az előterjesztéseire visszavezette seregét, még mielőtt országába becsaptak volna. Perdikkas abban a meggyőződésben, hogy igazságtalanul bántak vele, ettől fogva a Brasidas seregének fele tartás helyett csak harmadrészt adott.

Brasidas ugyanebben a nyári időszakban, nyomban ezek után, kevéssel szüret előtt⁵³ a chalkidikebeliekkel az androsiak egy gyarmatvárosa, Akanthos ellen ment. E város polgársága arra nézve, vajjon Brasidas előtt megnyissák-e a kapukat vagy ne, két pártra volt szakadva. Az egyik párt az volt, a mely őt a chalkidikebeliekkel együtt a thrák partvidékre hívta, a másik a néppárt. De aztán a néppárt, aggódva szőlőtermése miatt, a mely még kint volt, szintén engedett a Brasidas abbeli kívánatának, hogy őt *egymagát* bebocsássák s az ő meghallgatása után tegyék tanácskozás tárgyává a kérdést. Brasidas bebocsáttatása után a nép elé lépett s lakedaimoni létére nem csekély szónoki tehetségével a következő előterjesztést tette :

«Akanthos város polgárai! Hogy engem a lakedaimoniak sereggel ide küldtek, ez ama nyilatkozatunknak az igazolása végett történt, a melyet e háborúba való bocsátkozásunk alkalmával tettünk, hogy mi Hellasnak az athéniektől való megszabadítása végett fogunk harcolni. Igaz, hogy mi csak jó hosszú idő mulva jelentünk meg itt, miután az amott⁵⁴ folytatott hadra nézve várakozásunkban esalatkoztunk, a mely felől azt reméltük, hogy titeket veszedelembé nem keverve, magunk is hamarosan meg fogjuk törni az athénieket. Ezért azonban senki sem tehet nekünk szemrehányást. Mert aztán most, mihelyt a körülmények úgy kívánták, meg is jelenünk s veletek együtt akarunk próbát tenni arra nézve,

3 hogy legyőzzük őket. És én reám nézve meglepő, hogy előttem
 kapuitokat bezárjátok s az én megérkezésemet nem örömet lát-
 4 játok. Mert mi lakedaimoniak abban a meggyőződésben dobtuk
 magunkat a veszedelmek közé, midőn idegen területen több napos
 katonai menetre szántuk rá magunkat s minden lehető buzgalmat
 kifejtettünk, hogy olyanokhoz jövünk ide, a kik legalább érület-
 5 a mi idejövetelünket óhajtják. S ha már ti nektek valami más
 volna az esetekben, vagy ha mind a saját magatok, mind a többi
 hellenek felszabadulásának az útjába akadályozólag lépnétek, ez
 6 nagyon szomorú dolog volna, még pedig nem csupán azért, hogy
 ti nekem ellenszegültök, hanem azért is, mert így mások, a kikhez
 még talán fordúlok, szintén kevesebb készséggel fognak hozzám
 csatlakozni. Mert nagyon különösnek fogják találni azt, hogy ti,
 a kiket én legelsőben kerestelek fel, s a kik oly tekintélyes város
 polgárai vagytok és oly bölcs belátású emberek hírében álltok,
 engem nem fogadtatok be. Én nem tudnék ezzel szemben semmi
 más elfogadható okot felhozni, mint vagy azt, hogy az a szabadság,
 a melylyel én titeket megkínáltalak, nem a helyes s nem az igazi
 szabadság, vagy pedig azt, hogy nem jelentem itt meg oly hadi
 erővel, hogy vele az athéniek részéről fenyegető támadást rólatok
 7 elháríthatnám. Noha a dolog úgy áll, hogy ezzel a sereggel, midőn
 vele Nisaia előtt megjelentem, az athéniek nem mertek ütközetbe
 bocsátkozni, bár többen voltak;⁵⁵ s nem valószínű az, hogy hajó-
 kon oly hadi erőt küldhetnének ellenetek, a mely a Nisaiánál
 együtt levő csapataikkal felérne.

86 «S én magam nem rossz szándékkal, hanem a hellenek fel-
 szabadtítása végett jöttem ide, miután a lakedaimoni főtisztviselő-
 ségtől a legszentebb eskű alatt ígéretet vettem arra nézve, hogy
 mindazon szövetségeseink, a kiket én itt szerezni fogok, politikai-
 lag teljesen függetlenek lesznek; továbbá arra nézve, hogy titeket
 nem fegyveres erővel, vagy politikai fogásokkal magunkhoz bilin-
 cselt szövetségeseinknek tekintünk, hanem épen ellenkezőleg,
 veletek, a kiket az athéniek rabigában tartottak, egyenlő rangú
 2 fegyvertársak viszonyában állunk. Ugyanazért meg is várom tőle-
 tek, hogy, kivált mivel a leghathatósabb kezességet nyújtom, senki

reám gyanús szemmel ne tekintsen, se pedig az általam nyújtható
 oltalmat elégtelennek ne tartsa, hanem bizalmasan csatlakozzék
 hozzám. Ha pedig valaki netalán személyes okokból attól tart, 3
 hogy én majd a várost egy bizonyos pártnak fogom a kezébe
 adni, s e miatt idegenkedik tőlem, az bízzék én bennem minde-
 nek felett. Én ugyanis nem azért vagyok most itt, hogy a pártok 4
 versengéseibe avatkozzam, sem azt nem forgatom az eszemben,
 hogy valami kétes értékű függetlenséggel ajándékozzalak meg
 benneteket, mint a minő volna az, ha én, az alkotmányt mellőzve,
 a többséget a kisebbségnek, vagy pedig a kisebbséget az összesnek
 vetném alá. Ez nyomasztóbb volna, mint az idegenek által nya- 5
 katokba tolt rabiga, s ekkor mi lakedaimoniak küzdelmeinkért
 semmi köszönetre sem számíthatnánk; de sőt becsület és dicsőség
 helyett inkább szemrehányás lehetne osztályrészünk; s azok a
 vádak, a melyek alapján mi az athéniekre haddal támadtunk,
 nyilván még gyűlöletesebb formában sujtathatnának minket, mint
 sujtják azt, a ki az ily eljárást az erény színében feltűntetni nem
 igyekszik. Mert főleg kiválóknak ismert egyéniségekre nézve min-
 dig szégyenletesebb, ha az erény színébe öltöztetett csalással, mint
 ha nyílt erőszakkal gyarapítják hatalmukat. Az utóbbi esetben
 ugyanis a támadás amaz erő által, a melyet a szerencse adott,
 igazolva van, az előbbi ellenben alacsony lelkület csalárdkodásai-
 nak a rovására esik. Mivel tehát azok reánk nézve elsőrendű érde-
 kek, ezek tekintetében a legnagyobb óvatossággal is fogunk a
 dologhoz.

«Pedig az eskü szentesítette kötéseken kívül senkiben sem 87
 lehet rátok nézve nagyobb biztosíték, mint azokban, a kiknek a
 tettei, szavaikhoz mérve szükségkép azt a véleményt támogatják,
 hogy a miket elmondtak, érdekeikkel teljesen egyezők.

Meglehet azonban, hogy ti ez ajánlataimra azt mondjátok, 92
 hogy el nem fogadhatjátok, de azért, mivel jóakaróink vagytok,
 megvárjátok, hogy kárvallás nélkül utasíthassatok vissza. S meg-
 lehet az is, hogy úgy nyilatkoztok, hogy a függetlenséget nem
 tartjátok veszélytelennek, s az az igazság, hogy azt csak olyanok-
 nak adjuk, a kiknek elfogadni lehetséges és senkire akarata elle-
 nére ráerőszakolni nem való. Nos, akkor én e terület isteneit és

hőseit tanúbizonyságul fogom hívni, hogy jó végből jövök, de ti veletek szép szerével nem boldogúlok; ugyanazért határotok dűlásaival tesztek próbát arra, hogy rákényszerítselek. S ekkor aztán nem fogok úgy vélekedni, mintha ez igazságtalanság volna, hanem akkép, hogy két kényszerítő oknál fogva teljesen igazolt. Egyik az, hogy, ha ti megnyerhetők nem lesztek, az a pénz, a melyet ti az athénieknek a lakedaimoniak iránt táplált jóindulatotok daczára fizettek, ez utóbbiaknak ártalmára ne szolgáljon; a másik pedig az, hogy a többi helleneknek akadályára ne legyetek rabigájok lerázásában. Mert különben mi nem jogosan léptünk volna erre az útra, s nekünk lakedaimoniaknak, nem is volna szabad senkit akarata ellenére felszabadítani, ha ennek nem közös érdek szolgálna igazolásaül. Továbbá mivel mi épen nem uralomra törekszünk, hanem a másokénak a megszüntetésén fáradozunk, a többséggel szemben követnénk el igazságtalanságot, ha akkor, midőn mindenkinek függetlenséget akarunk szerezni, *egymagatoknak* elnéznők, hogy nekünk ellenszegültök. Ugyanazért határozatok bölesen s törekedjetez arra a dicsőségre, hogy ti legyetek az elsők a hellenek között, a kik a függetlenség kivívását megkezdtétek, hogy ekkép hallhatatlan érdemet szerezzetez; s a mellett, hogy magánjavaitokat a kártól megőrzítez, polgárságotok egyeteme a legdicsőbb névre tegyen szert».

88 Ennyiből állt az, a mit Brasidas elmondott. Az akanthosbeliek erre hosszas vita után titkos szavazást határoztak, a melyben a Brasidas beszédének a hatása alatt, s mivel termésök miatt aggodalomban voltak, a többség az athéniektől való elszakadás mellett nyilatkozott. Erre Brasidással letétették azt az esküt, a melyet tettek a lakedaimoni főtisztviselők, midőn elküldték őket. Ez a felől nyújtott biztosítást, hogy azok a szövetségesek, a kiket megnyer, politikailag függetlenek fognak lenni. Ezután serege előtt megnyitották kapuikat. Nem sokára ezután elszakadt az athéniektől egy másik androsi gyarmatváros, Stageiros is.

Ezek történtek e nyári időszak folyama alatt.

89 Épen a következő téli időszak kezdetén⁵⁰ érkezett el az az időpont, a melyben az említett helyeknek Hippokrates és Demosthenes, athéni vezérek kezébe kellett adatniok, a mely végből az

utóbbinak hajóhadával Siphai előtt, az előbbinek pedig Delionnál kellett megjelennie. Azonban hiba történt azoknak a napoknak a számításában, a melyek alatt a hadi műveletekbe mindketjüknek egyszerre bele kellett volna fogni. E miatt Demosthenes nagyon korán indult el hajóhadával Siphai ellen. Vitt ő ide magával akarnaniabelieket és más, ama vidékekre való szövetségeseket fölös számmal, de nem ment semmire. A tervet ugyanis Nikomachos, egy Phanoteusba való phokisi ember elárulta a lakedaimoniaknak, ezek pedig a boiotokkal közölték. Ekkép, mivel Hippokrates nem tört be Boiotiába, hogy csapást mérjen reá, az összes boiotok a fenyegetett pontok védelmére siettek s Siphait és Chaironeiát jócélve megszállták. A mint már a beavatottak látták, hogy a terv dugába dőlt, a városokban a mozgalmak támasztásával teljesen felhagytak.

Ekkor végre Hippokrates fegyverbe szólította az athénieket mind, polgárokat, zselléreket egyaránt, valamint az ekkor Athénben levő összes idegeneket is, s Delionhoz nyomúlt, — már az után, hogy a boiotok Siphaitól eltávoztak. Megérkezése után tábort ütván, Deliont, Apollon szent helyét, megerősítette, a következő módon: A szent hely és a templom körül köröskörül árkot húzattott s az ekkép nyert földből sánczot hányatott, a melyet sánczkarókkal látott el; ezeknek a közeit pedig szőlőtőkékkel rakatta meg, a melyeket a szent hely környékéről vágatott ki, továbbá téglával és kővel, a melyet a közel eső épületek falaiból bontatott; s mindenképen igyekezett mennél magasabbra emelni a sánczművet. Ezen kívül fatornyokat rakatott az alkalmas pontokra, valamint oda is, a hol a szent helyen semmi épület nem volt; mert az a csarnok, a mely korábban ott állt, összeomlott. Hazuról való megindulásuk után harmad napra fogtak a munkához; ezt a napot, valamint a negyediket is munkálkodásban töltötték; végre az ötödiken a reggeli idejére java részben készen voltak az erősség-emeléssel. Ezután a sereg tova vonúlt, Deliontól körülbelől tíz stádiumnyira,⁶⁷ hogy haza távozzék. Innen a könnyű fegyverzetű gyalogság nyomban tovább ment, a nehéz fegyverzetű gyalogság azonban pihenőre táborba szállt. Hippokrates még hátra maradt, hogy az őrséget elrendezze s az erősítés munkálatainak még hátra levő részét befejeztesse.

91 A boiotok e napok alatt Tanagrához gyülekeztek, s már épen mind együtt voltak, midőn arról értesültek, hogy az athéniek haza felé indultak. Ekkor a boiotarchosok, a kiknek a száma tizenegy,⁵⁸ a mellett voltak, hogy nem kell megütközni, mivel az athéniek már nem állanak Boiotia földén. Ezek ugyanis ott, a hol táborba szálltak, körülbelül az oroposi terület⁵⁹ határán voltak. Csak egyetlenegy volt más véleményen, az Aioladas fia, Pagondas, a ki ekkor a Lysimachidas fiával, Arianthidással együtt volt boiotarchos thebai részről, s a kinek a kezén volt épen a fővezérlét. Ez szerette volna, ha csatára kelnének, s úgy is vélekedett, hogy jobb, ha döntésre kerül a dolog. Ugyanazért külön felszólította az egyes hadosztályokat, hogy kijelölt helyökről tömegesen el ne távozzanak, s bízatta a boiotokat, hogy az athéniekre csapjanak rá s küzdjenek meg velök, a midőn ilyenformán szólt:

92 «Boiotiai férfiak! Kár, hogy közöttünk, vezérek közt, akadt olyan, a ki arra a gondolatra bírt jutni, hogy az athéniakkal nincs helyén már ütközetbe bocsátkoznunk, mivel már nem állanak boiotiai területen. Mert azok a szomszédból ide nyomultak, erősséget emeltek s Boiotiát akarják pusztítani; ellenségeink tehát mégis, bármely helyen akadjunk is reájok, s bárhonnan jöttek is ez ellenséges tények végrehajtására. De ha mégis azt hiszi valaki, hogy az a nézet bátorságosabb, az ezennel térjen más véleményre! Mert nem áll az, hogy a megtámadottak előre tekintő aggságoskodása a saját területökre vonatkozólag kevésbé volna helyén való, mint azoknál, a kik a mellett, hogy a magukét háborítatlanul bírják. még többre vágyva, mást szabad önelhatározásukból megtámadnak. S ti nálatok öröklött szokás az, hogy oly idegen hadak ellen, a melyek ellenetek jönnek, védjétek magatokat a saját földetekén, s a szomszédos területen egyaránt. Ennek legeslegfőképp az athéniakkal szemben van helye, a kik azonkívül meg szomszédosaink is. Mert a független helyzet mindenkire nézve azon alapúl, hogy szomszédaival megfelelő katonai erőt állíthat szembe. Aztán kivált olyanok ellenében, a kik nem csak szomszédaikat, hanem még a tőlük távolabb lakó népeket is leigázni igyekeznek, hogy ne kellene a legvégső küzdelemre is vállalkoznunk? Példakép szolgálhat reánk nézve, hogy az átellenben lakó euboiabeliek s a többi hel-

lenek nagy részben velök szemben minő helyzetben vannak. S be kellene már látnunk, hogy míg másoknak szomszédaiokkal területök határai miatt szokott háborújuk lenni, nálunk, ha vereséget szenvedünk, az egész terület elvitázhatatlanul *egy* határ sorsúra jut. Mert ebben az esetben nyakunkra jönnek s a mink van, erőnek erejével eltulajdonítják. Annyira veszedelmesebb szomszédok az athéniek, mint bárki más. Továbbá az a szokás az olyanoknál, a kik, mint most az athéniek, a saját erejökben vetett tulságos bizalommal támadnak meg másokat, hogy az ellen, a ki meghúzza magát s csak a saját területén védekezik, kevesebb tartózkodással fognak táborozáshoz; annak ellenben, a ki a saját határán túl is szembe száll velök s alkalom adtán támadólag is fellép, kevesebb határozottsággal állnak helyt. Ennek igazolásául szolgálhat előttünk az, hogy épen mi az által szereztük meg Boiotiának egészen eddig tartó nagy biztonságát,⁶⁰ hogy az athéniakat abban az időben, midőn belső meghasonlás folytán területünket birtokukban tartották, Koroneiánál legyőztük. Ezt eszünkben tartva, kötelességünk nekünk idősebbeknek az, hogy előbbi magunkviseléséhez méltólag forgassuk magunkat, az ifjabbaknak pedig, hogy ne veszenek szégyenfoltot azoktól az apáktól öröklött erényeikre, a kik akkor úgy kitétek magukért; hanem bízva azon isten segítségében, a kinek szent helyét azok szentségtörő kézzel megerősítették, továbbá bizakodva azokban az üldozattételekben, a melyek a sikert nekünk ígérk, támadjuk meg ellenfeleinket s mutassuk meg nekik, hogy azt, a mire törekesznek, támadó fellépésökkel csak az olyanoktól nyerhetik meg, a kik ellenszegülést nem fejtenek ki, ellenben oly férfiaktól, a kiknek öröklött erénye az, hogy míg a saját hazájuk szabadságáért mindig készek síkra szállani, a másokénak a meghódítására igazságtalanul nem vállalkoznak, — küzdelem nélkül meg nem menekedhetnek.»

E lelkesítő beszéddel Pagondas rábírta a boiotokat az athé-
 niek megtámadására. Felkerekedett tehát seregével s nagy gyorsasággal az ellenség felé nyomult, mert már késő délután volt az idő. Közel jutván az ellenséges sereghez, oly helyen állapodott meg, a melyen az ellenfelek egy köztük eső halom miatt nem láthatták egymást. Itt aztán rendezkedett s csatára készült. Hippokra-

- tes, a ki még Delionnál volt, arra a hírre, hogy a boiotok előre nyomódnak, parancsolatot küldött a sereghez, hogy álljon csatarendbe, s ezután nem sokára maga is elősietett. Midőn Deliontól távozott, itt körülbelől háromszáz főre menő lovas csapatot hagyott
- 3 alatt az alkalmas pillanatot kilesve támadjon az ellenségre. A boiotok egy hadosztályt állítottak fel e lovascsapat ellen, támadása felfogására, s miután minden rendben volt, megjelentek a dombtetőn. A már megállapított rendben csatára készen állt itt részükről körülbelől hétezer nehéz fegyverzetű és több mint tizezer könnyű fegyverzetű gyalog katona, ezer lovas és ötszáz kerek pajzsos.
- 4 A jobb szárnyon álltak alattvalóikkal a thebaiak, a csatavonal közepén a haliartosiak, koroneiabeliek, kopaisiak s a többiek, a kik a Kopais tó környékén laknak; a balszárnyon a thespiaiabeliek, tanagraiak és orchomenosiak. A lovasság és könnyű fegyverzetű gyalogság két felől állt a szárnyakon. A thebaiak huszonöt ember mélységnyire álltak, a többiek pedig, kinek hogy jutott. Így állt a boiotok hadi ereje és csatarendje.
- 94 Az athénieknél a nehéz fegyverzetű gyalogság, a mely számra nézve egyenlő volt az ellenségével, nyolcz ember mélységnyire állt; a lovasság két felől a szárnyakon helyezkedett el. Rendesen felszerelt könnyű fegyverzetű gyalogságuk nem volt ez alkalommal s ily fegyvernemet nem is tartottak Athénben. A kik épen részt vettek a Boiotiába való betörésben, az ellenségét sokszorosan meghaladó számban, sokan hiányos fegyverzetben csatlakoztak a sereghez, a mit az a körülmény idézett elő, hogy a rendes lakossággal együtt az épen akkor ott levő idegenek is mind talpra voltak állítva. Ezek azonban, mihelyt a sereg hazafelé indult, egy kised
- 2 csapat kivételével, nyomban haza húzódtak. Midőn már csatarendben álltak s össze akartak csapni, Hippokrates a homlokvonal előtt haladva, a következő buzdító beszédbe kezdett:
- 95 «Athéniek! Csak pár szó az, a mit hozzátok intézhetek. Ez azonban ép oly kevésbé téveszti el hatását bátor férfakkal szemben, s inkább is csak figyelmeztetés akar lenni mint buzdítás.
- 2 Senki ne vegye közöttetek a fejébe azt, hogy mi minden szükség nélkül rohanunk idegen területen ily roppant veszedelembé, mert

mi a sajátunkért küzdünk ez emberek földén. Ha győzünk, akkor a peloponnesosiak többé nem fognak területünkre betörni, mivel ezeknek a lovassága nem fog rendelkezésökre állani, s ekkép ez egy csatában e földet meghódítjátok, hazátokat pedig még jobban felszabadítjátok. Támadjatok tehát ezekre, méltólag ama város polgáraihoz, a melyre mindnyájan oly büszkék vagytok, hogy a hellenek legelső városa, s méltólag atyáitokhoz, a kik egykor ezeket Myronides vezérlete alatt Oinophytánál legyőzték s ekkép Boiotiát hatalmukba ejtették.—»

Hippokrates, míg ezeket a buzdító szavakat mondta, a homlokvonalnak csak a közepéig ért; arra, hogy tovább is haladjon, már nem volt idő, mert a boiotok, kiket gyors vonulásuk alatt Pagondas még szintén tüzelt, a csatadalt rázendítve, már ekkor a halomról lefelé rohantak. Erre az athéniak rohamlépésben eléjük siettek s összecsaptak. Azok, a kik a két szárnyon legszéltől álltak, nem tűzhettek össze, mert mindkettejüket ugyanaz a baj érte, az tudniillik, hogy posványos víz-erek tartóztatták fel; azonban a többiek között kemény ütközet fejlett ki, elannyira, hogy pajzs pajzsot lökdösött. A boiotok balszárnyát és innen kezdve a csatavonal többi részét egészen a közepéig hátra szorították az athéniak, s itt a többieken kívül különösen a thespiai-belieket szorongatták. Ezeket ugyanis, mivel a mellettök állók már oda hagyták helyöket, egy kis kört képezve körülfogták. Ama thespiai-belieket, a kik ekkor itt elestek, heves tusában öldösték le. Ez alkalommal némely athéniak, a mint kört formáltak, szintén zavarba jutottak, s mivel így egymást fel nem ismerték, egymást is öldösték. A boiotiai csatarendnek ez a része tehát vereséget szenvedett, s ez állapotában, a mint megfutamodott, a csatavonal azon pontjaira vetette magát, a melyeken még javában folyt a küzdelem. Ez alatt a jobb szárny, a melyen a thebaiak álltak, föléje kerekedett az athéniaknek s kezdte őket eleinte lépésről-lépésre hátra szorítani s üzőbe venni. Ekkor történt az, hogy Pagondas két lovas had-szakaszt észrevétlenül, a domb mögött, kerülő úton a szorongatott balszárny támogatására küldött. A mint ez előtűnt, az athéniaknek győzelmes jobb szárnya azon hitben, hogy új ellenséges had jelent meg a csatatéren, megfélemlert. S e két ok miatt

nevezetesen részint mert ez bekövetkezett, részint, mert a thebaiak üldözve előre haladtak s az athéniéknél a hátráló balszárny a még helyt álló jobb szárnytól és középtesttől elszakadt, a csatarend felbomlott s az egész sereg rendetlen futásnak eredt. Egy rész Delionhoz és a tenger partjára menekült, a másik Oroposhoz, ismét más rész a Parnes hegységbe, szóval, ki merre remélt menekülést.

7 A boiotok, de különösen lovasságuk, valamint a lokrisi lovasság is, a mely épen abban az időpontban jelent meg a csataterén, midőn az athéniéknél általánossá lett a futás, űzőbe vették s öldökölték a menekülőket. Az éj még a csata folyama alatt beállt. Ez volt az ok, a mely miatt a menekülők legnagyobb része könnyebben is megszabadulhatott. A következő napon a tengeren haza szállították azokat, a kik Oroposba és Delionhoz menekültek. Ez utóbbi helyen, a melyet az athéniak a vereség daczára is megtartottak, őrsereg maradt.

97 Ez alatt a boiotok diadaljelet emeltek, a saját halottaikat felszedték, az ellenség elesett embereit pedig megfosztották fegyverzetétől. Ez után a csatater őrizetére egy csapatot hagytak hátra s Tanagrához húzódtak vissza, a hol Delion megrohanására kezdtek terveket szőni.

2 Athénből követ indult el az elesett emberek végett. De egy vele útközben szembe találkozó boiotiai követ visszatérítette, azzal az értesítéssel, hogy semmi sikerhez nem lesz képes jutni addig, míg ő hazájába vissza nem érkezik. Ez aztán az athéniak elé járulván, a boiotok nevében a következő nyilatkozatot tette: Az athéniak igazságtalanságot követnek el azzal, hogy a hellenség közös törvényeit megszegik. Azt az általános szabályt ugyanis, hogy az egymás területére intézett betörések alkalmával a szent helyeket kimélni kell, az athéniak tekinteten kívül hagyták, mert Deliont megerősítették, benne laknak, s minden történik ott, a mit az emberek különben csak fel nem szentelt helyen szoktak elkövetni; azt a vizet is, a melyet ők az áldozati szertartásokon kívül illetni se mernek, szintén kimeregetik s elhasználgják. Ennélfogva a boiotok az isten nevében s a saját nevökben is, közös nemzeti isteneikre s Apollounra hivatkozva, felszólítják az athéniakat, hogy távozzanak a szent helyről s ekkor vigyék el magukkal, a mi az övék.

A követnek erre a nyilatkozatára az athéniek egyik követ- 98
pálczás hírvivőjüket küldték el a boiotokhoz, s ennek az útján
kinyilvánították azt, hogy ők a hely szentségét szántszándékkal
sem eddig meg nem sértették, sem a jövőben meg nem fogják
sérteni; mert ők eredetileg sem ebből a czélból mentek oda, hanem
a végből, hogy onnan védjék magukat azok ellen, a kik őket bán-
talmazzák. Továbbá a helleneknél általános szabály az, hogy a 2
kinek a hatalmában van valamely terület, akár kisebb, akár nagyobb
terjedelmű, annak a hatalmában vannak mindenkor a rajta levő
szent helyek is, a melyekről aztán a hagyománynak megfelelő
gondoskodás is annak a feladata, a mennyiben módjában van.
Épen a boiotok, mint szintén sok mások is, a kik egy más népet 3
területéről kiszorítottak s azt elfoglalták, eredetileg a mások szent
helyeit támadták meg, a melyek most sajátjuk. Tehát ha a 4
boiotok földén még nagyobb területen tennének hódításokat, ők
is szintén ezt az eljárásmodot alkalmaznák, s most is azt, a hol
vannak, tulajdonuknak tekintik s a maguk jószántából belőle
eltávozni nem fognak. A mi pedig a vizet illeti, ők ehhez csak 5
szorúlt helyzetökben nyúltak, a melybe nem telhetetlen nagyra-
vágyásból jutottak, hanem azok ellen való védekezés közben, a kik
előbb az ő országukra támadtak. Természetes pedig, hogy mindaz, 6
a mire hadi állapot, vagy fenyegető veszedelem kényszeríti rá az
embert, elnézésre számíthat még maga az isten részéről is. Így
szolgálnak az oltárok akaratlanul elkövetett vétségek számára
menedékhelyül, s ez a név: vétek, csak minden kényszerítő ok
nélkül elkövetett rossz tette alkalmazható s nem azok cselekedeteire,
a kiket szorúlt helyzetök kényszerít rá valami vakmerőségre.
Ha végül szent helyért akarják kiadni a halottakat, akkor sokkal 7
nagyobb istentelenség terheli őket, mint azokat, a kik szent helyért
hozzá nem méltó tárgyat megszerezni átallanak. Felszólítják tehát 8
a boiotokat, nyilatkozzanak határozottan, megengedik-e ő nekik
halottaik felszedését a hagyományos eljárásmod alapján, fegyver-
szünet kérelmezése után, s nem a boiotiai terület odahagyásának
feltétele alatt. Különben is ők már nem ezen, hanem fegyveres
erővel nyert területen vannak.

A boiotok erre azt válaszolták, hogy ha az athéniek Boiotiá- 99

ban vannak, akkor az ő földükről távozzanak, s vigyék el, a mi az övék; ha azonban a saját területökön vannak, abban az esetben majd maguk is fogják tudni, mit kell tenniök. Ezzel pedig arra czéloztak, hogy bár athéni felsőség alá tartozik is az oroposi határ, a melyen a halottak feküsznek, mivel a csata épen a határszélen történt: mindamellett halottaikat az ő akaratuk ellenére fel nem szedhetik; de azért persze ők athéni területre nézve nem adhatnak fegyverszüneti engedélyt. Azt a választ pedig, hogy «az ő területökről távozzanak s *akkor* vigyék el, a mit kérnek», különösen ügyes feleletnek tartották. E válasz után az athéni követ kénytelen volt minden siker nélkül térni vissza.

- 100** Erre a boiotok a malisi öböl környékéről nyomban kopjajetű és parittyás csapatokat vontak magukhoz. Segítségökre megjelent a csata után kétezer korinthosi nehéz fegyverzetű gyalog, valamint a Nisaiából kivonult őrsereg is, a megarai hadakkal együtt. Ekkép felszaporodva, Delionhoz nyomultak s ostrom alá vették az erősséget egyéb hadi eszközökön kívül a következő géppel, melylyel sikerült is a bevétel. Egy hosszú gerendát a hosszában két egyenlő részre hasítottak; a darabokat aztán a hasítás lapjain egész hosszúságában kivölgyelték, majd pontosan összeillesztették, úgy, hogy egy csövet képezett. Ennek az egyik végére lánczon egy üstöt akasztottak, a melybe a nyilásból vas fúvó-cső nyúlt alá; ezen a végén a gerendát is jó darabon vas lapokkal borították be. Ezt a gépet székéren messziről a sáncz-műnek ahhoz a részéhez tolták, a hol a legtöbb szőlőtőke és fa volt annak anyaga közt. Mihelyt jó közel jutott, a nagy fa-csőnek feléjük eső végébe egy roppant fúvót illesztettek s fútatni kezdtek. Az ekkép támasztott erős szél a szűk fúvó-csővön az üstbe rohant, a mely izzó szénnel, kénkövel és szurokkal volt tele, s itt hatalmas tüzet csinált, a mely a sáncz-művet lángba borította úgy, hogy többé senki sem maradhatott rajta; oda is hagyta azt mindenki s futásnak eredt. Így az erősséget elfoglalták. Az őrség egy részét leölték, kétszázat foglyúl ejtettek, a többi nagy részt hajókra szállt s haza vitorlázott.

- 101** Az ütközet után tizenheted napra⁶¹ történt Delion elfoglalása. Ezután nem sokára újból követ érkezett az athéniektől a halottak kiadása ügyében, a ki még semmit tudott Delion elfog-

lalásáról. A boiotok megadták neki az engedélyt a halottak felszedésére a nélkül, hogy az előbbihez hasonló válaszszal fogadták volna. A boiotok közül a csatában közel ötszáz ember esett el, az athéniak közül pedig nem sokkal kevesebb ezernél, s vezérek Hippokrates. Ezeken kívül a könnyű fegyverzetűek és podgyászvívő emberek közül is nagyon sokan maradtak a csataterén. 2

Kevéssel e csata után Demosthenes, a kinek az említett tengeri vállalatában nem sikerült az, hogy Siphait árulás útján hatalmába ejtse, hajóskatonaságával, négyszáz főnyi akarnaniabeli, agraii törzsből való és athéni nehéz fegyverzetű gyaloggal kiszállást intézett a sikyoni területre. Mielőtt még az összes hajók a parthoz jutottak volna, a sikyoniak ott termettek, azokat, a kik már kiszálltak, visszaverték s egészen a hajókig üldözték. Ez alkalommal néhányat megöltek s foglyokat is ejtettek. Ez után diadaljelet emeltek, majd fegyverszünet mellett kiadták a halottakat. 3

Azon napok alatt, míg a delioni események végbe mentek, Sitalkes, az odrysai népség fejedelme, a triballosok elleni háborújában csatát veszített és elesett. Utána unokaöccse Seuthes, a Sparadokos fia lett az odrysai népség s mindazon thrákok fejedelmévé, a kik felett az uralkodott volt. 5

Ugyanebben a téli időszakban Brasidas thrák partvidékbeli szövetségeseivel az athéniaknak a Strymon folyó partján fekvő gyarmatvárosa, Amphipolis ellen ment táborozásra. Azon a helyen, a hol ez a város most van, korábban⁶² a miletosi Aristagoras próbált gyarmatot alapítani, midőn Dareios király elől menekült; azonban az edonok elverték onnan. Ezután harczminczkét évvel később⁶³ az athéniak szintén küldtek oda a saját polgárságukból tizezer gyarmatost; egyszersmind megengedték másoknak is, hogy, ha akarnak, részt vehetnek a gyarmatosításban. E gyarmatosokat azonban az edonok Drabeskosnál tönkre tették. Huszonkilencz évvel később⁶⁴ az athéniak újra ide jöttek; gyarmat-telepítőül a Nikias fia, Hagnon jött velök. Ekkor az edonok kiverése után sikerült a gyarmatosítás ezen a helyen, a melynek eddig «kilencz út» volt a neve. Eiontól nyomúltak hozzá, a mely a Strymon folyó torkolatánál fekszik. Ez pedig nekik tengerparti kereskedelmi piacuk volt és huszonöt stádiumnyira⁶⁵ esik a mostani várostól, a melynek 4

Hagnon Amphipolis nevet adott, mivel a folyam kanyarulatában úgy fekszik, hogy ez két oldalról érinti.⁶⁶ Ugyancsak Hagnon, hogy e várost teljesen elzárja, a kanyarodó két átellenes pontja közt bástyát húzatott, egyszersmind oly fekvést adott neki, hogy úgy mind a tenger, mind a száraz felől messzire belátható legyen.

103 E város ellen ment Brasidas seregével, Chalkidikéről, Arnéből indulva. Késő délután volt, a midőn Aulonhoz és Bromiskoshoz ért, a hol a Bolbe tó a tengerbe önti vizét.⁶⁷ Itt seregét 2 megvacsoráltatta s azután éjjel tovább ment. Zivatár dühöngött s hó szállongott; annál is jobban igyekezett, mert azt akarta, hogy 3 az amphipolisiak semmit ne tudjanak felőle, kivéven azokat, a kik a várost kezére akarták játszani. Voltak ugyanis Amphipolisban Argilosból, ez androsi gyarmatvárosból települők, s még mások is, 4 a kik e végből kezére dolgoztak részint a Perdikkas, részint pedig a chalkidikebeliek befolyására. Különösen az argilosiak voltak e körül, a kik itt közel fekvő városukban az athéniek iránt állandóan kétes magaviselet tanúsítottak s e városra nézve mindig ellenséges 5 érzélatot tápláltak. Ezek már ez előtt, húzamosabb idő óta tárgyalásokat folytattak a város átadására nézve az Amphipolisba bepölgárosított földijeikkel; ekkor pedig, a mint az alkalmas időpont elérkezett s már Brasidas jött, az athéniektől elszakadván, Brasidást városukba fogadták és seregét a folyó hídján ezen az éjszakán hájnal hasadta előtt átvezették. Ettől az átjárótól a város még jól el van s a bástyázat még ekkor nem húzódott le oly közel a folyóhoz, mint most; a hídon pedig csak egy gyenge őrcsapat állt. Ezen Brasidas könnyű szerrel erőt vehetett, mert árulás dolgozott a kezére, de azért is, mivel a zivatáros időben véletlenül nyakán termett. Ezután átkelt a hídon s a városon kívül eső egész területet, a melyen mindenfelé amphipolisiak laktak, kardesapás nélkül hatalmába kerítette.

104 Brasidasnak ez az átkelése a városban levőkre nézve egészen váratlanul esett. A kint levő amphipolisiak közül sokan fogságba kerültek s csak egy részöknek sikerült bemenekülni a falak közé. Ennélfogva a város nagy zavarba jutott, a melyet még tetézt az, 2 hogy egyik lakos a másikat árulóknak nézte. S állítják, hogy ha Brasidas seregével rabláshoz nem fog s nyomban támadást intéz,

a várost minden valószínűség szerint elfoglalhatta volna. Ő azonban e helyett tábort ütött, a környéken rabló portyázáshoz fogott, s a mint a lakosság részéről semmi sem akart teljesedni abból, a mit várt, tétlenül vesztegelt. Ez alatt az árulók ellenfelei, a kik többségben voltak, kieszközölték, hogy a kapukat azonnal kitárni nem kell, s Eukles vezérrel egyetértőleg, a ki Athénből a hely őrizetére ott volt, üzenetet küldtek a thrák partvidékre rendelt másik vezérhez, az Oloros fiához, Thukydideshez, e történelmi mű írójához, a ki ekkor Thasosnál állt, s arra kérték, hogy jöjjön segítségökre. Ez a Thasos szigete a parosiak által volt betelepítve s Amphipolistól körülbelül egy fél napi tengeri útra⁹⁸ esik. Thukydides az üzenet vétele után hét hajóval, a melyek épen rendelkezésére álltak, haladéktalanul megindult, hogy Amphipolist, ha lehet, még mielőtt meghódolna, megszállja, ha pedig már ez nem volna lehetséges, legalább Eiont biztosítsa.

Ez alatt Brasidas mindent elkövetett arra nézve, hogy a várost meghódolásra bírja, még pedig nem csupán azért, mert Thasos felől hajók megjelenésétől félt, hanem azért is, mivel értesítették arról, hogy Thukydides Thrákiának ezen a vidékén az aranybányák haszon-élvezeti jogát bírja/s ennek folytán itt a legbefolyásosabb emberek közé tartozik. Igyekezett tehát Amphipolist különösen e miatt, ha lehet, mennél előbb megnyerni; mert akkép vélekedett, hogy itt akkor, ha Thukydides megérkezik, a lakosság többségénél az a remény támad, hogy ez a mellett, hogy a tengeren segítséget hoz, a thrák partvidéken hadakat gyűjt s városukat megmenti; s így a meghódolásra többé nem lesz hajlandó. Ennélfogva kedvező feltételeket ajánlott s kihirdettette, hogy mindaz az amphipolisi és athéni, a ki jelenleg a városban van, ha akar, tovább is ott maradhat, számára javainak további háborítatlan birtoklása s teljes polgárjog lesz biztosítva; a ki pedig nem akar maradni, az öt nap leforgása alatt távozhatik s a mije van, magával viheti.

Ezek hallatára a lakosság nagy része más gondolatra tért, kivált mivel csak kevés athéni származású volt a lakosság közt s a legnagyobb rész gyülevész népség volt. Voltak aztán bent soknak rokonai azok közül, a kiket a falakon kívül elfogtak. Egyszersmind

a lakosság ahhoz képest, a mitől félt, kedvezőnek találta azt, a mit kihirdettek, még pedig az athéni származású rész azért, mert örült, hogy elhúzódhatik, s míg ekkép a veszedelem oly csekélylyé törpült előtte, arra az esetre, ha tartja magát, gyors segítséget várni nem mert; a zagyva népségből álló rész pedig azért, mert kapott azon, hogy a polgári jogegyenlőségtől nem fosztják meg s a veszedelemtől várakozása ellenére megmenekül. A Brasidással egy kézre játszó emberek ekkor annak láttára, hogy a többség hangulata megváltozott s az athéniak jelenlevő vezérére sem hajtanak, a kiegyezés érdekében egész nyíltsággal állást foglaltak. Így aztán létre jött az egyezés s Brasidast a kihirdetett feltételek alapján befogadták a városba. A lakosság tehát ekkép feladta a várost. Thukydides pedig hajórajával még az nap késő este Eionhoz ért. Brasidas csak épen kevéssel ez előtt vette birtokába Amphipolist. Az pedig, hogy Eion is a kezére nem került, csak a következő éjszakán múlt, mert ha a hajóraj itt oly gyorsan segítséget nem visz, hajnalban már ez is az övé lett volna.

107 Erre Thukydides intézkedések tételéhez fogott, hogy Eiont a jelenre is, ha Brasidas netalán támadást intéz, a jövőre is teljesen biztosítsa; egyszersmind befogadta azokat, a kik az egyezés értelmében a felső városból távoztak s ide jöttek. Ezután Brasidas nagy számú hajóval a folyamon lefelé nagy hirtelenséggel Eion alá nyomult, hogy ha csak szerét ejtheti, a bástyázattól előre nyúló földnyelvet elfoglalja s ekkép a kikötő bejárata felett az uralmat kezére kerítse; egyidejűleg a száraz felől is támadást intézett. Azonban mindkét támadását visszaverték. Erre aztán Amphipolisban igyekezett a szükséges intézkedéseket megtenni. Egy edon város, Myrkinos, szintén csatlakozott hozzá, miután Pittakost, az edonok fejedelmét, a Goaxis gyermekei és a neje, Brauro meggyilkolták.⁶⁹ Nem sokkal ezután Galepsos és Oisine, thasosi gyarmatvárosok, szintén hozzá pártoltak. Nyomban a város elfoglalása után megjelent Perdikkas is és intézkedései tételében gyámolította Brasidast.

108 Amphipolisnak az ellenség kezére kerülése roppant aggodalomba ejtette az athéniakat. Mert először is ez a hely hajóépítő fa- és adójárulékok szolgáltatásával jó hasznot hajtott nekik; másod-

szor pedig most már könnyebbé vált az ellenségre nézve a Strymon túl a tovább hatolás. Eddig ugyanis az által, hogy thessal emberek a saját területökön átkalauzolták a lakedaimoniakat, ezekre nézve az ő szövetségeseik a thrák partvidékeken csak a Strymon folyóig voltak hozzáférhetőek, ezen túl azonban, míg az amphipolisi híd az ő birtokukban volt, tovább hatolniok nem lehetett, mivel a városon felül a folyó tóvá volt kiszélesedve, ezen alúl pedig az Eion felé eső részt ők hajóikkal szemmel tartották. S féltek attól, hogy szövetségeseik elpártolnak. Mert Brasidas nem csak hogy szelíd bánásmódot alkalmazott, hanem azt is hirdette mindenütt, hogy Hellas felszabadítására van elküldve; az Athéntől függő városok pedig Amphipolis elfoglalásáról, a Brasidas nyújtotta kilátások felől s ennek szelíd bánásmódjáról értesülvén nagyon hajlandókká lettek a politikai viszonyok megváltoztatására, s titkon küldözött követségek útján felhívásokat intéztek hozzá, hogy jelenjék meg náluk, s mindenik azon volt, hogy ő legyen az első, a ki elpártol. Az Athéntől való elszakadás ugyanis nem látszott előttük veszedelmesnek, mivel Athén hatalma felől, a mint utóbb kitűnt, nagyon alaptalan képzelgéssel voltak, s annak megítélésében inkább a homályos vágyak, mint a biztos számítás után indulva jártak el; a mint hogy szokása is az embereknek az, hogy annak, a mit óhajtanak, oktalan reménykedéssel egészen átengedik magukat, azt pedig, a mit nem szeretnének, alaptalan okoskodással számúzik gondolatukból. Egyszersmind az, hogy az athéniek a boiotok ellenében nem rég vereséget szenvedtek, Brasidas pedig azt a csalóka, de nem igaz állítást hordta az ajakán, mintha azok Nisaiánál *pusztán* az ő seregével sem mertek volna mérkőzésre menni, neki bátorította őket, s azt a hitet támasztotta bennök, hogy nincs mód arra, hogy visszahódításukra sereg érkezzék. De a mi a leginkább felkeltette az elpártolásra való hajlandóságot, az az, hogy a dolog édesgető hatású volt reájok nézve, továbbá az, hogy ekkor az első tapasztalatokat szerezték a lakedaimoniak buzgó kitartása felől, s épen ezért bármi kockáztatásra készen álltak. Az athéniek ezt megtudván, a mennyire csak a nagy sietség mellett lehetett, s a mennyiben téli időszakban Athénből megtörténhetett, őresapatokat helyeztek el a városokban. Más felől Brasidas Spártába küldött, azzal a sürgős

felszólítással, hogy neki a seregében támadt hézagok betöltésére csapatokat küldjenek, maga pedig a Strymonon háromsorevezősöket gyártatott. A lakedaimoniak azonban nem voltak neki gyámoltására, részint mivel főembereik irigykedtek rá, részint pedig azért, mert jobb szerették volna embereiket visszanyerni s a háborúnak véget vetni.

- 109** Ugyanebben a téli időszakban a megariaiak visszafoglalták s tövig lebontották hosszú faláikat, a melyek korábban az athéniek birtokába estek, Brasidas pedig, miután Amphipolist elfoglalta, szövetségesseivel az úgynevezett Akte⁷⁰ ellen ment. Ez a királyárkától be a szárazföld felé terjed s róla az Athos, egy magas hegység nyúlik be az aigaioni tengerbe. Rajta fekvő városok : Sane, androsi gyarmat épen az említett árok mellett s az euboiai tenger felé néző oldalon ; továbbá Thyssos, Kleonai, Akrothoe, Olophyxos és Dion. Ezeket barbár zagyva népség lakja, a mely két nyelvet beszél ;⁷¹ van közte egy kevés chalkisi eredetű, legnagyobb részben azonban tyrhen-pelasg származású, a mely népség egykor Lemnost és Athént is lakta ; továbbá bisalt, kreston és edon eredetű. Azok a városok, a melyekben a népség lakik, jelentéktelenek. Legnagyobb részök Brasidashoz állt. Csak Sane és Dion szegült ellene. Ennélfogva **110** megszállta és pusztította területöket. Miután azonban még így sem hajoltak hozzá, egyenesen a chalkisi eredetű Torone⁷² ellen ment, a melyet az athéniek tartottak megszállva. Őt néhány ember hívta el ide, a kik hajlandók voltak városukat az ő kezére játszani. Még éjjel, hajnali szürkület felé ide érkezett s a Dioskurosok templománál szállt meg, a mely a várostól körülbelül három stádiumnyira van. Ide jövele felől mit sem sejtett az athéni őrsereg, valamint a lakosság sem, azok kivételével, a kik vele egy célra működtek s tudták, hogy meg kell jelennie. Egynéhány ez utóbbiak közül titkon kiment eléje s várta megérkezését. Amint megtudták, hogy ott van, hét könnyű fegyverzetű emberét, a kik törökkel voltak felszerelve, bevezették magukhoz. Eredetileg hús ember volt e végből kirendelve ; azonban a döntő pillanatban csak hét mert vállalkozni a behatolásra az Olynthosba való Lysistratos vezérlete alatt. Ezek a tenger felé eső bástyázaton felkúsztak s a partoldalon fekvő városban fellopakodtak a legmagasabban fekvő

őrállomásokig, az öröket leölték s a Kanastraion⁷³ felé néző kis kapút áttörték.

Ez alatt Brasidas, miután egy darabon még előre hatolt,¹¹¹ seregével megállapodott. Csak száz főnyi könnyű fegyverzetű gyalogot küldött előre, hogy mihelyt kapunyitás történik s a megállapított jelt kiadják, elsőben ez rohanjon be. Ez a csapat, nem tudván 2 mire vélni, hogy oly soká húzódik a dolog, lassan-lassan a város közvetlen közelébe jutott. Ez alatt bent a toronebeliek azokkal együtt, a kik már behatoltak, a kellő intézkedések megtételéhez láttak s a mint a kis kapu át volt törve, a piac felé eső kapu pedig a závár-gerenda áthágása után feltárult, elsőben egynéhányat körül a kis kapun át bevezettek,⁷⁴ hogy ekkép a mit sem sejtő lakosság két tűz közé kerülve, rémületbe essék; ez után, a mint meg volt állapítva, a tűzjelt kiadták s a még kint levő könnyű fegyverzetű gyalogokat a kapun a piacra bocsátották.

Brasidas a jel láttára seregével felkerekedett, rohamlépésben,¹¹² eget verdeső csatalármával előre nyomult, és sikerült ekkép a városban levőket páni rettegésbe ejtenie. Katonaságának egy része 2 egyenesen a kapukon hatolt be, a másik része pedig azokon a gerendákon, a melyek a javítás alatt levő bástyázathoz a kövek felesúsztatása végett voltak oda támasztva. Brasidas seregének 3 nagy részével nyomban felfelé, a magaslatok ellen ment, hogy ekkép a várost felülről kezdve, annál biztosabban hatalmába kerítesse. A hadi nép többi része minden irányban szétözönlött.

A mint ekkép a foglalás kezdetét vette, a toronebeliek egy¹¹³ része, a mely mit sem tudott, zavarba jutott; ellenben a beavatottak s azok, a kik pártjukhoz⁷⁵ tartoztak, nyomban a behatolt ellenességhez csatlakoztak. Az athéniek épen mintegy ötven nehéz fegy- 2 verzetű gyalogot tevő számban a piacon aludtak; ekkor, a mint felserkentek s megtudták, hogy mi történt, néhányan tusába bocsátkozva elesetek, a többiek pedig részint a szárazon, részint az ott állomásozó őrhajón Lekythosba menekültek, a mely kizárólag maguknak az athénieknek kezén volt. Ez a Lekythos pedig a városnak a tengerbe kinyúló magaslata egy keskeny földnyelven a többi városrésztől elkülönítve. Ide menekültek azok a toronebeliek is, a 3 kik az athéniekhez ragaszkodtak.

- 114 A mint megvirradt s a város birtoklása biztosítva volt, Brasidas az athéniakkal elmenekült toronebelieknek követ által értésökre adta, hogy a ki akar, visszatérhet javaihoz s egész bátorsággal folytathatja polgári életét; az athéniakhoz is követet küldött azzal a felszólítással, hogy Lekythost, a mely a chalkidikebelié, szabad elvonulás feltétele alatt mindazzal, a mijök ott van, hagyják el. Ezek azt válaszolták, hogy ők oda nem hagyják, s kívánták, hogy adjon halottaiknak a felszedésére egy napi fegyverszünetet. Brasidas két napi fegyverszünetet adott. Ez alatt a Lekythoshoz közel eső házakat megerősítette. Az athéniak a maguk részéről ugyanezt tették a szélső épületekkel. Egyszersmind Brasidas a toronebelieket összegyűjtötte s hozzájuk az Akanthosban mondott beszédéhez hasonló tartalmú szavakat intézett; elmondta, hogy igazságtalanság volna azokat, a kik ő vele a város átadása végett tárgyalásokat folytattak, ezért rosszabb polgároknak vagy éppen hazaárulóknak tartani, mert azok ezt nem hazájok leigázása végett, sem nem pénzért tették, hanem nemes célból s a végből, hogy hazájoknak függetlenségét visszazerezzék; de ép oly kevésbé volna szabad azoknak, a kik ezekben részt nem vettek, azt hinni, hogy most már amazokkal nem egyenlő elbánásban fognak részesülni; mert ő nem azért jött, hogy egy várost, vagy akár csak egy polgárt is romlásba döntsen. Épen azért küldte ő azt az értesítést az athéniakhoz menekült polgároknak is, mivel őket az azokhoz való ragaszkodásukért rosszabbaknak nem tartja; s ő azt hiszi, hogy ha egyszer a lakedaimoniakat megismerik, nem kevésbé, de sőt annál nagyobb mértékben fognak ő hozzájuk ragaszkodni, minél igazságosabb az ő eljárásuk; de most félnek tőlük, mert ezt még nem tapasztalhatták. Aztán az összes polgárságot felhívta, legyen készen arra, hogy megbízható szövetségesnek tanúsítsa magát; mert ettől fogva már minden félre lépésért, a melyet magának megenged, viselni fogja a felelőség terhét. A mi azonban a múltakat illeti, eddig még a lakedaimoniaknak nincs okuk a panaszra jogsértés miatt; ezt inkább a toronebeliek emelhetnék más, náluknál hatalmasabb állammal szemben⁷⁶ s bocsánatra tarthatnak számot, ha valamiben ellenkeztek.
- 115 E megnyugtató szavak elmondása után, a mint a fegyver-

szünet ideje is lejárt, megtámadta Lekythost. Viszont az athéniek gyöngé bástyázatukról s a mellvédekkel ellátott házokról védelemre keltek. A támadásokat az egész első napon át visszaverték. 2
 Más nap az ellenség egy gépet szándékozott feléjük telni abból a czéiből, hogy a fa védő-művekbe tüzet dobjon vele; s már egyszersmind egész serege is közeledett. Ekkor az athéniek azon a ponton, a melyen vélekedések szerint az ellenség legelsőben fogja működésbe hozni a gépet, s a mely a legmegtámadhatóbb is volt, fatornyot raktak egy háznak a tetejére, s sok mindenféle vízzel telt edényt vittek fel reá, valamint követ is; s még ezen felül sok ember is ráment. Erre a ház a nagy teher alatt roppant recsegés-ropogás közt összerogyott. Ez az eset azoknál az athéniéknél, a kik közel álltak, inkább fájó érzést okozott, mint félelmet; a távolabb s főleg a legmesszebb állókra nézve azonban más hatású volt. Ezek ugyanis a roppant zaj hallatára azt hitték, hogy az erősséget már ezen a ponton megvették, s ennélfogva nyakra-főre a tengerhez és a hajókra rohantak. 3

Brasidas, a mint észre vette, hogy a mellvédeket odahagyják 116 s látta azt is, hogy mi történik, támadást intézett seregével s egy szempillantás alatt bevette az erősséget a midón mindazokat legyilkoltatta, a kiket csak ott ért. Az athéniek, a kiknek ekkép a helyet oda kellett hagyniok, kis vízjáró műveiken s hajóikon Pallenéhez húzódtak. Lekythoson Athéne istennőnek temploma van. Brasidas, midőn támadáshoz készült, kihirdettette, hogy a ki legelsőben lép fel a bástyára, annak harmincz ezüst mina⁷⁷ jutalmat fog adni. Hogy aztán kezére került az erősség, azt hitte, hogy ennek a bevétele máskép vált lehetővé, nem emberi erővel. Ugyanazért a harmincz minát ama templomban tette le az istennőnek ajándékkul; továbbá Lekythost lehordatta, aztán az egész helyet isteni tulajdonnak szentelte fel. A téli időszak hátralevő részét azon helyek s rendbe hozására fordította, a melyek már birtokában voltak; ugyanekkor egyszersmind a többiek elfoglalására is terveket szőtt. 2

Ezzel a téli idősakkal a háború nyolczadik éve végződik be.

A lakedaimoniak és az athéniek azonban a következő nyári 117 idősakban, mindjárt tavasszal⁷⁸ egy éves fegyverszünetet kötöttek egymással. Az athéniek azt hitték, hogy ekkép majd Brasidas nem

fog több várost tőlük elpártolásra bírni, míg ők háborítatlanul meg nem teszik készülleteiket; de egyszersmind az is eszökben volt, hogy, ha haszonnal tehetik, huzamosabb időre szóló egyezségekre is lépnek. Másfelől a lakedaimoniak abban a hitben tették ezt, hogy athénieknek oly aggodalmaik vannak, a minők valósággal voltak is; s hogy továbbá ezek, ha a szenvedések és vesződések után egy kis nyugalom következik be s ennek az áldásait tapasztalni fogják, inkább ehhez állanak s hajlandóbbak lesznek embereiket ő nekik kiadni s még hosszabb ideig tartó egyezségekre is lépni. Mert különösen azt hordták szívfökön, hogy embereiket visszanyerjék, míg a Brasidas lépteit szerencse kíséri; s várni lehetett, hogy ha ez még további sikerekhez jut és a helyzetet az ellenfelével újra egyenlővé teszi is, ők azon embereiket mégis elvesztik, a többi sikereik pedig az egyenlő küzdelemben kérdésessé válnak.

3 Tehát a lakedaimoniak és az athéniek, valamint szövetségeseik közt a következő fegyverszüneti egyezség⁷⁹ jött létre:

118 «A pythói Apollon templomát és jóshelyét a mi illeti, javaslatunk az, hogy ezekhez, a ki akar, félelem és veszedelem nélkül járúlhasson, őseink szokása szerint. Ez a lakedaimoniaknak és szövetségeseiknek a javaslata. Igérik, hogy a boiotok és a phokisiak hozzájárulásának a kieszközlésére hozzájok küldendő követek útján

2 tehetségek szerint működni fognak. Az isten kincseire vonatkozólag szándékba vesszük, köteleesség és jog szerint, hogy a vétkeseket kinyomozzuk az ősi törvények alapján, mi és ti, valamint a többiek közül a ki vállalkozik, mindnyájan az ősi törvények alapján.

3 Ezekre vonatkozólag tehát ebben állapodtak meg a lakedaimoniak és szövetségeseik. Ezen kívül a lakedaimoniak és szövetségeseik még a következőket teszik javaslatba: Ha az athéniek fegyverszünetre lépnek, akkor mind a két fél bírja azt, a mit jelenleg birtokában tart, egy felől Koryphasiont a Buphrason és a Tomeuson belül,⁸⁰ másfelől Kytherát, a nélkül, hogy egymás szövetségeseivel összeköttetést tartanánk fenn, akár mi azokkal, akár azok mivelünk. Azoknak pedig, a kik Nisaiában és Minoán állanak, nem szabad azt az utat átlépniök, a mely a Nisos templománál levő kaputól⁸¹ Poseidon templomához, Poseidon templomától pedig egyenesen Minoa hídjáig visz. A megaraiaknak és szövetségeseik-

nek szintén nem szabad ezt az útat átlépniök. Azt a szigetet, a melyet az athéniak elfoglaltak, bírják tovább is a nélkül, hogy a két fél egymással kölcsönösen érülköznék; tartásuk maguknál szintén mindazt, a mit a troizeni területen bírnak,⁸² úgy és akképen, a mint az athéniaknak a troizeniekkel kötött egyezsége szól. A tengeren a lakedaimoniak és szövetségeseik közlekedhetnek, a meny nyire a maguk és szövetségeseik területe terjed, de nem hadi hajón, hanem oly evezős kalmár-bárkán, a mely legfellebb ötszáz talentumnyi súlyt emelhet.⁸³ Hírvivő és követség, ha a háború bevégzése és vitás ügyek tárgyában a Peloponnesosra és Athénbe utaznak, tetszés szerinti kísérettel, jöttökben és mentőkben, szárazon és tengeren teljes biztonságot élveznek. A fegyverszünet ideje alatt szökevényeket, akár szabad születésűek, akár rabszolgák, elfogadni nem szabad sem nekünk, sem nektek. Az igazságszolgáltatás útját nyitva tartani mind ti kötelesek vagytok mi velünk, mind mi kötelesek vagyunk ti veletek szemben ősi intézményeink értelmében, s vitás ügyeinkben fegyverre hivatkozás nélkül a törvény útján kell döntenünk. Ez a lakedaimoniaknak és szövetségeseiknek a javaslata. Ha azonban ti nektek ezeknél jobb és méltányosabb javaslataitok vannak, jőjjetek Lakedaimonba s győzzetek meg felőlük; mert méltányos kívánalmaitok elől kitérni nem akarnak sem a lakedaimoniak, sem szövetségeseik. A kik azonban jönnek, teljes hatalommal felruházott küldöttek legyenek, a mint ezt ti is megkívánhatjátok mi tőlünk. A fegyverszünet egy évig fog tartani.»

«Határozta a nép.⁸⁴ A népgyűlést az Akamantis törzs-prytanisai vezették.⁸⁵ Phainippos volt a jegyző. Nikias volt az elnök. Laches tette a javaslatot. Jó szerencsét hozzá az athéniaknak. A fegyverszünet köttessék meg úgy, a mint a lakedaimoniak és szövetségeseik javasolják. A népgyűlés ahhoz a javaslathoz is hozzájárul, hogy a fegyverszünet egy évig tartson. Ennek azonban a mai napon, azaz az Elaphebolion hónap tizenegyedik napján⁸⁶ kell kezdődnie. Ez idő alatt követek járjanak mindkét félhez s üzenetvivők útján folyjon értekezlet a felől, hogy mi módon lehetne a hadat befejezni. A vezérek és a prytanisok⁸⁷ azonban népgyűlést hívnak össze s az athéniakkal tanácskozzanak előbb a felől, hogy minő ajánlatokkal léphetnek fel a követségek. A jelenlevő követ-

ségek pedig a nép előtt tüstént kötelezzék magukat ünnepies esküvel arra, hogy a fegyverszünet egy éven át híven meg lesz tartva.»

119 Ez volt az a szerződés, a melyet a lakedaimoniak és szövetségeseik az athéniakkal és szövetségeseikkel kötöttek s esküvel is megpecsételték a lakedaimoni Gerastios hónap⁸⁸ tizenkettedik napján. Szavatosságot vállaltak s az ünnepies megerősítéshez hozzájárultak a lakedaimoniak részéről: az Echetimidas fia, Tauros, a Perikleidas fia, Athenaios és az Eryxidaidas fia, Philocharidas; a korinthosiak részéről: az Okytos fia, Aineias és az Aristonymos fia, Euphamidas; a sikyoniak részéről: a Naukrates fia, Damotimos és a Megakles fia, Onasimos; a megaraiak részéről: a Kekalos fia, Nikasos és az Amphidoros fia, Menekrates; az epidaurosiaiak részéről: az Eupaidas fia, Amphias; végül az athéniak részéről a következő vezéri tisztet viselő férfiak: a Diitrephes fia, Nikostratos, a Nikeratos fia, Nikias és a Tolmaios fia, Autokles. Ez volt az a fegyverszünet, a melyre léptek. Ennek a folyama alatt állandóan folytak közöttük az értekezletek egy hosszabb ideig tartó béke tárgyában.

120 Azon napok alatt azonban, midőn ez az egyezség létre jött, a Pallenén fekvő egyik város, Skione, az athéniektől Brasidashoz pártolt. A skionebeliek azt beszélik, hogy ők Peloponnesosról Pellenéből⁸⁹ valók s őseiket a Trója alól való visszatérésök alkalmával az a vihar, a mely ekkor az achaiokat meglepte, e vidékre vorte el; ezek aztán itt megtelepedtek. A mint már ezek ekkor Athéntől elszakadtak, Brasidas éj idején áthajózott Skionéba úgy, hogy egy, vele barátságos lábon álló háromsorevezőst bocsátott előre, maga pedig egy gyors sajkán bizonyos távolságban utána ment. Így pedig azért hajózott, hogy ha egy oly vízjáró mű bukkan rá, a mely az ő gyors sajkájánál nagyobb, akkor a háromsorevezős őt védeni fogja; ha pedig egy megfelelő erejű háromsorevezős állja útjokat, akkor, gondolta, ez nem a kisebb vízjáró mű ellen, hanem a nagy hajó ellen fog fordulni, s ekközben ő majd megmenekedhetik. Miután ekkép átjutott s a skionebelieket egybehívatta, előttük épen úgy nyilatkozott, mint Akanthosban és Toronében, s azt adta még hozzá, hogy a skionebelieknek a legnagyobb dicséretére válik az, hogy bár Pallene azon athéniak által, a kik Potidaiát megszállva tartják, el van zárva s ennél fogva csak szigetnek tekinthető: mind-

amellett a szabadság ügyéhez önként csatlakoztak s félénk húzódozással nem várták be, hogy majd rájuk kényszerítik azt, a mi nyilván a saját tulajdon javuk. S ez bizonyosság a mellett, hogy készek más egyébre, még a legnagyobb veszedelmekkel való szembezállásra is férfias lelkülettel vállalkozni, csak hogy óhajításuk szerinti állapotba jussanak. S ezért ő a skionebelieket valósággal a lakodaimoniak legmegbízhatóbb barátainak fogja tartani s e felfogás-mód fogja vezérelni ezutáni eljárásában.

E szavak a skionebelieknek nagyon kedvesen estek s különb-¹²¹ ség nélkül mindnyájan, még azok is, a kiknek kezdetben nem volt inyökre az elszakadás, fellelkessedtek s arra a vélekedésre tértek, hogy a háború terhét buzgó készséggel kell viselniök; továbbá azon kívül, hogy Brasidast nagy ünnepélyességgel fogadták, neki, mint Hellas szabadság-hősének, egész polgárságuk nevében aranykoszorút tettek a fejére, az egyes polgárok pedig szalagokkal ékesítették fel s ajándékokat vittek neki, mint egy athlétának. Brasi-² das ekkor épen, a mint távozott, őrcsapatot hagyott náluk, később pedig nemsokára nagyobb sereget is vitt át hozzájuk azzal a szándékkal, hogy majd velök Mendére és Potidaiára támadást intéz; mert azt hitte, hogy az athéniek ide, mint egy szigetre, a terület megmentése végett csapatokat fognak vetni s szeretete volna útjokat vágni. Kezdett is e városokban titkos összeköttetéseket szőni, árulás útján való megnyerésök végett.

Már épen támadást akart e városokra intézni, midőn egy¹²² háromsorevezősön megjelent nála az a bizottság, a melynek a feladata az volt, hogy a fegyverszünetnek a hírért minden irányban megvigye. Ennek a tagjai az athéniek részéről Aristonymos, a lakodaimoniak részéről pedig Athenaios voltak. A mint ez a bizottság² Brasidasnak tudomására juttatta az egyezséget, a sereg visszatért Toronéba s a lakodaimoniaknak összes thrák partvidéki szövetségesei hozzájárultak az egyezséghez. Aristonymos egyebekre nézve³ nem formált nehézséget, csak a skionebeliekre nézve; ezeket illetőleg kimondta, hogy a szerződésbe be nem foglalhatók, mert a uapok felszámítása után úgy találta, hogy ennek a megkötése után szakadtak el ő tőlük. Brasidas viszont hevesen vitatta, hogy előbb⁴ szakadtak el, s nem akarta átadni a várost. A mint erről Aristony-

mos jelentést küldött Athénbe, az athéniak nyomban arra tökélték el magukat, hogy hadakat küldenek Skione ellen. Ekkor a lakedaimoniak követség útján kinyilatkoztatták, hogy ha ezt megteszik, az egyezséget megszegik; egyszersmind fentartották a városhoz való jogukat, mert Brasidasnak adtak hitelt; egyébiránt készek voltak az ügyet törvényes elintézésnek vetni alá. Az athéniak ellenben nem voltak hajlandók ezt törvényszéki tárgyalásra bízni, hanem fegyverrel akartak dönteni, még pedig mennél előbb, mert nagyon fel voltak indulva, hogy még a szigetlakók is hinni mernek már az elpártolás sikerében, a lakedaimoniaknak reájok nézve mit sem érő hadi erejében bizakodva. S az elpártolást illetőleg az igazság inkább is az athéniak részén volt, mert askionebeliek valóban a szerződés érvényre emelkedése után két nappal szakadtak el. Azért az athéniak a Kleon indítványára egy néphatározatot alkottak, a mely szerint Skionénak le kellett romboltatnia, a lakosságuk pedig halállal kellett lakolnia; s minden egyéb dolgukat félre téve, ennek a végrehajtása céljából hadi készületekhez fogtak.

123 Ez alatt azonban elpártolt tőlük Mende is. Ez pallenei város s az eretriabeliek gyarmata. Brasidas ezt is magához fogadta, mert úgy vélekedett, hogy nem követ el igazságtalanságot azzal, ha oly várost, a mely egész nyíltan állt hozzá, fegyverszünet ideje alatt elfogad; de neki is voltak némi panaszai az athéniakkal szemben szerződésszegés miatt. A mendebeliek annyival is bátrabban mertek hozzá állani, mert látták, hogy Brasidasban nyílt pártfogóra találtnak, a mit abból is következtettek, hogy Skionét nem adta ki; azután pedig az elpártoláson titokban működő emberek, a kik nem nagy számmal voltak, ekkor a saját személyöket a felfedeztetéstől féltvén, a dologgal többé nem akartak felhagyni s a többséget meggyőződése ellenére rákényszerítették a szakításra. Az athéniak azonban erről is mihamar kaptak értesítést. Erre még jobban elkeseredtek s már mind a két város ellen fegyverkeztek. Brasidas, mivel a támadásra várt, a skionebeliektől és mendebeliektől a nőket és gyermekeket titkon a chalkidikebeli Olynthosba szállította, s ötszáz peloponnesosi nehéz fegyverzetű és háromszáz chalkidikei könnyű fegyverzetű gyalogot küldött át hozzájuk, egyszersmind az összes hadak részére vezérül Polydamidast

nevezte ki. E városok azon várákozásukban, hogy az athéniek nem-sokára rajtuk teremnek, közösen készülődtek a védelemre.

Ez alatt Brasidas és Perdikkas együtt Lynkosba Arrhibaios¹²⁴ ellen mentek másodízbeli táborozásra. Perdikkas azon makedonoknak a hadi erejét vezette, a kiken uralkodott, továbbá ama helleknek nehéz fegyverzetű gyalogságát, a kik a makedonok közt laktak, Brasidas pedig azokat a peloponnesosi hadakat, a melyek a thrák partvidéken még rendelkezésére álltak, továbbá a chalkidikebelieket, akanthosiat s a többi helyekről is azokat a csapatokat, a melyek az egyesek erejének mértékéhez képest voltak kiállítva. A nehéz fegyverzetű hellen gyalogok összes száma körülbelül három ezerre rugott, a lovasság, a mely ebben a táborozásban részt vett, a makedonok és chalkidikebeliek részéről együtt véve közel ezer embert tett, s húzódtott még a sereg után egy nagy számú barbár gyülevész had is. Miután az Arrhibaios területére becsaptak, a lynkestákat magukkal szemben táborba szállva talál-²ták; ezekkel szemben tehát ők is szintén táborot ütöttek. A mér-³közés oly síkon történt, a mely két halom között terül el. S míg a gyalog hadak mindkét részen megszállták ezeket a halmokat, a lovasság mindkét fél részéről alászánguldott a síkra s ekkép elsőben lovassági harez fejtett ki; majd azonban Brasidas és Perdikkas is lement a gyalogsággal, mivel már a másik halomról a lovasság után a lynkesták nehéz fegyverzetű gyalogsága is alábocsátkozott s csatát ajánlott; tehát csapataikkal ők is eléjük mentek, össze-⁴csaptak velök, megszalasztották a lynkestákat s közülök sokat megöltek; azok, a kik megmaradtak, a magaslatokra menekültek s tétlenül vesztegeltek. Ezután Brasidas és Perdikkas diadaljelet emeltek s még két vagy három napig időztek, várva az illyrekre. Ezek a Perdikkas zsoldjába voltak szegődve s megérkezésök minden pillanatban várható volt. Majd azonban Perdikkas azt akarta, hogy nyomúljanak előre az Arrhibaios falvai ellen s ne álljanak egy helyt; de Brasidasnak Mende miatt aggodalmai támadtak, hogy míg ő oda jár, az athéniek e városra rátörnek s szerencsétlenül jár; tehát még az illyrek megjelenésével sem volt kedve az előrenyomulásra, hanem inkább arra, hogy visszavonuljon.

Míg e miatt egyenetlenkednek, megérkezik a hír, hogy az¹²⁵

illyrek Perdikkast cserben hagyva, Arrhibaioshoz álltak. Így már aztán ettől a harcziás népségtől való félelmökben mindketten abban állapodtak meg, hogy visszahúzódnak; de egyenetlenkedésök következtében arra nézve nem beszéltek össze, hogy épen mikor fognak megindulni. A mint az éj beállt, a makedonokat és a barbarok zagyva tömegét hirteleni rémület fogta el, mint a hogy gyakran megesik, hogy nagy hadakon homályos sejtelem-szülte rettegés vesz erőt; azt vették fejökbe, hogy sok, még pedig sokkal több illyr özönlik feléjük, mint a mennyi valósággal érkezett, s már ép hogy a nyakukon nincsenek; e miatt hirtelen futásnak eredtek haza. Ekkép arra kényszerítették Perdikkast, a ki ezt mindjárt eleve észre nem vehette, hogy elvonúljon, mihelyt ezt megtudta, még mielőtt Brasidast megláthatta volna; mert egymástól

2 jó nagy távolságban táboroztak. Brasidas hajnalban, annak láttára, hogy a makedonok tova vonúltak, az illyrek és Arrhibaios pedig támadásra készülnek, nehéz fegyverzetű gyalogságát négyszögben állította fel, a könnyű fegyverzetű gyalogokat a középre vette s

3 szintén visszavonulásra gondolt. Arra az esetre, ha az ellenség valamely ponton támadást intéz, a legifjabb katonáknak tette feladatává a kicsapást, maga pedig háromszáz válogatott katonával hátvédet szándékozott képezni, hogy az ellenség utánuk nyomuló előcsapatának támadásait felfogja s visszaverje. Mielőtt

4 még az ellenség közel ért volna, katonáit a sietség közt a következő szavakkal bátorította:

126 «Peloponnesosi férfiak! Ha azt nem kellene gyanítanom, hogy meg vagytok ijedve a miatt, hogy magatokra maradtatok, s a támadó ellenfél barbár és nagy számmal van, nem igyekeznélék benneteket oly igen bátorítani és felvilágosítani. Most azonban, tekintettel arra, hogy a mieink itt hagytak bennünket, s az ellenség tömege nagy, azt hiszem, nem lesz felesleges, ha a legfontosabb dologra nézve benneteket néhány emlékeztető és bátorító szóval

2 meggyőzni iparkodom. Vitézeknek kell lennetek a csatában nem azért, mert mindannyiszor szövetségesek állanak mellettetek, hanem a saját személyes bátorságotoknál fogva, s nincs az a nagy tömeg, a melytől megijedni hozzátok illő volna, mert hát nem oly polgárság kebeléből jöttetek ide, a melyben a többség uralkodik

a kisebbség felett, hanem a mely maroknyi létére nagy tömeget tart hatalma alatt s a mely semmi egyéb úton nem szerezte uralmát, mint győzelme által a csatatéren. A mi pedig ezeket a barbarokat illeti, csak azért félték tőlük, mivel még nem ismeritek. Pedig ama harczok után, a melyeket ti már a makedon barbarokkal vívtatok, továbbá azok alapján, a miket én felőlük gondolok s a miket másoktól nyert értesítések utján tudok, meggyőződhetek arról, hogy tőlük nincs mit félnetek. Ha már az ellenség gyönges csak a látszat mutatja erősnek, az a valót visszatükröző értesítés, a melyet felőlük nyújtanak, fokozni fogja azok bátorságát, a kiknek meg kell velük küzdeni, mint a hogy viszont bátrabban törnek arra, a kiben határozottan megvan ugyan a vitézség, de e tulajdona felől megelőzőleg tudomást nem szereztek. Ez emberekkel szemben csak az az időköz félelmetes arra, a ki velök még nem mérkőzött, míg a csata el nem kezdődik. Ekkor tömeges feltűnésök rémületet kelt, hatalmas csatalármájok kiállhatatlan, az pedig, hogy fegyvereikkel a levegőben hadonáznak, a fenyegetődzés színét viseli magán. De ha összecsapnak, azokra nézve, a kik mindezt kiállják, nem azok többé, a kik addig voltak. Ugyanis mivel csatarendjük nincs, semmi gyalázatot nem látnak abban, hogy helyöket oda hagyják, ha szorúlt helyzetbe kezdenek jutni; s mivel megfutamodás és támadás nekik egyformán dicsőséges, vitézségöket sem tudják kellőkép érvényesíteni. Az ily csata, a melyben minden az egyesek szabad tetszésétől függ, csakhamar tisztességes ürügyet tud szolgáltatni arra, hogy az ember futással védje magát. S ők biztosabbnak is tartják, hogy bennünket a maguk kockáztatása nélkül megrettentsenek, mint hogy velünk összetűzenek, mert különben ezt még amazt megelőzőleg megtették volna. Ekkép tisztán láthatjátok már, hogy az a rémület, a mely őket megelőzi, tényleg mitsem rejt magában s csupán az érzékeket bódítja meg. Ha már ezekkel az ijesztgetésekkel nem törődve, rendet tartva s zárt sorokban a kellő időben lassan visszavonuláshoz fogtok, csakhamar biztos helyre fogtok jutni s a jövőre nézve megtanuljátok, hogy az afféle csőcselék nép vitézsége azok ellenében, a kik az első támadásnak helyt állanak, csak az öklöknek és fegyvereknek mesziről való hetvenkedő mutogatására szorítkozik, a nélkül, hogy

komoly küzdelemre kerülne a dolog, míg azoknak, a kik előttük megfutamodnak, sarkába esnek s csak ekkor gyorsak a tette, mivel bátorságban érzik magukat.»

127 E bátorító szavak elmondása után Brasidas seregével visszavonuláshoz fogott. A barbarok ennek láttára azt hitték, hogy futni kezd; tehát utána vetették magukat, hogy utólérjék és sereggel együtt megsemmisítsék. Azonban a mely ponton támadást intéztek, kicsaptak eléjük; Brasidas válogatott csapatával szintén szembe szállt velök, a mint a seregnek a hátába akartak esni, s ekkép 'első rohamukban meglepetésökre ellenállásra találtak. Így történt később is. Ha támadtak, helyt álltak nekik s visszaűzték őket. Ha az ellenség nyugtot hagyott, a visszavonulás folyt tovább. Erre a barbarok nagy része felhagyott a Brasidással levő helleneknek nyílt térségen való üldözésével s csak egy részök ment tovább is utánuk zaklatásukra; a többi a menekülő makedonok után rohant s azokat, a kiket még utólérnie sikerült, leöldöste, azután pedig jóeleve azt a szorost állta el, a mely két halom között az Arrhibaios területére vezet, mert tudta, hogy Brasidas előtt semmi más út nincs a visszavonulásra; s a mint már e nehéz pont közelébe jutott, körülrajzolták, hogy oda szorítják.

128 Brasidas azonban észrevette ezt. Meghagyta tehát háromszáz emberének, hogy a halmok közül az egyikre, a melyet könnyebben elfoglalhatónak gondolt, minden hadi rend figyelmen kívül hagyásával, ki milyen gyorsan csak tud, rohanjon fel s tegyen próbát arra, hogy azokat a barbarokat, a kik már rajta voltak, leszorítsa, még mielőtt az ő körülkerítésökre nagyobb tömegek nyomulnának elő. Ezek tehát felrohantak, leszorították a barbarokat. A sereg többi része utánuk most már könnyebben hatolhatott előre, mert a barbarok a miatt, hogy itt a magaslatról lekergették őket, megfélemlettek s azt sem látták többé helyén valónak, hogy tovább is menjenek a sereg után; mert úgy gondolkoztak, hogy az már a határra ért s biztos helyre jutott. Brasidas a magaslatokra való eljutása után már nagyobb bátorságban is folytathatta vonulását, s még az nap eljutott Arnissába, a mely az Arrhibaios területéről jövet az első hely a Perdikkas birodalmában. Brasidasnál maguk a csapatok is el voltak keseredve a miatt, hogy a make-

donok előre elhúzódtak. Ennek folytán a mint útközben a makedonoktól elhagyott ökrös szekereket vagy elhullatott podgyászt találtak, mint a hogy efféléknek éjjeli, rémület-szülte visszavonulás folytán természetesen kellett is eléjök akadni, az ökröket kifogták és levágták, a podgyászt pedig maguknak tulajdonították el. Ez volt Perdikkasnak első indító oka arra, hogy Brasidast ellenségének tekintse. S ettől fogva a peloponnesosiak iránt való gyűlöletében, mely az athéniek iránt táplált érzülete mellett eddig meg nem fészkelhette magát nála, életbe vágó érdekeinek hátat fordítva, csak azon jártatta az eszét, hogy athéniakkal hogyan egyezhetnék ki, a peloponnesosiaktól pedig miképen szabadúlhatna meg.

Brasidas Makedoniából Toronéba húzódtott. Mire ide ért, 129 Mendét már az athéniek birtokában találta. Mivel már nem tartotta magát eléggé erősnek arra, hogy Pallenére segítségnyújtás végett átszálljon, veszteglő állásban maradt s csak Torone fedezésére szorítkozott. A lynkosi események ideje alatt az athéniek feltett szándékukhoz képest egy ötven hajónyi hajóhaddal, a melyben tíz hajó chiosi volt, Mende és Skione ellen mentek, továbbá ezer főre menő, saját polgárságuk kebeléből való nehéz fegyverzetű gyaloggal, hatszáz nyilassal, ezer főnyi thrák zsoldossal; ezekhez járult még thrák partvidéki szövetségeseiknek könnyű fegyverzetű gyalogsága. Vezérek voltak: a Nikeratos fia, Nikias, és a Diitrephes fia, Nikostratos. Miután Potidaiánál a horgonyt felszedték, Poseidon templománál⁹⁰ kötöttek ki s ezután a mendeiek ellen mentek. Ezek a segítségökre megjelent háromszáz skionebelivel, továbbá a peloponnesosi segédcapatokkal, összesen hétszáz nehéz fegyverzetű gyalogot tevő számban, Polydamidas vezérlete alatt a városon kívül egy halmon erős állást foglaltak el. Nikias százhusz könnyű fegyverzetű methonebelivel, hatvan válogatott athéni nehéz fegyverzetű gyalogból álló csapattal és az összes nyilasokkal egy gyalog ösvényen kísérlette meg a halom megostromlását; azonban támadását visszaverték s maga is sebet kapott; a többi összes csapatok pedig, a melyek a Nikostratos vezérlete alatt e nehezen megközelíthető halomra egy más, hosszabb útvonalon intéztek rohamot, teljes rendetlenségbe jutottak, s csak kevésbe mult, hogy az athéniek hadai tökéletes vereséget nem szenvedtek.

- 5 E napon tehát, miután a mendeiek ellen boldogúlni nem lehetett, az athéniek visszahúzódtak s tábort ütöttek. A mendeiek éj beálltával városukba távoztak.
- 130 A következő napon az athéniek hajóikon a Skione felé néző oldalra⁹¹ keltek át s itt a külső várost elfoglalták, azután pedig egész nap pusztították a területet, a nélkül, hogy kicsaptak volna reájok, mert valami visszavonás volt a polgárság között.
- 2 A következő éjjel a háromszáz skionebeli haza húzódt. Más napra kelve, Nikias a csapatok fele részével a területnek a skionebeliekével határos részén nyomúlt előre pusztítva; egyidejűleg Nikostratos a többi hadakkal a város alatt a felső kapu irányában, a
- 3 melyen Potidaia felé mennek,⁹² állást foglalt. A mendeiek és a segítő hadak gyülekező helye a falak közt ép ennek a kapunak az irányában volt. Polydamidas itt ekkor roham-oszlopot formáltatott s buzdította a mendeieket,⁹³ hogy törjenek ki. Erre a sorokból egy néppárti ember, a pártszenvedély hatása alatt, ellene szólt s kimondta, hogy a támadásban nem vesz részt s neki nincs is semmi szüksége arra, hogy háború legyen. Polydamidas e daczos nyilatkozatra neki ment ennek az embernek, megragadta s jól megabajgatta. Ekkor a nép roppant haragra lobbanva, fegyvereihez rohant s a peloponnesosiakra és a velök tartó ellenpártiakra
- 5 támadt. Ezek az első támadásra megfutamodtak. A támadás ugyanis villámcsapás módjára jött, de továbbra az is megrettentette őket, hogy egyidejűleg a kapuk feltárultak az athéniek előtt, mert az ötlött eszökbe, hogy ez valami összebeszélés folytán történt.
- 6 S mindazok, a kik ott helyben el nem estek, a fellegvárba menekültek, a melyet már az előtt is maguk⁹⁴ tartottak megszállva. S miután már ekkorra Nikias is oda fordult s szintén a város alatt állt, az athéniek összes hadaikkal betörték Mende városába s mivel nem egyezés útján nyitotta meg előttük kapuit, rohammal bevett hely gyanánt tekintették s felpredálták. Vezérek csak nagy nehezen bírták őket visszatartóztatni attól, hogy a lakosságot is le ne gyilkolják. Ez után a mendeieknek eddigi polgári alkotmányukat meghagyták, s magukra bízták, hogy ítéljenek azok felett, a kiket az elpártolás okozóinak tartanak. A fellegvárba menekülteket ostromzár alá vették két oldalt a tengerig húzódo

sánczokkal, a melyeket őrséggel raktak meg. Miután már ekkép Mende hatalmukba került, Skione ellen fordultak.

A skionebeliek a peloponnesosiakkal az athéniek elé mentek¹³¹ s egy halmon, a mely természeti fekvésénél fogva erős hadi állást képezett, a város alatt állást foglaltak. Ennek az elfoglalása nélkül lehetetlen volt az ellenségnek ostromzár alá venni a várost. Az athéniek azonban e halomra rohamot intéztek s az ellenséget kemény tusában elűzték róla. Ezután táborba szálltak s diadaljelet emelve, a városnak ostromsánczczal való körülvételehez fogtak. Nem sokkal az után, hogy ezt munkába vették, azok a segítő csapatok, a melyek a mendei fellegvárban ostromzár alá kerültek, egy éjjel az ostromvonalon a tengerpart mentén áttörve, megjelentek s a legnagyobb résznek sikerült a Skione alatt táborozó hadak elől elmenekülni s a városba behatolni.

Az alatt, míg Skione ostromzár alá vétele tartott, Perdikkas¹³² az athéni vezérekkel követek útján tárgyalásokba bocsátkozott s ez úton egyezsége lépett Athénnel. Ezt ő abból a Brasidas iránt táplált személyes gyűlöletből cselekedte, a melyet a Lynkosból való visszavonulás gerjesztett benne. E tárgyban különben ő már akkor mindjárt lépéseket kezdett tenni. Épen ebben az időben szándékozott Ischagoras szárazföldi úton csapatokat vezetni Brasidashoz. Azonban Perdikkas thessaliali vendégbarátai segítségével, a kik mindig a thessal nép legbefolyásosabb emberei voltak, oly akadályokat gördített e csapatok elé, valamint az egész terv kivitele elé, hogy a peloponnesosiak még csak a lábukat sem kísérelték meg betenni a thessaliali területre. Perdikkas ezt azért cselekedte, mert Nikias felszólította arra, hogy az egyezés megkötése után adjon világos bizonyosságot állhatatossága felől; de maga is óhajtotta, hogy egy peloponnesosi se tegye többé lábát az ő területére. Azonban Ischagoras, Ameinias és Aristeus maguk mégis³ elmentek Brasidashoz, hogy a lakedaimoniak megbízásából az ottani viszonyokról közvetlen szemlélet útján szerezzenek tapasztalatokat. Ugyanekkor Spártából az ottani törvény ellenére¹³⁵ néhány egészen ifjú embert vittek oda magukkal, hogy a városok kormányára állítsák, s ne kelljen ezt olyanokra bízniok, a kik épen a kezük ügyébe akadnak. Így helyezte be Ischagoras a Kleonymos

fiát, Klearidast Amphipolisba, a Hegesandros fiát, Epitelidast⁹⁶ pedig Toronéba.

133 Ugyanebben a nyári időszakban a thebaiak megfosztották bástyázatuktól a thespiaibelieket azon az okon, hogy az athéniakhoz szítanak. Akarták ők ezt már jó idő óta mindig, de csak most tették meg, ebben a czéljokra oly kedvező időben, midőn az athéniak ellen vívott csatában a thespiaiabeli fegyverfogható férfiak színe-virága oda lett.

2 Ugyanebben a nyári időszakban Argosban a Hera temploma elhamvadt. Ez úgy történt, hogy a papnő, Chrysis, miután a koszorúk közelébe égő mécset tett, elaludt; ekkor aztán az egész észrevétlenül lángot kapott s leégett. Chrysis az argosiaktól való féltében nyomban, még ezen az éjszakán Phliusba menekült el. Az argosiak fennálló törvényeik értelmében más papnőt állítottak a helyére, a kinek a neve Phainis volt. Chrysis, midőn megszökött, nyolcz évet ért meg ebből a háborúból, s már a kilencedik is dereka felé járt.⁹⁷

3

4 Mire ez a nyári időszak végére ért, Skione körül teljes volt az ostromgyűrű. Ekkor az athéniak ennek az őrizetére csapatokat hagyván hátra, a többi hadakkal elvonultak.

134 A következő téli időszakban⁹⁸ az athéniak és lakedaimoniak közt szünetelt a háború a fegyverszünet miatt, de a mantineiaiabeliek és tegeabeliek szövetségeseik társaságában az Orestheion⁹⁹ területén fekvő Laodikionnál csatát vívtak, a melyben oldóntetlenül maradt az, hogy kié a győzelem, mert mind a két félnél megszalasztotta az egyik szárny a vele szemben állót; ezért mindenik

2 emelt diadaljelet s küldött hadi zsákmányt Delphoiba. Mégis azonban az áll, hogy miután mind a két részről sokan estek el s a csata eldöntetlen maradt, az éj pedig az ütközetet félbeszakította, a tegeabeliek ott húzták ki az éjszakát a csatatéren s nyomban diadaljelet emeltek, a mantineiaiabeliek ellenben Bukolionhoz húzódtak s csak utóbb emeltek diadaljelet amannak ellenében.

135 Ugyanebben a téli időszakban, a végén, már tavasz felé¹⁰⁰ Brasidas Potidaia ellen próbált szerencsét. Egy éjjel seregével a város közelébe férközött s egy ostromlétrát a bástyázathoz is támasztott a nélkül, hogy egészen eddig észrevették volna; mert

a mint a csengettyűt a bástyán körülvitték,¹⁰¹ még mielőtt órálomásra visszatért volna az, a kinek azt tovább kellett adni, a létra az őrizetlen térközre volt oda támasztva. Ekkor azonban tüstént észrevették, még a bástyára jutást megelőzőleg. Ugyanazért Brasidas nagy sietséggel visszavezette seregét a nélkül, hogy a nappalt bevárta volna. S ez a téli időszak végére ért, egyszersmind kilencedik éve is ennek a háborúnak, a melynek a történetét Thukydides e műben megírta. 2

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

THUKYDIDES.

V. KÖNYV.

A következő nyári időszakban¹ az egy éves fegyverszünet a pythói játékokig húzódtott.² Az ezek alatt tartó fegyvernyugvás idején az athéniak meghagyták a delosiaknak, hogy Delost hagyják oda, mert azt hitték, hogy ezeknél valami régi oknál fogva hiányzik az a tisztaság, a mely ily, istennek szentelt személyiségeknél múlhatatlanul szükséges. Erre különben még az is indította őket, hogy úgy hitték, mintha az a legutóbbi tisztítás, a melyről fentebb³ említést tettem, nem volna egészen teljes, bár akkor úgy vélekedtek, hogy a koporsóknak a szigetéről való eltávolításával e részben teljesen rendbe van hozva a dolog. Ezeknek a delosiaknak Pharnakes⁴ Atramyttiont engedte át, a hol aztán ezek, a mint egyik a másik után oda jutott, még is telepedtek.

A fegyvernyugvás leteltével⁵ Kleon rábírta az athéniakat, hogy őt bizzák meg a thrák partvidéken folytatandó hadi műveletek intézésével. Ennélfogva el is hajózott ide ezerkétszáz főnyi nehéz fegyverzetű athéni gyaloggal, háromszáz lovassal, nagy számú szövetségessel és harmincz hajónyi hadi flottával, Elsőben Skionénál kötött ki, a mely még folyvást ostromzár alatt állt, s innen az őrizetből nehéz fegyverzetű gyalogokat szedvén hajóira, elvitorlázott a toronebeliek Kophos nevű kikötőjébe, a mely nem messze esik ezeknek a városától. Innen, miután szökevények útján arról értesült, hogy Brasidas nincs Toronóban, a városbelieknek pedig nincs kellő védelmi képessége, szárazföldi csapataival a város irányában előre nyomult, tíz hajót pedig egyidejűleg kerülő úton a város kikötőjébe küldött. Elsőben is ahhoz a bástyázathoz ért, a

melyet Brasidas még a meglevőn kívül vonatott a város körül, hogy a külső várost is az erődítések közé foglalja, s a melyen belül a régi bástyázatot lebontatta, hogy a várost egységessé tegye.

- 3 A lakedaimoni kormányzó, Pasitelidas, a helyőrséggel ide vonúlt s az athénieknek a támadásait visszaverte. Mialatt őt itt keményen szorongatták, egyidejűleg a körül küldött hajók is vitorláztak már befelé a kikötőbe. Ekkor Pasitelidas megijedt, hogy míg ő itt küzd, az alatt a védtelen állapotban levő várost a hajók elfoglalják s ekkép ő, ha ez a bástyázat is az ellenség kezére kerül, foglyul esik; ennélfogva ezt odahagyta s a legnagyobb gyorsasággal
- 2 húzódtott be a városba.⁶ Mire azonban ide ért, Torone már a hajókon levők kezére került, egyszersmind a szárazföldi hadak, a melyek a bástyát egy neki futamodásra elfoglalták, szintén nyomban a sarkába estek s a régi bástyázat lebontott részén át a városban termettek. Ekkor az ütközetben a peloponnesosiak és toronebeliek közül egy rész nyomban ott elesett, a más rész pedig fogolylyá
- 3 lett. A foglyok közt volt Pasitelidas, a kormányzó is. Brasidas ez alatt Torone védelmére sietett, a mint azonban ütközben meghallotta, hogy ez már elesett, visszahúzódtott. Csak körülbelől
- 4 negyven stádium⁷ volt híja, hogy idejében nem érkezett. Kleon és az athéniak két diadaljelet emeltek, egyet a kikötő irányában, egy másikat pedig a bástyázat közelében; továbbá a toronebeliek közül a nőket és gyermekeket rabszolgaságra kárhoztatták, a fegyverfogható férfiakat, a peloponnesosiakat s azokat, a kik még ezeken kívül a chalkidikobeliak közül ott voltak, összesen mintegy hétszáz embert, Athénbe küldték. Ezek közül a peloponnesosiak a később létre jött békekötés folytán menekedtek meg a hadi fogságból, a többieket pedig az olynthosiak szabadították ki, úgy, hogy egyet egyért kicseréltek.
- 5 Ugyanebben az időtájban a boiotok Panaktont,⁸ az athénieknek egy határszeli erősségét, árulás útján hatalmukba ejtették.
- 6 Kleon, mintán Toronéba őrsereget helyezett, a horgonyt felszedvén, az Athos körülhajózásához fogott, hogy Amphipolis alá nyomúljon.
- 4 Ebben az időtájban az Erasistratos fia, Phaiax⁹ az athéniectől nyert megbízás folytán harmadmagával, két hajóval Ita-

liába és Siciliába ment követségbe. Siciliában ugyanis a békekötés 2
 létrejötte s az athéniaknak ennek következtében való távozása után
 a leontionbeliek sok embert vettek fel polgárságuk kebelébe. Erre
 a nép új földosztás felől kezdett gondolkozni. Az előkelők, a mint 3
 ezt észrevették, a syrakusaiakat városukba behívták s a népet ezek
 segítségével kiverték, a mely aztán minden irányban szétszóródott.
 Ez után az előkelők egyezsége léptek a syrakusiakkal, a melynek
 értelmében kiűrtették városukat, Syrakusába költöztek s e város
 polgárságába olvadtak bele. Utóbb néhányan, a kiknek a dolog 4
 nem volt ínyére, odahagyták Syrakusát s Leontionnak egyik pusztúlni
 kezdő részébe, Phokaiába, továbbá a leontioni területen levő
 erősségbe, Brikinniaiba vették magukat. Ide húzódtott hozzájuk a
 korábban elűzött nép nagy része, s miután megfészkelte magát,
 az erősségekből ellenségeskedést folytatott a syrakusaiakkal. Az 5
 athéniakat már az indította Phaiax elküldésére, a mint ezek felől
 híreket kaptak, hogy kísérletet tegyenek, vajjon ottani szövetsége-
 seiket s netalán a többi siciliabelieket is nem lehetne-e rábírní
 arra, hogy a syrakusaiak ellen, a kik el kezdtek hatalmaskodni,
 közös erővel háborút indítsanak s ekkép a leontioni népet kiségit-
 sék a bajból. Megérkezése után sikerült Phaiaxnak a kamarina- 6
 belieket és az akragasiakat a tervnek megnyerni, Gelában azon-
 ban minden törekvése sikertelen maradt, s ez után nem is keresett
 fel több várost, mert észrevette, hogy úgy sem mehetne velök
 semmire. Visszatért tehát a sikelok területén át Katana felé;
 útközben beszólt Brikinniaiba is, hogy az itt levőket bátor kitar-
 tásra ösztönözze, s erre elvitortlázott.

Siciliai útjában, odamentében is, visszatértében is, felkere- 5
 sett némely italiai városokat, hogy közöttük és az athéniak között
 baráti összeköttetéseket hozzon létre. S ekkor összeakadt a lokrok-
 nak messenei telepeseivel is, a kiknek épen ekkor távozniok kellett
 Messenéből. Ezek a siciliabeliek közt létre jött béke után a messene-
 belieknél kitört viszálykodás alkalmával az egyik párt¹⁰ felszólítá-
 sára voltak a Messenében való letelepedésre elküldve; s e város e
 szerint egy időre a lokroké is lett. Midőn tehát Phaiax ezeket elő- 2
 találta, nem bántotta, mert a lokroknak vele az athéniakkal kötendő
 szerződésre nézve már egyezsége volt. Ezek ugyanis akkor, midőn 3

a siciliabeliek egymás közt kibékültek, maguk voltak csupán azok, a kik nem akarták az athénieket a békeszerződésbe belefoglalni. Most sem tették volna meg ezt, ha a hipponebeliekkal és medmaiakkal, a kik nekik tőzsomszédai és gyarmatosaik, háborúba nem lettek volna bonyolódva. Phaiax idő jártával visszatért Athénbe.

- 6 Kleon, a ki, mint fentebb említettem, az Athos megkerülésével Amphipolis ellen nyomult, Eionból előbb Stageiros, androsi gyarmatvárosra intézett támadást, de sikertelenül; Galepsost azonban, egy thasosi gyarmatvárost, sikerült megrohanás útján 2 kézre kerítenie. Majd Perdikkashoz küldött követeket s felszólította, hogy a szövetségi viszonymál fogva hadaival jelenjék meg; küldött továbbá Polleshez, az odomantok fejedelméhez is, Thra- 3 kiába, azzal az üzenettel, hogy fogadjon zsoldba annyi thrákot, a mennyit csak tud, s vezesse el ő hozzá, maga pedig Eionnál veszteglő állást vett, hogy ezeket bevárja. Brasidas ezek felől értesítéseket nyervén, szintén táborba szállt ellene Kerdylionnál. Ez az argilosiaknak egy magaslaton fekvő helye a folyón túl, nem messze Amphipolistól. Innen ő az ellenségnek minden mozdulatát szemmel kísérhette, annyira, hogy Kleon el sem indulhatott táborából Amphipolis ellen a nélkül, hogy ő nyomban észre ne vegye. Pedig számított arra, hogy Kleon, az ő hadait fel sem véve, meg- 4 teszi, hogy még a jelenleg rendelkezésére álló hadakkal is oda nyomul Amphipolis alá. Egyidejűleg ellátta magát akképen, hogy ezeröttszáz thrák zsoldost s minden edon katonát, kerek-pajzsos gyalogot és lovas, magához vont, ide nem számítva azt a myrkinosi¹¹ és chalkidikebeli ezer főnyi kerek-pajzsos gyalogot, a kikkel 5 az Amphipolisban levő hadakon kívül még rendelkezett. Nehéz fegyverzetű gyalogságból összesen körülbelül kétezeret gyűjtött össze; ehhez járult még háromszáz hellen lovas. Ebből a hadi erőből Brasidas mintegy ezeröttszáz emberrel táborozott Kerdylionnál, a többi Klearidas vezetése alatt Amphipolisban volt.

- 7 Kleon egyideig nyugodtan vesztegelt, de nemsokára¹² kény- 2 telen volt megtenni azt, a mire épen Brasidas várt. Katonái ugyanis a hosszú veszteglés miatt elégedetlenkedni kezdtek s az ő vezérségére nézve összehasonlításokba bocsátkoztak, hogy nevezetesen minő tudatlanságnak és tehetetlenségnek minő tapasztalattal s

vállalkozó képességgel gyűlt meg most a baja ; továbbá visszaemlékeztek arra is, mily kelleetlenül jöttek el vele. Miután ezek a kollemetlen megjegyzések a fülébe jutottak, saját akarata ellenére, csupán azért, hogy katonáinak a hosszú veszteglés miatti elégedetlenkedését megszüntesse, felkerekedett velök s előre nyomúlt. Ekkor azt a modort vette fel, a melyet Pylosnál kezdett gyakorolni, a hol az a szerencse, a mely érte, elhitette vele, hogy nincs minden hadvezéri talentum nélkül. Arra pedig, hogy a városból még ki is törhetnének rá, csak gondolni sem akart ; ő, úgymond, csak azért nyomult előre, hogy a helyet szemle alá vegye addig is, míg a többi hadak hozzá csatlakoznak. S ekkor nem azon jártatta az eszét, hogy ha ütközetre kényszerítenék, hogyan helyezkednék biztos állásba, hanem azon, hogy majd a várost seregével körül fogja s egy általános támadásban rohammal beveszi. Tehát Amphipolis alá nyomúlt s itt egy erős hadi állást képező dombon a sereggel tábort üttetett, maga pedig szemle alá vette a Strymont ott, a hol tóvá szélesedik ki, s a város fekvését Thrákia felé ; s ekkor semmi mást nem képzelte, mint hogy ő, mihelyt neki tetszik, kardrántás nélkül elvonulhat onnan. S mivel a falakon egy lélek sem volt látható, a kapukon sem tette ki lábát senki, de sőt minden kapu zárva volt, már szinte hibáztatta magát a miatt, hogy nem ostromgépekkel jött, mert hite szerint ezekkel ő e védtelen állapotban levő várost mihamar kézre keríthette volna.

Brasidas, mihelyt meglátta, hogy az athéniek állásukban mozogni kezdenek, szintén nyomban leszállt Kerdyliontól s behúzódtott Amphipolisba. Nyílt támadásra s rendszeres ütközetre az athéniakkal szemben nem mert vállalkozni, mivel a rendelkezésére álló ember-anyagban nem bízott annyira s azt hitte, hogy az övé hátrább áll, nem ugyan mennyiségre nézve, mert még ennyiben kiállhatta volna az összehasonlítást az ellenségével, hanem minőségre nézve ; ugyanis azok az itt táborozó csapatok, a melyek magából Athénből jöttek, tisztán polgár-katonaságból álltak ; de a lemnosi és imbrosi hadakból is mind a java volt itt. Ennélfogva hadi fortély útján az ellenségnek meglepetést készült szerezni. Azt hitte, hogy nehezebben nyerheti meg a győzelmet, ha embereinek a számát, valamint szegényes fegyverzetét láttatja az ellenséggel,

mint ha nem láttatja s emberei állapotát az ellenség megvetésének
 4 ki nem teszi. Tehát a maga számára százötven főnyi nehéz fegy-
 verzetű gyalogot választott ki, a többit mind Klearidas alá ren-
 delte azzal a szándékkal, hogy az athéniekre hirtelen rácsap, még
 mielőtt visszahúzódnának; mert nem hitte, hogy ily könnyen
 újra a keze ügyébe kerülhetnének magukban, ha netalán a segít-
 5 ség megérkezne számukra. Miután ekkor összes katonáit egybe-
 hívta, hogy bátorságukat fokozza s szándékát kinyilatkoztassa, a
 következő beszédet tartotta előttük:

9 «Peloponnesosi férfiak! Előadhatnám, hogy minő ország az,
 a honnan mi ide jöttünk; elmondhatnám, hogy állandó függet-
 lenséget polgárainak harczi erényeinél fogva élvez; el azt is, hogy
 ti dór létetekre jónokkal fogtok mérkőzni, a kiken győzedelmes-
 kedni megszoktátok. Legyen azonban elég ezekre csak röviden
 rámutatnom, s hadd maradjon itt feladatomból az, hogy a felől
 tájékoztassalak benneteket tüzetesen, hogy mikép szándékozom
 2 én intézni a támadást. Ezt pedig a végből akarom tenni, hogy
 mivel csak csekély számban s nem valamennyien vetjük el a harc
 koczkáját, vállalkozásunk kalandosnak ne tűnjék fel előttetek,
 3 s ebből bátortalanság ne származzék. Én azt gyanítom, hogy az
 ellenség azért nyomult a város alá, s azért adta magát neki a hely
 szemle alá vételésnek minden rend s a saját biztonságára való
 tekintet nélkül, mert a mi erőnket mibe sem veszi, s mivel másra
 gondolni sem tud, csak arra, hogy ő hozzá megküzdés végett senki
 4 közelíteni nem mer. A ki már az ellenfélnek az efféle hibáit elég
 ügyes észrevenni, egyszersmind támadását a saját erejének a mér-
 tékéhez képest tudja intézni, még pedig nem annyira nyílt és
 formaszzerű ütközetben, mint inkább úgy, a mint az adott viszo-
 nyok között a legczélszerűbb, legtöbbszörire az végez szerencsésen.
 5 Az efféle hadi csinyek, a melyek miatt ellenfeleink a legnagyobb
 kárt vallják, a miénk pedig a legnagyobb hasznót húzzák, terve-
 6 zőikre nézve a legnagyobb dicsőséggel járnak. Én tehát az athé-
 niekre most, midőn készületlenek s bátorságban érzik magu-
 kat; s midőn, ha a jelek nem esálnak, inkább távozáson,
 mint maradáson törnek a fejöket; továbbá míg teljesen gondtalan
 szívvel vannak s még mielőtt a jobbik eszöket elővennék, e férfiak

élén, a kik itt velem vannak, reájok csapok, s ha csak lehetséges, még mielőtt észrevehetnék magukat, a legnagyobb gyorsasággal hadaik derekára vetem magamat. Erre te, Klearidas, midőn látod, hogy én már az ellenségnek estem, s valószínűleg meg is rettentetem, a vezetésed alatt levőkkel, az amphipolisiakkal és a többi szövetségesekkel a kapukon ronts ki s légy rajta, hogy mennél előbb részt vehess az ütközetben. Így lehet a legnagyobb kilátásunk arra, hogy azok megrettennek; mert az, a ki az ütközet folyama alatt jelenik meg a csatatéren, az ellenségre nézve félelmetesebb, mint az, a ki már ott van és harczban áll. Tanúsítsd magadat derék férfinak, a minőnek illik lenned spártai létedre. Ti pedig, szövetséges társaink, kövessétek őt bátran s legyetek meggyőződve arról, hogy a háború kívánt sikerrel való folytatásához e három szükséges: a harczias szellem, becsületérzés és engedelmesség a vezérek iránt; de arról szintén legyetek meggyőződve, hogy a mai napon, ha jól forgatjátok magatokat, függetlenségeteket s «a lakedaimoniak szövetségesi» megtisztelő nevet fogjátok elnyerni; különben pedig nem mást, mint az athéniektől való függést s a szolgálai helyzetet, a melyben még igen kedvező eset lesz reátok nézve az, ha rabszolgákul el nem hurczolnak vagy halállal nem sujtanak. S a felől aztán szintén nem lehettek kétségben, hogy ez a szolgálai helyzet sulyosabb lesz, mint a korábbi volt, s a többi hellenek felszabadulásának is akadályául fogtok szolgálni. Ugyanazért, tekintettel arra, hogy ebben a küzdelemben mily fontos érdekek forognak kérdésben, ne fogjátok hanyagul a dolgot. Majd megmutatom én is, hogy nem csak másokat tudok bátorítani, hanem képes vagyok szavaimnak megfelelőleg is cselekedni.»

E szavak elmondása után maga Brasidas a saját csapatával kitorésre készült, a többi csapatokat pedig Klearidas alatt az úgynevezett thrák kapu irányában állította fel, hogy meghagyásához képest ez irányból kitorést intézzenek. Kerdyliontól való lehúzdása nem lehetett titok, s a városban, mivel kívülről bele lehetett látni, szintén szembe tűnt az, hogy Brasidas az Athene templománál áldozattétellel s egyéb, ezzel összefüggésben álló szertartások teljesítésével foglalatoskodott.¹³ S Kleonnak, a ki épen ekkorra elébb mozdult a hely szemle alá vételére, jelentették, hogy az ellen-

- ség egész hadserege látható a városban ; a kapuk alatt, a küszöbök nyílása irányában pedig sok ló és emberláb vehető észre, a mi
- 3 arra mutat, hogy kitörés készül. Kleon ennek hallatára még közelebb ment s a mint a saját szemével meggyőződött róla, nem akarván a segítő hadak megjelenése előtt semmi döntő lépést tenni, s azon hitben, hogy még elég ideje lesz a kitörés elől eltávolodni, visszavonulót fúvatott s kiadta a rendeletet az elvonulás megkezdése pillanatában a csapatoknak, hogy a balszárny felé húzódjanak tova, a mi egyetlen hadi mozdulat is volt arra nézve, hogy Eion
- 4 felé ellúzódhassanak. Mivel azonban úgy tűnt fel neki, hogy ez nagyon késedelmesen megy, maga kanyarodott előre a jobb szárnynyal, s ekkép úgy kezdett tovább húzódni, hogy a katonaságnak a
- 5 fedetlen oldala volt az ellenség felé fordítva. Ebben a pillanatban, a mint az athéniek hadai mozogni kezdtek, Brasidas érkezettnek látta az alkalmas pillanatot, s így szólt embereihez és a többiekhez : «Azok az emberek minket bevárni nem akarnak ! Ezt lándsáik és sisakjaik mozdulataiból látom. Azoknál szokott ez így történni, a kik a támadó ellenfélt bevárni nem akarják. Nyissák ki tehát nekem azt a kaput, hogy mi a lehető leggyorsabban egész bátran nekik eshessünk !»
- 6 Erre azon a kapun, a mely a sánczkarózat felé nyílik, továbbá azon, a mely az akkori hosszú falon volt, egyenesen azon az úton rohant, a melynek a legmeredekebb kapaszkodójánál a diadaljel áll, s az athéni hadaknak a derekúra csapott. Ezek részint a soraikban uralkodó rendetlenség, részint az ellenség vakmerő vállalko
- 7 zása miatt megrémültek s megszaladtak. Ugyanekkor azonban Klearidas a thrák kapun a meghagyás szerint kitört s szintén az ellenségre vetette magát. Az athéniek, a mint ekkép magukat ily váratlanul megtámadva s két tűz közé kapva látták, megzavarodtak. A balszárny, a mely Eion felé esett s már előre is haladt, a hadsereg többi részétől nyomban elszakadt és elfutott. Brasidas, midőn ez már tova húzódtott, előre nyomúlva a jobb szárny ellen fordúlt ; ekkor azonban sebet kapott és összerogyott. Ezt az athéniek nem vették észre s így azok, a kik közelében voltak, el is viték a csatapiacról. Az athénieknek a jobb szárnya tovább tartotta magát ; csak Kleon futamodott meg, mivel már eredetileg sem

volt szándékában helyt állani; de egy myrkinosi kerek pajzsos gyalog katona utólérte s megölte. Nehéz-fegyverzetű gyalog katonái egy dombtetőn zárt kört formáltak s visszaverték a Klearidas támadásait, bár kétszer vagy háromszor is megújította a rohamot, s nem hátráltak meg mindaddig, míg a myrkinosi és chalkidikebeli lovasság a könnyű fegyverzetű gyalogsággal közre nem kapta, lövegek záporával el nem borította s ekkép megfutamodásra nem kényszerítette. Erre az athéniek seregében általánossá lett a futás, 10 a midőn a legfáradalmasabb módon s sok különféle úton igyekeztek a hegyekbe elmenekülni. Azok, a kik mindjárt az első összecsapásban, vagy a chalkidikebeli lovasság és könnyű fegyverzetű gyalogság fegyverei által el nem hulltak, Eionba futottak. Brasi- 11 dast azok, a kik a csatából kivitték, még élve szállították Amphipolisba. S még eszmélt akkor, midőn meghozták neki, hogy az övéi a győztesek; de ez után nemsokára elhunyt. A hadsereg Klearidas 12 vezetése alatt, miután az üldözésből visszatért, az elesett emberekről a fegyverzetet leszedte s diadaljelet állított.

Ez után a szövetségesek Brasidast a városban, a piacz elő- 11 részén, közköltségen temették el s mindnyájan teljes fegyverdíszben jelentek meg a végtisztesség megadására. Az amphipolisiak később kerítéssel vették körül siremlékét, s egészen máig, mint hősnak áldoznak neki; továbbá ünnepi játékokat s évről-évre előforduló áldozatokat rendeznek a tiszteletére. Ezen kívül városuk alapítójának is őt tették meg, a midőn a Hagnon-féle épületeket porba döntötték, a Hagnon-féle gyarmat-alapító méltóságára emlékeztető minden jelt megsemmisítettek. S ezt részint azért tették, mert Brasidast valósággal megszabadítójuknak tekintették, de azért is, mert az athéniectől való félelmökben a lakedaimoniak barátságát minden áron biztosítani igyekeztek, s különben is az athéniek iránt való ellenséges viszonyuknál fogva a Hagnon emlékét illető tiszteletnyilvánításokat ép oly kevéssé találták érzelmeik, mint érdekeik megfelelő kifejezésének. A halottakat kiadták az athénieknek. Ezek részéről körülbelül hatszáz ember esett el, míg ellenfeleik 2 közül csak hét, mivel nem rendszeres ütközetben, hanem a mondott kedvező helyzetben s a megrettenés következtében sodrúkból teljesen kihozott harczosokkal küzdöttek. Az athéniek halottaik 3

átvétele után haza húzódtak, a Klearidással levők pedig Amphipolisban a viszonyok rendezéséhez fogtak.

12 Ugyanebben az időtájban, a nyári időszak vége felé, a lakedaimoni Rhamphias, Autocharidas és Epikydidas megindultak a thrák partvidék felé egy kilenczszáz főnyi nehéz fegyverzetű gyalogból álló segítő haddal. A trachisi Herakleióba való megérkezésük után itt a felfogásuk szerint szükséges reformok létesítésével foglalatoskodtak. Ezen itt időzésük alatt történt meg a fentebb leírt utközet s ért véget a nyári időszak is.

13 Az ez után következő téli időszaknak mindjárt az elején¹⁴ Rhamphias és társai az említett segítő haddal Pierionig hatoltak előre; innen azonban, mivel a thessalok tovább nem bocsátották őket, s egyszersmind mivel Brasidas, a kinek a számára ezt a hadat épen vezetni szándékoztak, már többé nem volt életben, hazafelé fordultak; de ezenkívül nem is látták alkalomszerűnek, hogy a thrák partvidékre csapatokat vezessenek, mivel az athéniek vereségök következtében úgy is haza mentek, ők pedig nem látták magukat eléggé fölkészülve arra, hogy a maguk részéről szintén 2 valósítsanak valamit a Brasidas terveiből. Legfőképp azonban azért fordultak vissza, mert tudták, hogy midőn hazulról elindultak, a lakedaimoniak vágyai inkább a békére irányultak.

14 S valóban az amphipolisi utközet és Rhamphiasnak Thessaliából való visszatérése után mind a két fél megszüntette az ellenségeskedést s a békekötés gondolatával kezdett foglalkozni. Az athéniek ugyanis Delionnál s rá kis idő múltán Amphipolisnál kemény vereséget szenvedtek. E csapások teljesen meggyöngítették azt a kilátásukat, hogy ők fognak határozottan felülkerekedni. Pedig ez volt az, a mi miatt eddig a békeajánlatokat meg nem hallgatták, mivel korábbi szerencsájök ezzel kecsegtette őket s 2 bizton is építettek már reá. Ezen kívül szövetségeseikkel szemben töprengésbe estek, hogy az ő vereségeik miatt neki bátorodnak s még többen elszakadnak tőlük. Ennélfogva már bánták, hogy a pylosi események után, midőn oly kedvező feltételek mellett lehetett volna kiegyezniök, nem ragadták meg az alkalmat. 3 Másfelől a lakedaimoniakra nézve egészen másképen folyt a háború, mint a hogy számítottak. Ők azt hitték a háború megkezdésekor,

hogy az athéniek hatalmát területek dűlása által néhány év alatt megtörhetik. S aztán meg kellett érniök oly szerencsétlenséget, a mely a szigeten történt rajtuk, a melyhez fogható Spártát nem érte még soha. Végül Pylosból és Kytheráról rabló-portyázásokkal folyvást nyugtalanították területeket, a helóták az ellenséghez szökdöstek, azoktól pedig, a kik ott maradtak, mindig félniök lehetett, hogy a fennálló válságos helyzetben, a kint levők támogatásában bízva, felzendülnek, mint már korábban is tették. Mindehhez járult még 4 az is, hogy a közöttük és az argivok között korábban létrejött harmincz éves béke már vége felé járt s ezt az argivok csupán csak oly feltételek alatt voltak hajlandók megújítani, ha nekik a kynuriai területet átengedik; s az nyilván teljes lehetetlenség volt, hogy egyszerre az argivok meg az athéniek ellen is hadat folytassanak, kivált mert több peloponnesosi város felől azt lehetett gyanítaniök, hogy az argivokhoz akarnak pártolni, a mi valósággal be is következett.

Ezek fontolóra vétele után a békekötést látták a legtanácsosabbnak mindketten. Különösen pedig a lakedaimoniak voltak rajta, hogy a szigeten elfogott embereiket visszakaphassák; mert ezek közt voltak Spártából a legelőkelőbbek s a legelőkelőbb családok közeli rokonai. S épen e miatt is kezdtek mindjárt lépéseket tenni a békekötésre nézve, mihelyt ezek fogságba estek. Az athéniek akkor, mivel nekik minden jól ment, hallani sem akartak méltányos békefeltételekről; miután azonban Delionnál vereséget szenvedtek, a lakedaimoniak, megtudván, hogy már kedvezőbb fogadtatásra számíthatnak, tüstént egy éves fegyverszünetre léptek velök, a melynek az idejét arra szánták, hogy hosszabb időre szóló békeszerződés felől folytassanak alkudozásokat,

Bekövetkezett ez után az athéniekre nézve az amphipolisi 16 vereség. Továbbá nem volt már életben Kleon és Brasidas, a kik a két részről a békének a legnagyobb akadályai voltak, Brasidas azért, mivel a háború az ő kezei alatt szerencsésen s dicsőséggel folyt, Kleon pedig, mert tudta, hogy ha nyugalmas idők állanak be, sem gonosz csinyjeit nem űzheti oly titokban, sem vádaskodásai nem találhatnak annyira hitelre. S két férfiú lépett ekkor előtérbe a két államban, a Pausanias fia, Pleistoanax, lakedaimoni király,

- és a Nikeratos fia, Nikias, az ekkori idők legszerencsésebb hadvezére. E férfiak most fokozott buzgalommal kezdtek működni a béke érdekében. Nikias azért, mert szeretete volna biztosítani szerencsését és dicsőségét, míg meg nem csökkennek, továbbá a jelenre nézve mind magát, mind polgártársait megmenteni a bajoktól, az utókorra pedig oly véleményt hagyni maga felől, hogy a haza ő általa soha csapást nem szenvedett; ez pedig, a mint hitte, úgy érhető el, ha a veszedelmeket kerüljük s magunkat a lehető legritkábban bizzuk a vakszerencsére, mindez pedig csak a békében tehető meg. Pleistoanax pedig azon becsmérlő kisebbitések miatt érezte magát erre kötelezettnek, a melyekkel személyes ellenségei folyvást üldözték hazatérése miatt. Ezt azok a lakodaimoniaknak minduntalan szemére hányták, s minden bajban, a mely csak az államot érte, mohón emlegették, hogy ezzel a Pleistoanax törvényellenes visszahívásáért lakolnak. Azzal vádolták Pleistoanaxot, hogy testvéröccsének, Aristoklesnek a segítségével a delphoi papnőt rábírta arra, hogy az isteni tanács végett járó lakodaimoni követségnek sok ideig csak ezt a választ adja: *Zeus félisteni fiának a magát idegen földről vigyék vissza a magukéra; ha nem teszik, akkor kénytelenek lesznek ezüst szántórossal szántani*; ¹⁵ s ekkép végre a papnő oda vitte a dolgot a lakodaimoniaknál, hogy ezek Pleistoanaxot számkivetésének tizenkilencedik évében a Lykaionról ¹⁶ oly ünnepi tánczok és áldozattételek mellett vitték haza, mint a minőkkel kezdetben Lakodaimonban, a honalapítás után, királyokkal tettek. Pleistoanax, a kit Attikából való korábbi visszavonulása miatt számkivetettek volt, mivel azt hitték fölöle, hogy megvesztegetés bírta reá, eddig a Lykaionon, a lakodaimoniaktól való félelmében az akkori Zeus-templomhoz tartozó lakás egyik felében tartózkodott. ¹⁷
- Tehát Pleistoanax szintén rajta volt, hogy a béke létre jöjjön, mert ama becsmérlések keserűséggel töltötték el s azt hitte, hogy ha béke lesz s az államot semmi szerencsétlenség nem éri, s a lakodaimoniak is kiszabadítják embereiket, személyes ellenségeinek nem lesz többé alkalmuk arra, hogy belé köthessenek, míg háborúban a magas állásúak a szerencsétlenségek miatt szükségkép mindig szemrehányásoknak vannak kitéve. Így aztán még e téli idő-

szak folyama alatt megkezdődtek az alkudozások; midőn pedig már a tavasz közeledett,¹⁸ a lakedaimoniak, hogy az athéniakat kissé megpuhítsák, fenyegető készülétekhez fogtak, az államokhoz pedig rendeletet küldtek szét, hogy az ellenséges területen való erősség-építéshez készüljenek. Többszöri alkudozás után, a melyekben soknemű követeléseiket egymásnak előadták, végre megegyeztek abban, hogy béke legyen azon feltétel alatt, hogy mindenik fél adja vissza azt, a mit a háborúban fegyveres erővel szerzett, de Nisaiát az athéniak megtartják. Ez a kikötés pedig onnan eredt, hogy midőn az athéniak Plataiát visszakövetelték, a thebaiak azt mondták, hogy ez nem fegyveres erő, hanem egyezés útján jutott a kezökre, s nem is árulók közreműködése folytán birják ezt a helyet; s erre az athéniak szintén azt állították, hogy így van a dolog Nisaiával is. Ekkor aztán a lakedaimoniak összehívták szövetségeseiket s miután a boiotok, korinthosiak, elisiek és megairiaiak kivételével, a kiknek ez az egész dolog nem tetszett, mindnyájan a háború bevégezése mellett szavaztak, az athéniakkal ünnepélyesen, esküvel szentesített békeszerződést kötöttek, a melynek a szövege a következő:

«Az athéniak és a lakedaimoniak szövetségeseikkel egyetemben békére lépnek a következő feltételek alatt, a melyeknek megtartására az egyes államok esküvel kötelezik magukat: A mi a közös szent helyeket illeti, teljes szabadságában van ezeken mindenkinek ősi szokás szerint áldozni, látogatást tenni, jóslatot kérni, e helyekre ünnepi küldöttségeket küldeni, szárazon, tengeren egyaránt, teljes bátorságban. Az Apollon delphoibeli temploma, ennek a környéke, valamint Delphoi is, törvényalkotás, közteherviselés és igazságszolgáltatás tekintetében teljesen független mind a lakosok személyére, mind területére nézve az ősi hagyomány értelmében. Az athéniak és az athéniak szövetségesei egyfelől, a lakedaimoniak és a lakedaimoniak szövetségesei másfelől, egymással ötven évig békében élnek, csalárdság és bántalmazás nélkül, szárazon és tengeren. Sem a lakedaimoniaknak és szövetségeseiknek az athéniak és szövetségeseik ellen, sem az athéniaknak és szövetségeseiknek a lakedaimoniak és szövetségeseik ellen fegyvert ragadni ellenséges szándékkal semmi szín vagy ürügy alatt nem szabad. Ha vitás

- ügyek fordulnak elő, törvénykezés vagy egyezkedés útján tartoz-
- 5 nak dönteni, a mint épen sikerül összeférniök. Amphipolist a lakedaimoniak és szövetségeseik visszaadják az athéniaknak. Mindazon városokból, a melyeket a lakedaimoniak az athéniaknak visszaadnak, szabadságában van bárkinek is oda, a hova akar, minden vagyonával elköltözni, maguk a városok pedig adójárulékaiknak az Aristeides-féle adókules szerint való fizetése mellett maguk szabta törvények szerint éljenek. Ha pedig ezek az adójárulékokat fizetik, az athéniaknak és szövetségeseiknek, e szerződés érvényre emelkedése után, ellenséges szándékkal fegyveresen reájok támadni nem szabad. E városok név szerint a következők: Argilos, Stageiros, Akanthos, Skolos, Olynthos és Spartolos. Ha háború támad, ezek egyik fél mellett sem tartoznak küzdeni, sem a lakedaimoniak, sem az athéniak mellett. Ha azonban az athéniaknak ezek közül némelyeket pusztá szóval sikerül rábírní, hogy a maguk jószántából velök szövetkezzenek, ezt szabadon megtehetik. A mekybernaiak, a saneiek és a singaiak ugyanoly állapotok közt fognak városunkban élni, a minők közt az olynthosiak és az akanthosiak.
- 6
- 7 A lakedaimoniak és szövetségeseik Panaktont visszaadják az athéniaknak, de viszont az athéniak is visszaadják a lakedaimoniaknak Koryphasiont, Kytherát, Methonét, Pteleont és Atalantét, valamint mindazokat a férfiakat is, a kik csak Athénben, vagy athéni felsőség alatt levő helyen hadi fogságban vannak; továbbá szabadon bocsátják a Skionében ostromzár alatt levő peloponnesosiakat, valamint a többieket is mind, a mennyi lakedaimoni szövetséges csak van Skionében s a kiket csak Brasidas ide beküldött. Végül szabadon bocsátják a lakedaimoniaknak mindazon szövetségeseit is, a kik Athénben, vagy athéni felsőség alatt levő helyen hadi fogságban vannak. Viszont a lakedaimoniak és szövetségeseik az összes, náluk hadi fogságban levő athéniakat és athéniakkal szövetségben álló embereket szabadon bocsátják szint' azon szerint.
- 8 Skione, Torone és Sermyle városokat illetőleg, általában mindazon városokra nézve, a melyek az athéniak birtokában vannak, szabad
- 9 tetszésök szerint rendelkezhetnek. Ezen szerződés pontjainak megtartására az athéniak a lakedaimoniak és szövetségeseik előtt államok szerint ünnepélyesen kötelezik magukat akképen, hogy mind

a két fél minden állam tizenhét emberével a náluk szokásos legerősebb esküt téteti le reá. Az esküforma a következő : «Ezt a szerződést minden pontjában híven s becsülettel megtartom.» A lakedaimoniaknak és szövetségeseiknek az esküje az athéniak előtt szint' azon szerint történik s az esküt minden évben mind a két fél megújítja. Azokon a helyeken, a hol az olympiai, pythói és 10 isthmosi játékok szoktak folyni, továbbá Athénben a fellegrvárban, végül az amyklaii Apollon-tempomban oszlopok állítatnak fel.¹⁹ Ha pedig akár az egyik, akár a másik fél e szerződés megállapítá- 11 sakor egyről-másról megfélekedezett volna, a mi tehát itt kifejezve nincs, az, igazságos előterjesztésökre, oda, a hova mindketten az athéniak és lakedaimoniak, jónak látják, pótlólag is beleiktatható ebbe a szerződésbe, a nélkül, hogy ez által csonkítást szenvedne az érvényessége». Az év, a melyben ez a szerződés kelt, az, a 19 melyben Lakedaimonban Pleistolas az ephoros, Athénben pedig Alkaios az archon; a nap pedig a lakedaimonoknál Artemisios hó 26-ik napja, s az athéniaknál Elaphebolion hó 24-ik napja.²⁰ A szerződés ünnepélyes megerősítése alkalmával esküt 2 tettek :

A lakedaimoniakrészéről : Pleistoanax, Agis, Pleistolas, Damagetos, Chionis, Metagenes, Akanthos, Daithos, Ischagoras, Philocharidas, Zeuxidas, Antippos, Tellis, Alkinadas, Empedias, Menas, Laphilos.

Az athéniak részéről : Lampon, Isthmionikos, Nikias, Laches, Euthydemos, Prokles, Pythodoros, Hagnon, Myrtilos, Thrasykles, Theagenes, Aristokrates, Jolkios, Timokrates, Leon, Lamachos, Demosthenes.

Ez a szerződés jött létre a téli időszak végződésével, mind- 20 járt tavasz kezdetén s nyomban a városi Dionysziák után; ²¹ ha néhány nappal megtoldjuk az időt, épen tíz évre az Attikúra intézett első támadás és a háború kitörése után. Azonban nagyobb megbízhatóság végett, a pontos számítást illetőleg, a természeti 2 időszakok szerint kell ennek a folyamatát áttekintenünk s nem az egy vagy más helyen főhivatalt vagy valamely méltóságot viselő férfiak neve szerint; mert az utóbbi esetben nem lehet pontosan megállapítani, vajjon a hivatalviselés kezdetén vagy közepén, vagy

ennek melyik más időpontján történt egyik vagy másik esemény.

3 Ha már nyári és téli időszakok szerint számítunk, úgy, a mint épen itt vannak leírva az események, oly formán, hogy a két egymással nem egyenlő hosszúságú időszakot együtt egy évnek vesszük, úgy fogjuk találni, hogy e háború első szakasza tíz nyári és ugyanennyi téli időszakon át tartott.

21 Sorsvetés által a lakedaimoniak voltak kötelesek először kiszolgáltatni az athéniaknak mindazt, a mi kezökön volt. Ennélfogva nyomban szabad lábra helyezték hadi foglyaikat, a thrák partvidékre pedig egy bizottságot küldtek, a melynek a tagjai Ischagoras, Menas és Philocharidas voltak. E bizottságnak meghagyták, hogy Klearidással Amphipolist az athéniaknak adassa át, a többiekre pedig igyekezzenek akképen hatni, hogy a békeszerződésnek reájok vonatkozó megállapodásait kötelezőknek ismerjék el magukra nézve. Ezek azonban hallani sem akartak e megállapodások felől, mivel nem találták érdekeikkel megegyezőknak, s Klearidas, a chalkidikébeliek előtt népszerűsége akarván szert tenni, szintén nem adta át Amphipolist, s azt hozta fel ürügyül, hogy ő neki nincs módjában ezt akarata ellenére erőhatalommal 2 át szolgáltatni. Egyszersmind a bizottsággal egyenesen Lakedaimonba ment, hogy tisztázza magát, ha netalán Ischagoras és társai azt a vádat emelnék ellene, hogy meghagyásuknak nem engedelmesskedett, de egyúttal a végből is, hogy végére járjon, vajjon nem lehetne-e valamit változtatni az egyezségen. Miután azonban úgy találta, hogy itt már határozott kötelezettség forog fenn, s a lakedaimoniak is küldték vissza azzal a meghagyással, hogy, ha csak lehet, a helyet minden esetre adja át, ha pedig nem, legalább a benne levő összes peloponnesosiakat vonja ki, a legnagyobb gyorsasággal visszautazott.

22 A szövetségesek ekkor épen Lakedaimonban voltak. A lakedaimoniak felszólították azokat, a kik közülök a békeszerződéshez még hozzá nem járultak, hogy fogadják el. Ezek azonban nem tettek eleget a felhívásnak, azt beszélvén, a mit épen korábban is, hogy el nem fogadhatják, ha feltételeit méltányosabbá nem teszik. 2 A mint tehát ellenkezők mellett megmaradtak, elbocsátották őket, maguk pedig szövetségre léptek az athéniakkal. Az achivok

ugyanis követeik, Ampelidas és Lichas megkeresésére már egy alkalommal nem mutatkoztak hajlandóknak a béke meghosszabbítására. Azt gondolták tehát, hogy az achivok az athéniak nélkül reájok nézve nem lesznek félelmesek, a többi peloponnesosi államok pedig az ő, Athénnel való szövetségük folytán a legjobban meghúzzák magukat; mert különben, ha alkalmasan tehetik, az argivokhoz csatlakoznak. Ennélfogva, mivel az athéni követség még jelen volt, a dolog megvitatása után létre is jött az egyezség. Az esküvel szentesített szövetségi szerződés a következő:

«A lakedaimoniak és az athéniak ötven évre szövetségre lépnek a következő feltételek alatt: Abban az esetben, ha a lakedaimoniak területére ellenség tör be és a lakedaimoniakkal szemben ellenséges tetteket visz véghez, az athéniak kötelesek a lakedaimoniaknak a tőlük telhető legnyomatékosabb módon segedelmére lenni. S ha a terület dúlása után onnan kivonúl, annak az állama lakedaimoniaktól és athéniektől ellenségnek tekintetik s mindkettőjük részéről ellenséges elbánásban részesül; békére pedig egyik sem lép a másik nélkül. Mindez igazságosan, jóakarattal és csalárdság nélkül történjék. Úgy szintén abban az esetben, ha az athéniak területére ellenség tör be és az athéniakkal szemben ellenséges tetteket visz véghez, a lakedaimoniak is kötelesek az athéniaknek a tőlük telhető legnyomatékosabb módon tőlük telhetőleg segedelmére lenni. S ha a terület dúlása után onnan kivonúl, annak az állama a lakedaimoniaktól és athéniektől ellenségnek tekintetik s mindkettejük részéről ellenséges elbánásban részesül; békére pedig egyik sem lép a másik nélkül. Mindez igazságosan, jóakarattal és csalárdság nélkül történjék. Ha a rabszolgák fellázadnak, az athéniak kötelesek a lakedaimoniaknak minden erővel s tőlük kitelhetőleg segedelmére sietni. Ezt a szövetségi szerződést mind a két fél részéről ugyanazok fogják esküvel szentesíteni, a kik a békeszerződés megtartására esküt tettek. Az eskü minden évben megújítatik, még pedig a lakedaimoniaktól Athénben a Dionysia-ünnep²² alkalmával, az athéniektől pedig a Hyakinthia-ünnep alkalmával. Mind a két fél oszlopot állít; az egyik Lakedaimonban az amyklai Apollon templomában, a másik pedig az athéni fellegvárban, Athene istennő templomában fog

állani. Végül fentartják maguknak a jogot a lakedaimoniak és az athéniek, hogy ha jónak látják, új pontokat iktathassanak be, vagy meglevőket törölhessenek ki, a nélkül, hogy e szövetségi szerződés érvényességében csökkenne.»

24 E szövetségi szerződés megtartására esküt tettek :

A lakedaimoniakrészéről: Pleistoanax, Agis, Pleistolas, Damagetos, Chionis, Metagenes, Akanthos, Daithos, Ischagoras, Philocharidas, Zeuxidas, Antippos, Alkinadas, Tellis, Empedias, Menas, Laphilos.

Az athéniek részéről: Lampon, Isthmionikos, Laches, Nikias, Euthydemos, Prokles, Theagenes, Aristokrates, Jolkios, Timokrates, Leon, Lamachos, Demosthenes.

2 Ez a szövetségi szerződés jött létre nem sokára a fentebbi békeszerződés megkötése után. Erre az athéniek a lakedaimoniaknak nyomban kiadták a szigeten fogságba került embereiket. Ekkor már a tizenegyedik év nyári időszaka következett. S ezzel a tíz évig megszakítás nélkül folytatott háború története be van fejezve.

25 Annak a békének és szövetségnek a megkötése után, a mely a tíz éves háború bevégeztével Pleistolas lakedaimoni ophorossága, és Alkaios athéni archonsága évében a lakedaimoniak és athéniek között létesült, azok, a kik hozzájárultak, békében éltek. A korinthosiak és különböző peloponnesosi államok azonban a létrejött politikai helyzetet igyekeztek sarkából kiforgatni; a lakedaimoniakat is nyomban különféle zavarok kezdték foglalkoztatni, a melyeket szövetségeseik támasztottak, idő jártával pedig az athéniek előtt gyanúba hozta az, hogy a szerződés némely feltételeit nem teljesítették. Mindamellett hat évig és tíz hónapig annyira legalább megtartóztatták magukat, hogy egymás területére be nem csaptak, de a fegyverek e bizonytalan nyugalomban kívülről mindazt a bánalmat elkövettek egymáson, a melyeket csak elkövethettek. Ez után azonban arra látták magukat kényszerítve, hogy azokat a szerződéseket, a melyeket a tíz év után kötöttek, felbontsák s nyílt háborúra keljenek.

26 Az athéni Thukydides e művében megírta ezeket is, az események időrendje szerint, nyári és téli időszakra egymásután,

egészen addig az időpontig, a midőn a lakedaimoniak és szövetségeik az athéni uralomnak véget vetettek s a hosszú falaknak és a Peiraieusnak uraivá tették magukat.²³ A háború ez időpontig összesen huszonhét éven át tartott. Abban pedig nagyot tévednénk, ha a közben eső béke-időt nem volnánk hajlandók háborús időszaknak tekinteni ; mert csak azt kell szemügyre vennünk, hogy *minő tények* által van ez az idő a többi háborús időszakoktól megkülönböztetve, s úgy fogjuk találni, hogy nem érdemli a béke-idő nevét az az időszak, a melyben a felek sem nem adták ki, sem nem kapták meg mindazt, a mik a béke feltételei gyanánt meg voltak állapítva ; továbbá a mely alatt a mantineiai és epidauroszi háborúban, de egyebekben is vétségeket követtek el, a szövetségesek a thrák partvidéken csak úgy, mint eddig, háborúban álltak ; s a mely alatt végül a boiotok csak tíz-tíz napos fegyverszünetet tartottak. Ha tehát az első tíz éves háborút s az utána következő színleges fegyvernagyvást időszakok szerint összeszámítjuk, azzal a haddal, a mely rá utóbb nyíltan kitört, úgy fogjuk találni, hogy a fentebbi állítás a háború éveinek számára nézve, néhány napi időköz leszámításával, teljesen igazolva van ; s ha még talán a jós-igékre is hajlandók vagyunk hallgatni, akkor meg kell adnunk, hogy a jóslat, ha másban nem is, ebben eltalálta az igazat. Én ugyanis emlékszem, hogy mindjárt e háború kitörésétől kezdve állandóan az a jósmondat járt szájról-szájra, hogy ennek háromszor kilencz éven át kell tartania. Én ezt a háborút egészen átéltem, s ekkép, a mi életkoromat illeti, oly helyzetben voltam, hogy az egyes eseményeket jól megfigyelhettem ; s én, mondhatom, az alkalmat gondosan is felhasználtam arra, hogy pontos értesítést szerezzek felőlük. Mivel pedig Amphipolisnál való vezérkedésem után húsz évig számkivetésben voltam s mind a két félnek a hadi mozgalmi, még pedig számkivetésemben különösen a peloponnesosiakéi, szemem előtt folytak le : annál nagyobb alkalmam volt tárgyilagos higgadtsággal venni számba az eseményeket. Én tehát most a fentebbi tíz év után következő vizsgálódásoknak s békeszegéseknek, valamint az ezek után újból kitörő nyílt háború eseményeinek előadására térek.

Miután az ötven éves béke s utóbb a szövetség létre jött s a 27

- peloponnesosi követségek, a melyek azoknak a tárgyalására meghívottak, Lakedaimonból eltávoztak, mindnyájan haza mentek,
- 2 csak a korinthesiak tértek el Argosba előbb, s itt néhány főtisztviselővel összejövén, elmondták ezeknek, hogy a lakedaimoniak az athéniakkal, korábbi halálos ellenségeikkel, nem a Peloponnesos javára, hanem leigázása végett léptek békére és hadi szövetségre; ennél fogva most az argivokra vár az a feladat, hogy nézzenek utána, vajjon mikép volna megmenthető a Peloponnesos; s erre nézve szükséges volna olyképen intézkedniök, hogy az a hellen állam, a mely független s más államokkal szemben a teljes jogi egyenlőség alapján áll, ha akarná, az argivokkal kölcsönös védelem céljából szövetkezhetnének; a szövetség szervezése végett jó volna néhány, teljes rendelkezés jogával felruházott embert kinevezni, hogy a tárgyalásokat ne a néppel kellene folytatni, mivel így attól lehetne tartani, hogy a jelentkezők a nagy tömegnél nem találjanak elfogadásra s ekkép a lakedaimoniak előtt el lesznek árúlva. Egyszersmind határozottan állították, hogy a lakedaimoniak iránt táplált gyűlöletből sokan fognak hozzájok csatlakozni.
- 3 Ezek előterjesztése után a korinthesiak eltávoztak haza.
- 28 E javaslatokat az argiv főemberek csakhamar a kormány és a nép elé vitték oly sikerrel, hogy az argivok határozatot alkottak, a melynek alapján egy tizenkét tagú bizottság választatott. Ez a bizottság felhatalmazást nyert arra, hogy az állam nevében szövetséget köthessen mindazokkal a hellenekkel, a kik csak hajlandók, az athéniak és a lakedaimoniak kivételével; e kettővel nem köthet
- 2 ilyenmű szerződést a nép megkérdezése nélkül. A mi az argivokat e javaslatok kedvező fogadására hajlandóbbá tette, ez az volt, hogy a háborút a lakedaimoniakkal küszöbön állónak látták, mivel az ezekkel kötött egyezés már majdnem lejárt; egyszersmind az a reményök is támadt, hogy a Peloponnesoson magukhoz ragadhatják a vezéri szerepet. Nevezetesen ebben az idő-tájban igen rossz hírben állt Lakedaimon, s azon szerencsétlenségek miatt, a melyek érték, lenézés tárgya volt, az argivok ellenben igen jól álltak annál fogva, hogy nemcsak hogy nem vettek semmi részt az attikai háborúban, hanem még mind a két féllel békés viszonyban is álltak s helyzetöket a maguk érdekében derekasan kiaknázták.

Az argivok tehát ekkép azokat a helleneket, a kik hajlandók 29
váltak, szövetségökbe felvették. Az elsők, a kik hozzájuk csatla-
koztak, a mantineiabliek s ezek szövetségesei voltak, a lakedaimo-
niaktól való félelmökben. Ezek ugyanis az athéniakkal folytatott
háború alatt Arkadia egy részét hatalmuk alá hajtották s most azt
hitték, hogy a lakedaimoniak, mivel már szabad kezet nyertek,
nem fogják őket megtúrni az uralomban. Ennélfogva kapva kap-
tak azon, hogy az argivokhoz csatlakozhatnak, mivel azt tartották,
hogy ezek a mellett, hogy jelentékeny államot képeznek, egyszer-
s mind a lakedaimoniakkal folytonos ellenkezésben állanak, s azon
kívül népuralmi alkotmányuk van, mint ő nekik. A mantineia- 2
belieknek ezen elpártolására a többi peloponnesosi államok szintén
kezdtek úzni-fűzni, hogy nekik szintén ekképen kellene cseleked-
niök, mert az a gondolatuk támadt, hogy azok jobban vannak
tájékozva a viszonyok felől, s e miatt határozták rá magukat az
útlépésre; de ezen felül egyéb okokon kívül főkép a miatt nagyon
fel voltak indulva a lakedaimoniak ellen, hogy az attikai szerződés
záradékában az van kifejezve, hogy pontok törölhetők ki belőle,
vagy iktathatók bele, a nélkül, hogy az érvényességben csökkenne,
ha a két állam, Lakedaimon és Athén jónak látja. Ez a záradék 3
nyugtalanította leginkább a peloponnesosiakat, s vitte őket arra a
gyanúra, hogy a lakedaimoniak az ő leigázásuk céljából álltak
össze az athéniakkal; mert különben az volna az igazság, hogy a
szerződésben történő ilyes változtatások ama záradékban az összes
szövetségesek beleegyezésétől legyenek függővé téve. Ez a félelem 4
vitt rá sokat arra, hogy az argivokhoz közeledjék s szintén rajta
legyen, hogy ezekkel szövetkezzenek.

A lakedaimoniak a peloponnesosi államoknak e mozgalmait 30
észrevették s azt is megtudták, hogy a korinthosiaiak azok, a kik
a többieket az effélékre nógatják, s hogy egyszer-s mind ezeknek
maguknak is nagy a kedvök arra, hogy az argivokkal szövetkezze-
nek. Ennélfogva, hogy a dolog tovább fejlődésének útját vágják,
követséget küldtek Korinthosba s szemrehányásokat tettek e moz-
galom megindítása miatt; továbbá kimondták, hogy ha ő tőlük
elpártolnak, esküvel szentesített szerződéseket szegnek meg, s már
abban is igazságtalan úton járnak, hogy az athéniakkal kötött

- szerződést elfogadni nem akarják, mert a közöttük fennálló egyezségekben határozottan ki van fejezve az, hogy érvényes mindaz, a mit a szövetségi tagok többsége elfogad, ha az istenek vagy hősök részéről nincs akadály. A korinthisiak épen ezt megelőzőleg hívták meg magukhoz a szövetség mindazon tagjait, a kik a békeszerződéstől megtagadták hozzájárulásukat; ekkor tehát ezek épen ott voltak Korinthosban. A korinthisiak ezek előtt a fentebbi szemrehányásokra adott válaszukban nem fejezték ki nyíltan elégedetlenkedésüket amaz igazságtalan elbánás miatt, hogy sem Solliont, sem Anaktoriont nem kapták vissza az athéniektől a békeszerződés értelmében, s hogy egyebekre nézve sem nyertek elégtételt, a mikben rövidséget szenvedtek, hanem azon ürügy mögé menekültek, hogy nem akarják cserben hagyni a thrák partvidékieket, mert ők különösen esküvel is lekötelezték magukat ezek iránt, nem csak mindjárt kezdetben, a midőn Potidaiát elpártoltatták Athéntől, hanem később másod ízben is. Tehát, így folytatták, az ő részökről az athéniakkal kötött szerződéstől a hozzájárulás megtagadása nem megsértése a szövetségi hűségnek. Mintán ugyanis ők az istenekre való hivatkozással ünnepélyesen biztosították azokat hű támogatásuk felől, nem mondhatnak igaz esküt oly szerződésre, a mely részökről a thrák partvidék ügyének elárulását köti ki. Mivel tehát a többségileg megállapított határozathoz, hogy benne az egyes szövetséges tag megnyugodhassék, határozottan ki van feltétel gyanánt tűzve az, hogy «ha az istenek vagy hősök részéről nincs valami akadály» az ő említett kötelezettségek a békeszerződés elfogadására nézve istenek részéről való akadály. Ennyi volt az, a mit a régi, ünnepélyes egyezségekre nézve felhoztak; a mi pedig az argivokkal való szövetkezés ügyét illeti, erre nézve kinyilatkoztatják, hogy majd barátaikkal meghányják-vetik a dolgot s ez után tenni fogják azt, a mi igazságos. Ezzel a válasszal a lakedaimoni követek haza tértek. Ekkor Korinthosban az argivok részéről követség jelent meg, a mely azt a felszólítást intézte a korinthisiakhoz, hogy kössék meg már határozottan azt a szövetséget s ne késlekedjenek vele. Ezek azonban más összejövetelre halasztották az ügyet s felhívták az argivokat, hogy erre szintén jelenjenek meg.
- 31 Nyomban ez után az elisiektől is követség érkezett, a mely a

korinthosiakkal való szövetség után megbízása szerint Argosba ment s az argivokkal is szövetséget kötött; mert az elisiek Lepreon²⁴ miattmeg hasonlásban voltak a lakedaimoniakkal. Korábban ugyanis a lepreoniak egy háborújokban, a melyet bizonyos arkadiabeliekkel viseltek, segítségül hívták az elisieket, területek fele részének oda ígérese mellett. Miután az elisiek véget vetettek a háborúnak maguknak a lepreoniaknak adták át a területet használatra s az olympiai Zeusnak évenként fizetendő egy talentumnyi pénzösszeget²⁵ kötöttek ki érte. A lepreoniak az attikai háború kitöréséig fizették is ezt a bér-összeget; ez után azonban azon ürügy alatt, hogy háború van, felhagytak a fizetéssel. Midőn pedig az elisiek rá akarták őket szorítani, a lakedaimoniakhoz folyamodtak s az ügy ezeknek a döntő bíraskodása alá került. Az elisieknek azonban, hogy hogy nem, gyanújuk támadt, hogy ők ez ügy bírói elintézésénél nem várhatnak részrehajlatlanságot a maguk számára. Ennélfogva felhagyva a bírói úton való döntés gondolatával, a terület pusztításához fogtak. A lakedaimoniak azonban, tekintet nélkül arra, hogy azok már más gondolatra tértek, kimondták az ítéletet, hogy a lepreoniak függetlenek s az elisiek az igazságtalanok. Egyszermind azért, hogy a bírói döntést be nem várták, nehéz fegyverzetű gyalogságot vetettek őrizetül Lepreonba. Ezt a tényt az elisiek úgy tekintették, mintha a lakedaimoniak egy ő tőlük elpártolt várost vennének oltalmuk alá. Hivatkoztak tehát az érvényben levő szerződésnek arra a pontjára, a melyben ki van fejezve az, hogy az attikai háború bevégződésével mindenki megtartja azt, a mit annak a kezdetén bírt; s mivel megrövidítve érezték magukat, átpártoltak az argivokhoz, s ezekkel, a mint fentebb említve volt, szövetségre léptek. Ez után csakhamar a korinthosiak és a thrák partvidéken lakó chalkisiak is szövettek az argivokkal. A boiotok és a megaraiak szintén ilyes gondolatokat tápláltak, de azért, bár a lakedaimoniak hanyagolták őket, nyugton maradtak, mert azt tartották, hogy az argivok népuralmi alkotmánya ő reájok nézve, a kiknek oligarchiai államszervezetök van, károsabb volna a lakedaimoniak alkotmányánál.

Ebben a nyári időszakban, ugyanez időtájban,²⁶ az athéniek meghódításra kényszerítették Skionét; lakosságából az összes fel-

nőtt férfi nemen levőket legyilkolták, a nőket és gyermekeket rab-
 szolgaságra kárhoztatták, a területet pedig a plataiabelieknek adták
 át használatra. Ez után a delosiakat ismét visszatelepitették
 Delosra. Erre harezi veszteségeik miatt való megilletődésök vitte
 rá őket, továbbá még az is, hogy ezt nekik az isten Delphoiban
 2 egy jósmondatában meghagyta. A phokisiak és a lokrok háborúba
 3 keveredtek egymással. A korinthosiaiak és argivok, már mint szövetséges társak, Tegeához fordultak, mert látták, hogy ez nagyon tekintélyes tagja a peloponnesosi szövetségnek, s ha ez az ő részökre állana, olybá vehetnék, mintha már az egész Peloponnesos a kezökben volna. A tegeabeliek azonban kinyilatkoztatták, hogy nem szeretnének a lakedaimoniakkal összeütközésbe jönni, még a legkisebb dologban sem. Erre a korinthosiaiak, a kik eddig nagy buzgósággal működtek az általuk megindított mozgalom szervezésén, alább kezdtek hagyni perpatvarkodó vágyukkal s már a miatt aggódtak, hogy hát ha már többen nem is fognak átállani
 4 hozzájuk. Mindamellettt a boiotokat még felkeresték s azzal a kéréssel kezdték ostromolni, hogy lépjenek szövetségre ő velök és az argivokkal, s hogy egyáltalában ő velök egyetértve járjanak el. Ezen felül a tíz napos fegyverszünetre nézve, a melyre az athéniek és a boiotok nem sokkal az ötven éves béke megkötése után léptek egymással, arra kérték a korinthosiaiak a boiotokat, hogy menjenek el ő velök Athénbe s igyekezzenek az ő részökre is megnyerni azt, a mit ott a maguk számára kieszközöltek ; ha pedig ezt az athéniek nem volnának hajlandók ő nekik megadni, akkor a fegyverszünetet mondják fel s jövőre az ő tudtok nélkül azokkal semmi egyezsége
 5 ne lépjenek. A boiotok a korinthosiaiakat arra a sürgető kérdésre vonatkozólag, hogy lépjenek az argivokkal szövetségre, bízatták, hogy csak legyenek várakozással. Athénbe elmentek velök, hanem a tíz napos fegyverszünetet nem eszközölhették ki számukra ; az athéniek ugyanis azzal feleltek meg nekik, hogy a korinthosiaiak számára fegyverszünet van, ha ugyan szövetségesei a lakedaimoniaknak. Ez azonban nem volt képes arra indítani a boiotokat, hogy a tíz napos fegyverszünetet felmondják, bármily követelődés és zaklató módon kívánták is tőlük a korinthosiaiak, hogy kössék össze ügyöket az övékkel. A korinthosiaiaknak ekkép az athéniakkal

fegyverszünetök volt, a nélkül, hogy ez egyezségileg biztosítva lett volna.

Ugyanebben a nyári időszakban a lakedaimoniak az arkadiai parrhasiabeliek²⁷ ellen a Pausanias fiának, Pleistoanax királynak a vezérlete alatt összes hadaikkal táborozásra mentek. Ezek a mantineiabeliek alattvalói voltak s a lakedaimoniakatekkor belső meghasonlás következtében vitte nyakukra az egyik párt. A lakedaimoniak részben a végből is mentek oda, hogy ha lehet porba döntsenek egy Kypselában, a lakedaimoni Skiritis²⁸ szomszédságában levő erősséget, a melyet a parrhasiai területen a mantineiabeliek emeltek s a saját embereikkel őriztettek. A mint a lakedaimoniak a parrhasiai területet pusztítani kezdték, a mantineiabeliek argiv őrsereget fogadtak be a városukba s a szövetségeseik lakta helyeket a saját hadaikkal rakták meg. Mivel azonban nem volt elég erejük a Kypselában levő erősségnek s a parrhasiai területen levő városoknak a megvédésére, visszavonultak. A lakedaimoniak felzabadították a parrhasiabelieket, az erősséget lerombolták s ezután haza húzódtak.

Ugyanebben a nyári időszakban²⁹ Klearidas vezetése alatt már a lakedaimoniaknak az a katonasága is haza érkezett, a mely Brasidas vezetése alatt a thrák partvidékre nyomult volt. Erre vonatkozólag az lett a határozat, hogy azok a helóták, a kik Brasidas alatt harczoltak, szabadok lesznek s ott telepedhetnek meg, a hol akarnak. Nem sokkal ezután ezeket a neodamodesekkel (új polgárokkal) együtt a lakedaimoni és elisi határon fekvő Lepreonba telepítették, a mely már meghasonlásban élt az elisiekkel. A kik pedig a szigeten fogságba estek és fegyvereiket lerakták, azokat, bár néhányan már főhivatalban is voltak közülök, a lakedaimoniak megcsonkították polgári jogaikban, minélfogva sem főhivatalt nem viselhettek, sem jogérvényesen adniok-venniök nem lehetett. E lépésre az a félelmök vitte a lakedaimoniakat, hogy ezek az emberek, szerencsétlenségök miatt megkisebbitő elbánástól tartva, teljes polgári jogaik birtokában becsvágyó tervek megvalósítására használják fel befolyásukat. Később azonban ezek visszanyerték teljes polgári jogaikat.

- 35 Ugyanebben a nyári időszakban a dioniaiak elfoglalták az athéniakkal szövetségben álló Thyssost az Athos-Aktén.
- 2 E nyári időszak folyamán az athéniak és a peloponnesosiak békés érzéklőzésben voltak ugyan egymással, de egyszersmind a gyanakvó bizalmatlanság is meg volt egymás iránt az athéniak és a lakedaimoniak között mindjárt a béke megkötésétől kezdve,
- 3 mert némely helyeket nem adtak ki egymásnak. Az utóbbiakon lett volna a sorshúzás szerint az elsőség a helyek átadására nézve, de ebbeli kötelezettségeket sem Amphipolisra, sem más helyekre nézve nem teljesítették; továbbá thrák partvidéki szövetségeseikkel sem fogadtatták el a békeszerződést, valamint a korinthosiakkal és boiotokkal sem, holott folyvást hangoztatták, hogy ha ezek a maguk jószántából el nem fogadják a békeszerződést, az athéniakkal egyetértőleg rákényszerítik őket; s volt bizonyos meghatározott idő is kitűzve, igaz, hogy írásbeli kötelezettség nélkül, a melyen túl azokat, a kik a szerződést el nem fogadják, mindketten
- 4 ellenségöknek tekintik. Az athéniak, miután látták, hogy ezekből semmi sem akar teljesedni, gyanakodni kezdtek, hogy a lakedaimoniak nem igaz járatban vannak. Ennélfogva ők sem adták át Pylost, bármennyire sürgették is a lakedaimoniak, sőt már azt is bánták, hogy a szigeten fogságba került embereket szabadon bocsátották; úgy szintén a többi helyek átadásával is várni akartak
- 5 addig, míg majd amazok is teljesítik a szerződés feltételeit. A lakedaimoniak azonban azt állították, hogy ők mindazt megtették, a mi módjukban volt, nevezetesen a kezeik közt levő athéni hadi foglyokat szabadon eresztették, katonáikat a thrák partvidékről elvezettették, s mindazt teljesítették, a mi még tőlük függött; Amphipolisnak azonban ők nem urai annyira, hogy át is adhatnák, a boiotokra és korinthosiakra nézve pedig mindent elkövetnek, hogy a békeszerződés elfogadására rábírják, továbbá hogy Panaktont megszerezzék s a boiotoknál levő hadi foglyokat szabadon bocsátassák. S e mellett azt vitatták, hogy az athéniak tartoz-
- 6 nak kiadni Pylost, ha pedig ezt nem teszik, legalább a messeneioeket és a helótákat vonják ki belőle, a mint ők tettek a saját hadi népokkal a thrák partvidékre nézve, s ha már úgy akarják, őrizzék,
- 7 de maguk az athéniak. Gyakran és sok ideig tartó húza-vona után,

a melyek e nyári időszak folyamán mentek végbe, utóljára mégis rábírták az athéniakat, hogy a messeneiket, helótákat és a többi lakedaimoni szökevényeket vonják ki Pylosból. Ezeket aztán Kephalleniaiban Kranoioiban telepítették le. E nyári időszokban tehát nyugalom volt s a felek akadálytalanul közlekedtek egymással. 8

A következő téli időszakban³⁰ már más ephorosok voltak, 36 nem azok, a kik a béke megkötésekor álltak kormányon s néhányuk határozott ellensége volt a békének. Ekkor követségek jöttek a szövetség tagjaitól Lakedaimonba s az athéni, boiotiai és korinthosi követek is jelen voltak. Hosszas tárgyalás után sem bírtak semmi közös megállapodásra jutni s kénytelenek voltak minden siker nélkül haza készülni. Ekkor Kleobulos és Xenares ephorosok, a kik épen leginkább voltak a béke felbontása mellett, a boiotokkal és a korinthosiakkal külön magukban bocsátkoztak tárgyalásba s igyekeztek ezeket egy értelemre bírni s a boiotokat rábeszélni arra, hogy lépjenek be az argivok szövetségébe, s ha ezt már maguk megtették, igyekezzenek az argivokat magukkal együtt a lakedaimoniak szövetségeseivé tenni. Ekkép lehet legjobban kikerülni azt, hogy a boiotok az attikai békeszerződéshez való hozzájárulásra rákényszerüljenek; mert a lakedaimoniak szívesen vennék, ha még az athéniakkal való ellenségeskedés kitörése s a béke felbontása előtt barátaivá és szövetségeseivé lehetnének az argivoknak; s ők bizonyosan tudják, hogy a lakedaimoniakra nézve az Argossal való baráti viszony, ha súlyos feltételekhez kötve nincs, mindenkor szíves óhajtság tárgya volt, mivel így a Peloponnesoson kívül folytatandó háborút könnyebb feladatnak tartják. Egyszersmind sürgették, hogy a boiotok Panaktont engedjék át a lakedaimoniaknak, 2 hogy érte, ha lehet, Pylost kicseréljék s ekkép reájok nézve majd annál könnyebbé legyen az athéniakkal való háború.

A boiotiai és korinthosi követségek ezzel az üzenettel, a 37 melyet nekik Xenares és Kleobulos, valamint ezek lakedaimoni pártja, kormányuk elé terjesztés végett átadott, mindketten haza indultak. Ebben az útjokban már várt reájok az argivok legfőbb 2 kormányzótestületének két tagja s velök értekezésbe bocsátkozván, igyekeztek a boiotokat a korinthosiakhoz, elisiekhez és manti-

neibeliekhez hasonlóan szövetségesekül megnyerni; úgy gondolkodtak, hogy ha Boiotia hozzájuk csatlakozik, akkor majd könnyebb szerrel lesznek képesek a lakedaimoniakkal, vagy, ha a szükség úgy kívánja, még másokkal is, akár hadakozni, akár békére lépni. A boiotiai követség nem idegenkedett ettől, mert ezek éppen arra kérték őket, a minék a kieszközlését lakedaimoni barátaik tőlük kívánták. Az argivok annak láttára, hogy ez az ő ajánlataik meghallgatásától nem idegenkedik, azzal váltak meg tőlük, hogy e tárgyban követséget fognak küldeni a boiotokhoz. A boiotiai követség haza érkezése után jelentést tett a boiotarchosoknak azokról, a miket Lakedaimonban reájok bízta, valamint azokról is, a miket a velök útjokban találkozó argivok terjesztettek eléjük. A boiotarchosok ezeket kedvezőleg fogadták s annyival is nagyobb buzgósággal jártak a dolog körül, mivel lakedaimoni barátaik óhajtsáinak a tárgya megegyezett az argivok törekvésének a céljával. Az argivok részéről nem sokára megjelent a követség s felhívta őket arra, a mi annak az értekezletnek a tárgya volt. A boiotarchosok ezt a követséget, ajánlatuknak helyeslő tudomásul vétele mellett, azzal az ígérettel bocsátották el, hogy a szövetség ügyében követeket fognak küldeni Argosba.

38 E közben azonban a boiotarchosok, valamint a korinthosiaiak, megarabeliek és a thrák partvidékről való meghatalmazottak még azt látták jónak, hogy mindenek előtt maguk közt lépjenek esküvel szentesített egyezsége, a mely szerint, ha kell, a szövetséges tag kérésére mindnyájan segítségre mennek s közös megállapodás nélkül egy tag sem fog sem egyezsége lépni, sem hadat kezdeni; s ha már ez megtörtént, csak akkor fognak az argivokkal szövetségzni a boiotok és a megarabeliek; mert ez utóbbiak amazokkal teljesen egyértelműleg jártak el. Mielőtt azonban az eskütétel megtörtént volna, a boiotarchosok előterjesztést tettek felőle a boiotok ama négy tanácsának, a melyeknél minden ügyben a végérvényes döntés joga van, s azt a javaslatot tették, hogy azokkal az államokkal, a melyek az ő állami érdekeiknek megfelelő csatlakozásra készek, lépjenek ünnepélyesen szövetségre. Azonban a boiotok e négy tanácsának a tagjai hallani sem akartak ezek felől, mert azt hitték, hogy a lakedaimoniaknak ellenére tesznek, ha a

korinthosiakkal, a kik azoktól elpártoltak, ünnepélyesen szövetkeznek. Mert a boiotarchosok nem közölték velök, hogy mik történtek Lakedaimonban, valamint azt sem, hogy őket Kleobulos, Xenares és ezek pártja egyenesen felhívta arra, hogy az argivokkal és a korinthosiakkal szövetkezzenek s ez után a lakedaimoniak szövetségeseivé legyenek; azt hitték, hogy a tanács, ha ezt nem közlik is vele, nem fog mást határozni, mint a mit ők előleges megfontolás után javaslatba tenni jónak látnak. A mint a dolog ily kedvezőtlenül ütött ki, a korinthosiak és a thrák partvidékről való meghatalmazottak minden siker nélkül távoztak, a boiotarchosok pedig, a kik előbb abban voltak, hogy mihelyt a fentebbi javaslatot elfogadtatják, az argivokkal való szövetkezést igyekeznek keresztülvinni, most már a négy tanácsnak az argivok felől semmi előterjesztést nem tettek, s Argosba sem küldtek követséget, a melyet pedig itt kilátásba helyeztek. Ekkép az egész ügy elhanyagolódott s jóformán teljesen megfeneklett.

Ugyanebben a téli időszakban történt az, hogy az olynthosbeliek rátámadtak Mekyllernára, a melyben athéni őrség feküdt, s el is foglalták.

Ez után történt az, hogy a lakedaimoniak, a kiknek az athéniakkal még mindig tárgyalásaik voltak ama helyekre nézve, a melyeket egymás részéről még kezeik között tartottak, abban a reményben, hogy ha az athéniak Panaktont megkapnák a boiotoktól, Pylost cserébe visszanyernék tőlük, követséget küldtek a boiotokhoz azzal a kéréssel, hogy engedjék át ő nekik Panaktont és az athéni hadi foglyokat, hogy ezekért ők Pylost megkaphassák. A boiotok erre azzal álltak elő, hogy ezt csak azon feltétel alatt hajlandók teljesíteni, ha ő velök ép oly külön szövetséget kötnek, mint a minőt az athéniakkal kötöttek. A lakedaimoniak ekkor tisztában voltak ugyan azzal, hogy e kívánat teljesítésével az athéniakkal szemben azt a kötelezettségeket sértik meg, a mely szerint ezek nélkül sem szövetséget kötniök, sem háborúba bocsátkozniök nem volt szabad senkivel; azonban az az erős vágyuk, hogy Panaktont megkaphassák, a melyért, a mint reménykedtek, Pylost visszanyerhetik, kapcsolatban a béke felbontására törekvő embereiknek ama buzgalomával, a melyet céljok érdekében a

boiotokkal való szövetségés ügyében kifejtettek, rá vette őket, hogy a szövetséget meg is kötötték. Ez a téli időszaknak a végén s már tavasz felé³¹ jött létre s Panakton nyomban leromboltatott. Ezzel véget ért a háború tizenegyedik éve.

- 40 A következő nyári időszakban, mindjárt tavasszal³² történt, hogy az argivok, a mint a kilátásba helyezett követség nem jött s megtudták, hogy Panakton le van rontva s a lakedaimoniak a boiotokkal külön szövetséget kötöttek, aggodalomba estek, hogy magukra találnak maradni s az egész szövetség a lakedaimoniakhoz áll; igen, mert ekkor nem tudtak mást hinni, mint azt, hogy Panakton lerontására egyenesen a lakedaimoniak beszéltek rá a boiotokat, s hogy ez utóbbiak az athéniakkal kötött békeszerződéshez hozzájárultak s mindezek az athéniak tudtával történnek. Ennélfogva már azt gondolták, hogy az athéniakkal való szövetségésre többé nem lehet kilátásuk, holott eddig azt a véleményt táplálták, hogy ha a lakedaimoniakkal nem lesz is tovább fenntartható a béke, ama feszült viszony folytán, a mely ezek és az athéniak között fennáll, reájok nézve legalább az athéniakkal való szövetségés útja nyitva lesz. Tehát zavarukban s abbeli aggodalmukban, hogy a lakedaimoniakkal, tegeabeliekkal, boiotokkal és athéniakkal egyszerre gyűlhetik meg a bajuk, ők, a kik eddig a lakedaimoniakkal való szövetségésről hallani sem akartak, sőt vérmes reménnyel voltak eltelve a Peloponnesos felett való vezéri szerep elnyerése iránt, most lúzas sietséggel küldték követségbe a lakedaimoniakhoz Eustrophost és Aisont, a kik felől azt hitték, hogy Lakedaimonban nagyon kedvelt emberek. S ebben az a gondolat vezérelte őket, hogy a dolgok jelen állásában legtanácsosabb oly feltételek mellett, a minők mellett csak lehetséges békére lépni a lakedaimoniakkal s magukat nyugton viselni.
- 41 Az említett követek megérkezésök után tárgyalásokba bocsátkoztak a lakedaimoniakkal azokra a feltételekre nézve, a melyek mellett a béke létesíthető volna. Az argivok eleinte azzal a kívánsággal álltak elő, hogy Kynuria ügyét vigyék választott bíróság elé, legyen ez akár egyes ember, akár pedig állam. Közbevetőleg mondva, ez a Kynuria nevű határ-terület a lakedaimoniak és argivok közt állandó vita tárgya volt; magában foglalja Thyrea és

Anthene városokat s lakedaimoniak használják. Azután, a mint a lakedaimoniak kimondták, hogy erről többé előttük egy szó se legyen, hanem, ha tetszik, a szerződést a korábbi feltételek mellett megújítani készek, az argiv követek a következő ajánlattal léptek fel: A jelenre nézve ötven évre szóló békeszerződést kötnek, de mindkettőjüknek, a lakedaimoniak is, az argivoknak is szabadságában van, hogy oly időben, midőn sem járvány nem pusztít, sem háború nem dől Lakedaimonban és Argosban, erre a területre nézve döntő csatára hívja ki a másik félt, a mint ezt már egyszer korábban is megtették, a mikor mind a két fél magának tulajdonította a győzelmet;³⁸ üldözni azonban egyiknek sem szabad tovább Argos és Lakedaimon határainál. Ez a javaslat eleinte hóbortosnak tűnt fel a lakedaimoniak előtt, de aztán, mivel szerettek volna bármi feltételek alatt is barátságos viszonyba jutni az argivokkal, utóbb mégis megegyeztek velök úgy, a mint javasolták, s az egyezés pontjait írásba is foglalták. Csak azt kívánták még tőlük, hogy mielőtt ezek végleges megállapodássá lennének, menjenek haza Argosba s terjeszszék a nép elé; s ha aztán ennek a tetszését is megnyerik, jőjjenek el a Hyakinthia ünnepekre, hogy esküvel is megerősítsék az egyességet.

Azon idő alatt, míg ezek a követek ebben működtek, a lakedaimoniak követei, Andromedes, Phaidimos és Antimenidas, ama feladat teljesítéséhez láttak, hogy Panaktont és a hadi foglyokat átvegyék a boiotoktól s átszolgáltassák az athéniaknak. Azonban Panaktont maguk a boiotok kezei által lerombolva takálták. Erre pedig a boiotok részéről az volt az ürügy, hogy egykor, régente, e hely felett kitört viszálykodás után az athéniak és a boiotok közt esküvel pecsételt egyezés jött létre, a mely szerint egyik fél sem lakhatja s használata mindkettejüket közösen illeti. Andromedes és társai tehát azokat a hadi foglyokat, a kik az athéniak részéről a boiotok kezei közt voltak, Athénbe vitték és átszolgáltatták, egyszersmind elmondták, hogy Panakton le van rombolva, azt gondolván, hogy ez is átadás; mert benne többé az athéniaknak egy ellensége sem fog lakni. Az athéniak e szavak hallatára heves panasza fakadtak, mert megcsalva érezték magukat a lakedaimoniaktól nem csak az által, hogy Panakton le van rombolva, holott

42

2

kötelesek lettek volna teljesen ép állapotban átadni, hanem az által is, hogy, a mint hallották, a boiotokkal külön szövetségre léptek, bár korábban azzal az igérettel tartották őket, hogy azokat, a kik a szerződést maguktól el nem fogadják, ő velök együttesen rá fogják kényszeríteni; de számba vettek ekkor egyebeket is, a mik a lakedaimoniak részéről a szerződés feltételeitől való eltérést foglaltak magukban, s azt hitték, hogy nagyon rá vannak szedve. Ennélfogva nagyon barátságtalan válaszzal bocsátották el a követeket.

43 Azok, a kik Athénben szívesen látták volna a béke felbontását, ezt a lakedaimoniak és athéniak közt támadt feszült viszonyt
2 rögtön igyekeztek a saját céljaikra kizsákmányolni. Ezek közt a legtekintélyesebb a Kleinias fia, Alkibiades⁹⁴ volt. Ezt még ekkor más államban koránál fogva fiatalnak tekintették volna, itt azonban őseinek⁹⁵ a nagy neve már ekkor is jelentékeny szerepre segítette. Neki az volt a véleménye, hogy az állam érdekeinek megfelelőbb volna, ha az argivokkal való szövetkezést keresnék. Azonban midőn e véleményéhez képest a lakedaimoniak ellen sorompóba lépett, még a sértett hiúság is dolgozott nála, hogy ezek a békeszerződés létrehozásánál a Nikias és Laches közreműködésével éltek, őt fiatalsága miatt mellőzték s nem voltak iránta azzal a figyelemmel, a melyet a velök való ősi vendégbaráti viszonyánál fogva megvárt volna tőlük. Ezt ugyan a nagyatyja⁹⁶ felmondta, ő azonban szolgálatkészségével, a melyet a szigeten fogságba került
3 lakedaimoniak iránt tanúsított, megújítani igyekezett. Mivel tehát magát minden tekintetben megkisebbitve érezte, már mindjárt eleve velök szemben foglalt állást s azt hangoztatta, hogy a lakedaimoniakban nincs megbízhatóság; a békekötéssel, úgymond, az a céljok, hogy az argivoknak ő velök való szövetkezése előtt elzárhassák az utat s ez után az athéniakat újra magukban támadhassák meg. S ekkor is, mihelyt az említett meghasonlás bekövetkezett, szintén nyomban üzenetet küldött Argosba, hogy jójjenek a mantineiabeliekkel és elisiekkel mennél gyorsabban Athénbe a szövetség felajánlására; az alkalmas idő itt van s e mellett ő is megtesz majd mellettök minden lehetőt.

44 Az argivok, miután ezt az üzenetet vették s arról is értesül-

tek, hogy a boiotokkal létre jött szövetség nem az athéniak beleegyezésével volt kötve, s ezek a lakedaimoniakkal igen erős meghasonlásban vannak, Lakedaimonban levő követségükről, a mely a béke tárgyában épen ekkor volt távol, levették a gondjukat s az athéniak felé hajoltak, fontolóra vevén, hogy ez az állam ős-időktől fogva barátságos lábon állt ő velök, továbbá hogy népuralmi alkotmánya van, épen mint ő nekik s tekintve roppant tengeri hatalmát, nyomós támogatásukra szolgálhat, ha netalán háborújuk lenne. Ennélfogva szövetkezés céljából haladéktalanul követséget 2
indítottak az athéniakhoz, a melyhez ugyanebben a tárgyban a mantineiai és elisi követség is csatlakozott. Ekkor a lakedaimoniak 3
megijedtek, hogy az athéniak az ő irántuk táplált haragjukban az argivokkal valósággal megkötik a szövetséget; tehát a legnagyobb sietséggel szintén küldtek követeket, még pedig oly férfiakat, a kik az athéniaknál kedvelt embereknek látszottak, nevezetesen Philocharidast, Leont és Endiost. Ezeknek feladatává tették, hogy Panaktonért Pylos átadását sürgessék, egyszersmind a boiotokkal kötött szövetség ügyében őket a vádak alól tisztázzák s igyekezzenek meggyőzni az athéniakat, hogy azzal nem szándékoztak nekik érdekeik ellenére járni.

A mint a követek a tanácsban ily értelemben szót emeltek, 45
egyszersmind azt is felemlítették, hogy teljes hatalommal vannak felruházva minden vitás kérdés elintézésére, Alkibiades megfélemlített, hogy ha a népgyűlésben szintén ezeket mondják, a népet a maguk részére hódítják s az argivokkal való szövetkezés ügye elesik. Ennélfogva a következő csselfogáshoz folyamodott: Becsü- 2
letszavát adva, ellhitette a lakedaimoniakkal, hogy ha a népgyűlés előtt nem állítják azt, hogy teljes hatalommal vannak felruházva, akkor ő Pylost megszerzi a számukra. Erre ő, úgymond, az athéniakat rá fogja bírni ép úgy, mint a hogy most érdekeiknek akadályúul szolgál; egyszersmind a többi kérdéseket is el fogja intézni. 3
S ebben az volt célja, hogy ezeket a követeket elvonja a Nikias oldala mellől, a nép előtt pedig végkép eláztassa, mint oly embereket, a kik semmi becsületes szándékot nem táplálnak s beszédökben soha egy nyomon nem járnak; s így aztán kivihesse azt, hogy az argivok, elisiek és mantineiabliek az athéniak szövetségeseivé

4 legyenek. S úgy is történt. Ugyanis a mint a nép elé léptek s a hozzájuk intézett kérdésekre nem beszéltek semmi teljes hatalomról, mint a tanácsban tették, az athéniek nem hallgattak többé másra, csak Alkibiadesre, a ki most sokkal hevesebben kelt ki a lakedaimoniak ellen, mint valaha, s készek voltak az argivokat s a velök levőket nyomban előszóllíttatni s szövetségeseik közé felvenni. Hanem még mielőtt e tárgyban végérvényes határozat jött volna létre, földrengés volt,³⁷ s így e tárgyban a népgyűlés tartását elhalasztották.

46 A lakedaimoniaknak e megcsalátása miatt, melynek következtében nem álltak következetesen amaz egyszer kimondott nyilatkozatuk mellett, hogy teljes hatalommal vannak felruházva, Nikiast is csalódás érte. Mindamellett a következő napon tartott népgyűlésben még is azt vitatta, hogy elsőbbséget kell adni a lakedaimoniakkal való barátságos viszonynak s az argivokkal függőben kell hagyni dolgukat mindaddig, míg a lakedaimoniakhoz követeket nem küldenek s ki nem tudják, hogy mi tehát a tulajdonképeni szándékuk. Elhhez még azt tette hozzá, hogy a háború elodázása mellett ők elég jól érezhetik magukat, míg a lakedaimoniak számára ferde helyzetet teremt; mivel ugyanis az ő ügyeik oly jó lábon állanak, ő reájok nézve a legfőbb érdek az, hogy kedvező helyzetökben mennél tovább megmaradjanak, amazoknak ellenben bajaik közepett menedék után kell látni, hogy mennél előbb kivághassák magukat belőlük. Rá is bírta az athénieket arra, hogy Lakedaimonba követséget küldjenek, a melynek épen ő lett egyik tagja. E követségnek azt tették feladatává, hogy szólítsa fel a lakedaimoniakat, hogy ha szándékuk valóban őszinte, adják át Panaktont teljesen ép állapotban, továbbá szolgáltatassák át Amphipolist is; és ha a boiotok a békeszerződéshez hozzájárulni nem akarnak, az ezekkel kötött szövetséget bontsák fel egyezségöknek ama pontja értelmében, a melynél fogva egyik félnek sem lehet a másik fél beleegyezése nélkül egy harmadikkal egyezsége lépni.

3 E mellett fejezzék ki azt, hogy ha ők hajlandók lettek volna kötelezettségeiket megszegni, már szövetségre léptek volna az argivokkal, a kiknek a követsége épen e végből most náluk is van. Az athéniek ezen, valamint más egyéb panaszaikkal is, a melyek csak

a lakedaimoniakra voltak, Nikiast követ-társaival együtt elküldték. Megérkezésök után a fentebbieket megbízatásukhoz képest előterjesztették, s végül még azt is kimondták, hogy ha a boiotokkal még a békeszerződés elfogadásának megtagadása mellett sem bontják fel a szövetséget, ők az argivokkal s az ezekkel szövetségben levő államokkal szintén szövetkezni fognak. Erre a lakedaimoniak egyenesen kimondták, hogy a boiotokkal kötött szövetséget felbontani nem hajlandók. Oly hatalmas volt már Xenares és pártja. Annyit azonban mégis megtettek a Nikias kívánatára, hogy a szerződést esküvel újra megerősítették. Nikias ugyanis már attól félt, hogy ha teljesen üres kézzel távozik, a közvélemény ellene fog fordulni, a mi valósággal be is következett, mivel közönségesen őt tartották a lakedaimoniakkal kötött béke szerzőjének. Visszatérte után annak hallatára, hogy Lakedaimonban a követség minden működése dugába dőlt, az athéniak nagyon felingerültek s abban a hitben, hogy sérelmet szenvedtek, az argivokkal s ezek szövetségeseivel, a kik éppen jelen voltak s az Alkibiades vezetése alatt léptek a népgyűlés elé, haladéktalanul a következő szövetségi szerződést kötötték :

«Az athéniak egyfelől, az argivok, mantineiabeliek és elisiek másfelől, a maguk és szövetségeseik nevében, a kik a két fél uralma alatt állanak, egymással száz évre szövetséget kötnek családrtság és károsításra való célzás nélkül szárazon és tengeren. Sem az argivoknak, elisieknek, mantineiabelieknek és szövetségeseiknek az athéniak és szövetségeseik ellen, a kik athéni uralom alatt állanak, sem az athéniaknek és szövetségeseiknek az argivok, elisiek, mantineiabeliek és szövetségeseik ellen nem szabad kártétel végett ellenséges célból fegyvert ragadni semmi szín vagy ürügy alatt. Az athéniak, argivok, elisiek és mantineiabeliek a következő feltételek alatt lépnek egymással száz-éves szövetségre : Abban az esetben, ha az athéniak területére ellenség tör be, az argivok, elisiek és mantineiabeliek kötelesek az athéniaktól nyert első értesítésre a lehető legnyomatékosabb módon tőlük telhetőleg segédelmet nyújtani. S ha a terület dűlása után onnan kivonul, annak államát argivok, mantineiabeliek, elisiek és athéniak ellenségnek tekintik s mindannyian ellenséges elbánásban részesítik s a háborút ezen

- állam ellen egyik sem fejezheti be az összesnek a beleegyezése nélkül. Úgy szintén abban az esetben, ha az elisi, a mantineiabeli és az argosi területre ellenség tör be, az athéniak is kötelesek ezen államoktól nyert első értesítésre Argosnak, Mantineának, Elisnek a lehető legnyomatékosabb módon tőlük telhetőleg segédelmet nyújtani. S ha a terület dűlása után onnan kivonul, annak államát athéniak, argivok, mantineiabeliak és elisiak ellenségnek tekintik s mindnyájan ellenséges elbánásban részesítik s a háború ezzel az állammal nem fejezhető be az összesnek a beleegyezése nélkül.
- 5 A szerződő államok közül egyiknek sem lehet háborúba menő idegen hadaknak sem a saját, sem a tőlük függő szövetségeseik területén, sem a tengeren áthúzódot megengedni az összesnek, az athéniaknak, argivoknak, mantineiabeliaknak és elisiaknak közös
- 6 beleegyezése nélkül. A segítő hadakat az az állam, a mely küldi, a segítséget kívánó állam területén való megjelenésöktől számított harmincz napig, köteles élelmi szerrel ellátni s ép úgy köteles elvonulásuk esetére is. Ha azonban a hadak hosszabb ideig vannak alkalmazva, az az állam, a mely a segítséget kívánta, köteles a harmincz napi időn túl azoknak a fentartásáról gondoskodni, még pedig oly formán, hogy a nehéz fegyverzetű és könnyű fegyverzetű gyalogoknak, valamint a nyilasoknak is minden napra fejenként három aiginai obolost, a lovasoknak pedig egy aiginai
- 7 drachmát³⁸ adnak. A saját területén a háborúban az az állam viszi a vezéri tisztet, a mely a segítséget kívánta. Ha azonban a szövetséges államok valahol közös erővel való hadfolytatásra határozzák magukat, akkor a vezéri tiszt viselése az összes államokat mind
- 8 egyformán illeti. Erre a szövetségi szerződésre az athéniak a maguk és szövetségeseik nevében tesznek esküt, az argivok pedig, valamint a mantineiabeliak, az elisiak és szövetségeseik külön-külön valamennyien s a náluk szokásos legnagyobb esküt mondják tökéletes áldozat
- 9 mellett. Az esküforma a következő: «Ezen szövetségi szerződést a megállapított feltételek szerint igazán, károsításra való czélzás és csalárdság nélkül megtartom s nem fogom megszegni semmi szín vagy ürügy alatt.» Athénben esküt tesznek: a tanács és a polgári kormány élén álló férfiak, az esküt felveszik a prythanisok; Argosban esküt tesznek: a tanács, a nyolczvanas bizottság és az artynesek,³⁹

az esküt felveszi a nyolczvanas bizottság; Mantineióban esküt tesznek: a demiurgosok,⁴⁰ a tanács és a kormány egyéb tagjai, az esküt felveszik a theorosok és a hadvezérek; Elisben esküt tesznek a demiurgosok, a főhivatalokat viselők és a hatszázas tanács, az esküt felveszik a demiurgosok és a törvények őrei. Az esküt az athéniek Elisben, Mantineióban és Argosban harmincz nappal az olympiai ünnepek előtt újítták meg, az argivok, az elisiek és a mantineieliek pedig tized nappal a nagy Panathenaiák előtt. Mindezen esküvel megpecsételt béke- és szövetségi feltételek kő-oszlopokra vésetnek s egyet az athéniek a fellegvárban állítanak fel, egyet az argivok közterökön, Apollon templomának az udvarán, egyet a mantineieliek szintén közterökön, Zeus templomának az udvarán; egyszersmind a legközelebbi olympiai ünnepek alkalmával közös költségen ércz-oszlop is állíttatik ott, a hol az olympiai játékok szoktak tartatni. Ha pedig a szövetséges államok e pontok közül egyikén-másikon javítani jónak látnák, a javítás az itt megállapított feltételekhez csatolható, s a mit ezek az államok összesen közös megállapodás útján jónak látnak, az érvényes.»

Az egyezség és szövetség ekképen jött létre. E miatt azonban a lakedaimoniak és athéniek közt fennálló egyezségeket egyik fél sem mondta fel. A korinthosiak, bár az argivoknak szövetségesei voltak, ehhez az új egyezséghez nem járultak hozzá, sőt még a korábban elisiekkel, argivokkal és mantineieliekkel kötött szerződést sem erősítették meg esküvel; ők, a mint mondták, azzal az először kötött védő szövetséggel akarják beérni, a mely szerint egyik a másíknak segedelmet nyújt, ha területére betörnek, de senki megtámadása végett nem tartoznak táborba szállani. A korinthosiak ekkép a szövetségtől elálltak s már ismét a lakedaimoniak felé kezdtek közeledni.

Ezen a nyáron⁴¹ tartották azon olympiai játékokat, a melyeken az arkadiai Androsthenes pankrationban⁴² először győzött. Az elisiek a lakedaimoniakat kizárták az ünnepélyből, minek folytán ezek sem nem áldozhattak, sem a versenyekben részt nem vehettek. Ezek ugyanis annak a büntetésnek nem akarták magukat alávetni, a melyet az elisiek az olympiai törvények alapján szabtak ki reájok, a mint mondták, azért, hogy az olympiai fegyvernyugvás

- ideje alatt⁴³ Phyrkon erősségre fegyverrel rátörték s Lepreonba ezer nehéz fegyverzetű gyalog katonájokat beküldték. A reájok ezért kiszabott büntetéspénz kétezer mina volt; minden nehéz fegyverzetű gyalog katona után két mina,⁴⁴ a mint a törvény rendel.
- 2 A lakedaimoniak követség útján kifogást tettek az ellen, hogy igazságosan volnának elmarasztalva, azt állítván, hogy Lake-
- 3 daimonban a fegyvernyugvás megkezdődése még nem volt kihirdetve akkor, midőn ők a nehéz fegyverzetű gyalogságot az említett helyekre elküldték. Az elisiek azonban a mellett álltak, hogy
- 4 ő náluk már tartott a fegyvernyugvás; mert ezt elsőben maguknál hirdetik ki; s a lakedaimoniak akkor, midőn ők a fegyvernyugvásban vetett bizalommal egészen pihenésnek adták magukat, figyelmök kijátszásával nekik sérelmet okoztak. A lakedaimoniak erre azt válaszolták, hogy nem kellett volna tehát akkor ő nekik a fegyvernyugvást kihirdetni, ha azt hitték, hogy meg vannak bántva; de mert megtették, ez azt bizonyítja, hogy akkor nem vélekedtek ekkép; s ők, mihelyt arról megkapták az értesítést,
- 5 minden ponton megszüntették az ellenségeskedést. Ennek daczára az elisiek megmaradtak előbbi nyilatkozatuk mellett s nem lehetett őket meggyőzni arról, hogy a lakedaimoniak akkor bünt nem követtek el. Azt azonban mondták, hogy ha a lakedaimoniak Lepreont visszaadják, a bírságból az ezeket illető részt elengedik, a mi pedig belőle Zeusnak esik, azt helyettök ki fogják fizetni.
- 50 A lakedaimoniak erre nem álltak rá. Ekkor az elisiek azt a javaslatot tették, hogy ha Lepreont átadni nem akarják, akkor ám tartsák meg, de ha az ünnepélyben részt akarnak venni, lépjenek fel az olympiai Zeus oltárához s e mellett a hellenek jelenlétében eskü alatt ígérjék meg, hogy majd később ki fogják fizetni a bírságot. Mivel a lakedaimoniak ezt sem akarták teljesíteni, az ünnepélyben való részvételtől, az áldozattételtől valamint a versenytől is eltiltattak s így áldozatukat odahaza tették meg. A többi hellenek mindnyájan részt vettek az ünnepélyben a lepreoniak kivételével. Ez alatt az elisiek attól tartván, hogy a lakedaimoniak fegyveres kézzel kísértik meg az oltárhoz való jutást kierőszakolni, a fiatalabb polgárokat fegyverbe szólították s fedezetül állították ki. Ezekhez erősítésül érkezett ezer főnyi argosi s ugyanennyi ember-

ből álló martineiai had, egyszersmind Athénből is egy lovas csapat. Ez azonban Harpina városa⁴⁵ mellett foglalt állást s ott várta be az ünnepély lefolyását. Mindamellett az egész gyülekezet nagy 4
 félelemben volt, hogy a lakedaimoniak fegyveres erőszakhoz nyúl-
 nak, kivált miután az Arkesilaos fiát, Lichast, Lakedaimonból, a
 rhabduchosok⁴⁶ a versenyjátékok alatt megütlegelték azért, hogy
 midőn az ő fogata nyerte el a versenydíjat s ennek átadásakor a
 lakedaimoniaknak a versenyből való kizárása következtében a
 boiot nép volt kikiáltva, a versenyterre lépett s a kocsis megkoszo-
 rúztta, azt akarván ezzel jelenteni, hogy a fogat az övé.⁴⁷ Ez még
 nagyobb rémületet idézett elő s mindenki azt hitte, hogy valami
 rendkívüli dolog fog bekövetkezni. A lakedaimoniak azonban nem
 tettek semmit. Ekkép tehát a játékok minden baj nélkül végződtek.

Az olympiai ünnepek után az argivok és szövetségeseik 5
 Korinthoshoz fordultak, hogy a csatlakozásra felkérjék. Épen
 ekkor azonban lakedaimoni követség is volt ott. Hosszas értekezés
 után a dologból elvégre sem lett semmi. Egy földrengés, a mely
 érezhető volt, azt idézte elő, hogy mindenik haza ment. Ezzel a
 nyári időszak véget ért.⁴⁸

A következő téli időszakban⁴⁹ a trachisi Herakleia lakosai- 51
 nak csatájok volt az ainiánokkal, dolopokkal, malisiakkal és némely
 thessal törzsekkel. E népségek ama város közelében laktak s foly-
 vást hadi lábbon álltak vele; mert az semmi más okból nem volt
 alapítva, mint hogy folyvást fenyegetve legyenek általa. Azért e
 népségek már mindjárt alapításakor ellene kezdtek működni s
 azóta is mindenben, a miben csak lehetett, romlására jártak. Így
 ekkor is rendes ütközetbe bocsátkoztak e város lakosaival s meg is
 verték, a midőn vezérok, a Knidis fia, a lakedaimoni Xenares⁵⁰
 több herakleiaabelivel a csatatéren maradt. Ezzel a téli időszak s e
 háború tizenkettedik éve véget ért.

A következő nyári időszakban, mindjárt az elején,⁵¹ a boio- 52
 tok birtokukba vették Herakleiót, a mely az említett ütközet után
 nagyon válságos helyzetbe jutott, egyszersmind kiutasították belőle
 Hegesippidast, a Lakedaimonból való kormányzót azon az okon,
 hogy a kormányt rosszul kezelte. Ezt a helyet pedig azért vették
 birtokukba, mivel attól tartottak, hogy az alatt, míg a lakedai-

moniakat a peloponnesosi zavaros ügyek foglalják el, az athéniek ráteszik a kezöket. Mindamellet a lakedaimoniak ezt nagyon rossz néven vették tőlük.

2 Ugyanebben a nyári időszakban a Kleinias fia, Alkibiades, a ki ekkor athéni vezér volt, egy athéni nehéz fegyverzetű gyalogokból, továbbá nyilasokból álló kisdéd csapatral a Peloponnesosra ment, az itteni szövetségesektől csapatokat vont magához s ez után a Peloponnesoson áthúzódván, az argivok és szövetségeseik támogatása mellett a létre jött szövetséget illetőleg a szükséges intézkedéseket foganatba vette; így a patraibelieket⁵² rábírta, hogy húzzanak bástyát városuktól le a tengerig; egy másikat ő maga szándékozott vonni az achajabeli Rhion felé. Ebben azonban a korinthosiaiak, sikyonbeliek és mások, a kiknek ez kárára szolgálhatott volna, megakadályozták.

53 Ugyanebben a nyári időszakban háború támadt ez epidaurosiak és az argivok közt. Erre az szolgált ürügyül, hogy az epidaurosiak vonakodtak megadni azt az áldozatot, a melyet a pythói Apollon templomának⁵³ a legelőért küldözni kötelesek, mert ennek a templomnak legfőbb őrei az argivok. Különbén e vádat nem tekintve, ez a had azért tört ki, mert Alkibiades és az argivok jónak látták Epidaurost, ha csak lehet, hatalmukba keríteni, hogy ekkép egy részt Korinthost annál nyugodtabb magaviseletre kényszerítsék, más részt pedig az athéniek Aiginából rövidebb úton nyújthassanak az argivoknak segítséget, mint a Skyllaion⁵⁴ megkerülésével. Az argivok tehát, mintegy önkéntes elhatározás alapján készületeket tettek az Epidaurus területére való becsapáshoz, hogy ennek lakosait az áldozat megküldésére rákényszerítsék.

54 A lakedaimoniak ugyanebben az időtájban összes hadaikkal a Lykaion hegy közelében eső s velök határszomszédos Leuktra⁵⁵ ellen mentek, az Archidamos fiának, Agis királynak a vezetése alatt; de induláskor nem tudta senki sem, hova irányúl a hadmenet, nem, még azok az államok sem, a melyek a táborozásra 2 hadakat küldtek. A mint a határ átlépésénél szokásos áldozattétel⁵⁶ alkalmával a jelek nem voltak kedvezők, visszatértek, szövetségeseiket pedig utasították, hogy tegyenek készületeket arra, hogy a következő hónap lefolyása után, a mely a dóroknál ünnep-

nek szentelt hónap, a Karneios⁵⁷ volt, táborozásra mehessenek. A lakedaimoniak visszavonulása után az argivok a Karneioszt megelőző hónap huszonhatodikán táborozáshoz fogtak s az egész időt ennek az egy napnak vevén,⁵⁸ az epidaurosi területre becsaptak s pusztították. Az epidaurosiak felszólították szövetségeseiket, hogy nyújtsanak segítséget. Ezek közül azonban egyik rész a hónapot hozta fel ürügyül, a más rész pedig az epidaurosi terület határára ment s ott tétlenül vesztegelt.

Az argivoknak az epidaurosi területen való táborozása alatt az athéniak indítványára Mantineióban több különböző állam meghatalmazottjai gyűltek össze. Az értekezlet folyama alatt a korinthosi küldött, Euphanidas, azt az észrevételt tette, hogy szavaik nem állnak összhangzásban a tényekkel ; ők ugyanis béke tárgyában gyűléseznek s ez alatt az epidaurosiak és szövetségeseik az argivokkal a csatasíkon farkasszemet néznek ; ezeket tehát mind a két fél barátainak együttes közreműködése mellett szét kell választani s csak ez után folytassanak tárgyalásokat a béke érdekében. E javaslatot elfogadták. Oda mentek s rábírták az argivokat, hogy hadaikat vonják ki az epidaurosi területről. Ezután folytatták a tárgyalásokat ; de ép oly kevéssé voltak képesek egyetértésre jutni, mint előbb, s az argivok ismét betörték az epidaurosi területre s folytatták a pusztítást. Ekkor a lakedaimoniak is szintén táborozásra mentek Karyai⁶⁰ ellen ; azonban a mint ekkor újra nem sikerült a határ átlépésénél szokásos áldozattétel, ismét visszahúzódtak. Az argosiak az epidaurosi területnek körülbelől harmad részét elpusztítván, elhúzódtak haza, a hol ezer főnyi nehéz fegyverzetű athéni gyalogot találtak az Alkibiades vezetése alatt. Ezeket annak a híre hozta ide, hogy a lakedaimoniak területökről hadaikkal kifelé nyomódnak, s a mint semmi szükség nem volt többé reájok, eltávoztak. Ez a nyári időszak ekképen folyt le.

A következő téli időszakban⁶⁰ a lakedaimoniak az athéniak figyelme kikerülésével a tengeren Agesippidas vezérlete alatt háromszáz emberöket beküldték Epidaurosba. Az argivok erre Athénben panaszt emeltek a miatt, hogy a szövetségi szerződésnek azon kijelentése daczára, mely szerint egyik szövetséges állam sem enged ellenséges hadat a saját területén áthúzódni, az athé-

niek a tengeren áteresztették a lakedaimoniakat, s azt tették hozzá, hogy ha a lakedaimoniaknak Pylosba szintén nyakára nem viszik a messeneieket és a helótákat, ők kénytelenek lesznek sértve érezni magukat általuk. Az athéniek tehát az Alkibiades rábeszéléseire a lakedaimoni oszlopra⁶¹ alúl oda vésették, hogy a lakedaimoniak nem tartották meg esküvel tett fogadásukat s ez után a helótákat Kranioiból rabló portyázásra Pylosba vitték, de különben nyugton viselték magukat. Az argivok és epidaurosiak közt folyó háborúban e téli időszakban nem került a dolog rendes ütközetre s a had csak apró csatározásokra és lesvetésekre szorítkozott, a melyekben hol az egyik, hol a másik félnek voltak veszteségei. A téli időszak vége felé, már tavasz közeledtével az argivok ostromlétrákkal ellátva, a város, Epidauros alá nyomultak, abban a hitben, hogy ezt a háború miatt elegendő őrség nem védelmezi s ennél fogva rohammal elfoglalhatják; azonban kénytelenek voltak minden siker nélkül elvonulni alóla. S ezzel a téli időszak s egyszersmind ennek a háborúnak tizenharmadik éve véget ért.⁶²

57 A következő nyári időszakban a lakedaimoniak látták, hogy szövetségeseiket, az epidaurosiakat, keményen szorongatják, de egyszersmind azt is, hogy többi szövetségeseik a Peloponnesoson részben elpártoltak már tőlük, részben pedig erősen ingadoznak hűségökben, s hogy ha a szövetség bomladozásának mennél gyorsabban eléje nem vágnak, az még jobban fog terjedni. Ennél fogva a nyár közepén⁶³ összes hadaikkal, helótáikkal együtt síkra szálltak Argos ellen. Vezérök volt az Archidamos fia, Agis, lakedaimoni király. Hozzájuk csatlakoztak a tegeaiak, valamint mindazon arkadiabeliek hadai is, a kik szövetségben álltak velök. A Peloponnesos többi részein lakó, továbbá a szoroson túli szövetségesek hadai Phliusnál gyülekeztek össze, még pedig a boiotok részéről ötezer nehéz fegyverzetű s ugyanennyi könnyű fegyverzetű gyalog, hatszáz lovas s ugyanennyi lovasok mellé beosztott gyalog katona;⁶⁴ továbbá a korinthosiak részéről kétezer nehéz fegyverzetű gyalog katona, valamint a többiek részéről is a megfelelő hadjuttalék. Csak a phliusiak jelentek meg összes hadaikkal, mivel az ő területökön volt a gyülekező hely.

58 Az argosiak a lakedaimoniak hadi készületei felől már mind-

járt kezdetben értesítve voltak ; azonban csak akkor szálltak ki szintén hadaikkal a síkra, midőn már ezek a többiekkel való egyesülés végett Phlius felé húzódtak. Ekkor csatlakoztak hozzájuk a mantineabeliek szövetségeseikkel együtt s az elisiek háromezer főnyi nehéz fegyverzetű gyalogból álló haddal. Az arkadiai Methydrionig⁵⁵ nyomultak elő, a hol a lakedaimoniakkal találkoztak. Az egyik fél egyik, a másik fél egy másik halmon foglalt állást. Az argivok készülődtek, hogy megütköznek a lakedaimoniakkal, a kiket itt magukban értek. Agis azonban éjjel felkerekedett s a nélkül, hogy az ellenség észre vette volna, elvonult Phliusnál álló szövetségesei felé. Az argivok hajnalban, mihelyt ezt észrevették, elsöben az Argos felé vezető úton kezdtek haladni, majd a Nemea felé vivő útvonalra tértek át, a merről Agisnak szövetségeseivel való előnyomulását várták. Agis azonban nem ezt az utat választotta, hanem miután tervét a lakedaimoniakkal, arkadiabeliekkal és epidaurosiakkal közölte, egy más, nehezen járható útra tért s ezen az argosi síkra nyomult, mi alatt a korinthosiaiak, pelleneiek és phliusiak egy más, egyenes úton vonultak oda ; a boiotoknak, megaraiaknak és sikyoniaknak pedig az volt meghagyva, hogy a nemeai úton bocsátkozzanak alá, a hol az argivok álltak, hogy ezeket, ha területök védelmére a lakedaimoniak ellen fordúlnak, lovasságukkal üzöbe vegyék. Ez intézkedések megtétele után Agis a síkra nyomult s itt Saminthost más helyekkel együtt pusztítani kezdte.

Már nappal volt, midőn az argivok erről értesültek. Erre nyomban területök oltalmára siettek. Ez alatt azonban a phliusiak és korinthosiaiak hadaira bukkantak s össze is tűztek velök. Kezeik által elestek a phliusiak közül néhányan, de ők még valamivel több embert vesztek, a kiket a korinthosiaiak öltek meg. A boiotok, megarabeliek és sikyoniak, a mint nekik meg volt hagyva, Nemea felé kezdtek előnyomúlni ; azonban az argivokat már többé nem találták itt. Ezek már ekkor a saját területökön álltak s itt, javaik pusztítását látva, csatára rendezkedtek. A lakedaimoniak szintén csatarendbe kezdtek állani. S ekkor az argivok közbe voltak kapva. A síkságon, városuk felé, a lakedaimoniak s velök levő szövetségeseik állták el útjokat, a hegység felé a korinthosiaiak, phliusiak

és pelleneiek, végül Nemea felé a boiotok, sikyoniak és megaraiak. Lovasság nem volt velök, mivel szövetségeseik közül az athéniak, s egyedül ezek, nem jelentek meg. Mindezek daczára az argivoknál a sokaság a szövetségeseikkel együtt nem találta oly nagyon aggasztónak a helyzetet, de sőt úgy vélekedett, hogy a csata ő nekik kedvező helyzetben fog megtörténni, mivel a lakedaimoniakat nem csak a saját területökön, hanem közvetlenül városuk alatt kapták. Csak két argosi férfi, Thrasyillos, egy az öt vezér közül, továbbá Alkiplhron, a lakedaimoniak nyilvános vendégbarátja, folyamodott ahhoz, hogy midőn már a hadak csak épen hogy össze nem csaptak, oda ment Agishoz s azt a nyilatkozatot tette, hogy nem kellene ütközetre vinni a dolgot, mert az argivok törvényes úton készek elintézni ügyöket a lakedaimoniakkal, ha van valami követelésök, továbbá velök egyezsége lépni, jövőre pedig magukat békén viselni.

60 Ezek a férfiak csak maguktól tették ezt az ajánlatot, a nélkül, hogy a sokaságtól meghatalmazást nyertek volna reá; Agis szintén csak maga fogadta el az ajánlatot, a nélkül, hogy többekkel tanácskozott volna felőle; csupán a kormány egy tagjával közölte a dolgot, a ki szintén a táborban volt. Így kötött az említett férfiakkal négy hónapra terjedő fegyverszünetet, a mely alatt tartoztak beváltani ígéretöket. Erre, a nélkül, hogy a dolog felől valamit közölt volna a szövetségeseikkel, az argivok területéről hadaival nyomban kitakarodott. A lakedaimoniak és szövetségeseik a hadi fegyelem szabályainak eleget tettek annyiban, hogy követték, a mint vezette őket, hanem ezalatt maguk közt a legkeserűbb panaszra fakadtak Agis ellen, mivel véleményök szerint a legkedvezőbb alkalmuk volt a megütközésre, a mennyiben az ellenség be volt kerítve mind lovasság, mind pedig gyalogság által; s mindamellett most kénytelenek elhúzódní a nélkül, hogy lendítettek volna valamit, a mi hadi készülöteknek megfelelő 3 volna. Valóban a legszebb hadsereg volt ez, a melyet csak eddig hellen csapatokból együtt lehetett látni. Ez különösen akkor tűnhetett szembe, midőn a hadak Nemeánál együtt voltak, a hol a lakedaimoni összes hadak, továbbá az arkadiai, boiot, korinthosi, sikyoni, pellenei, phliusi, megarai, még pedig mind a java jó csa-

patok találkoztak. Ezek bárkinek felfogása szerint is képesek lettek volna nemcsak az argiv szövetség seregével, hanem akár még egy másikkal is megmérkőzni. E hadak tehát Agissal elégedetlenkedve vonultak vissza s oszlottak szét hazájokba. Az argivok azonban még sokkal kevésbé voltak megelégedve azokkal, a kik a sokaság bevonása nélkül fegyverszünetre léptek, mert szintén azt hitték, hogy a lakedaimoniak most oly alkalommal siklottak ki kezökből, a melynél kedvezőbb még soha sem volt ő reájok nézve, mivel a saját városuk közvetlen közelében s oly nagy számú derék szövetséges társaságában küzdhettek volna. S visszavonulásuk után Charadrosnál,⁶⁶ a hol táborozás után a városba behúzóadásuk előtt ítéletet szoktak tartani, kövezni kezdték Thrasyllost. Életét megmentette ugyan úgy, hogy az oltárhoz menekült, de vagyonát az állam részére elkobozták.

Ezután jelentek meg Laches és Nikostratos vezetése alatt az athéni segítő hadak, a melyek ezer főnyi nehéz fegyverzetű gyalogból és háromszáz lovasból álltak. Az argivok, mivel mégis átalolták a lakedaimoniakkal kötött fegyverszünetet felbontani, felszólították őket, hogy térjenek vissza, s a nép elé, a melynél kihallgatást kértek, nem akarták bocsátani mindaddig, míg a mantineiaiabeliek és elisiek, a kik még náluk voltak, rá nem bírták őket ez engedély megadására. Ekkor az Alkibiades jelenlétében, a ki az argivoknál és szövetségeseiknél követi minőségben volt jelen, a nép előtt kifejtették az athéniak, hogy a fegyverszünet érvénytelen, mivel a többi szövetségesek nélkül volt megkötve; továbbá, hogy most, a mint ők, épen a legjobbkor, megjelentek, hozzá kell látniok a had további folytatásához. Szavaik oly hatással is voltak a szövetségesekre, hogy nyomban az arkadiai Orchomenos alá nyomultak, az argivok kivételével. Ez utóbbiak, bár az athéniak szavai szintén meggyőzték őket, eleinte hátra maradtak, míg aztán később szintén csatlakoztak hozzájuk. S midőn már valamennyien együtt voltak, Orchomenost ostrom alá vették, s rohamokat intéztek reá, mert szerették volna hatalmukba ejteni egyéb okokon kívül különösen azért is, mivel a lakedaimoniaknak arkadiai kezesei itt voltak elhelyezve. Az orchomenosiak, félvén egy felől falaik gyöngeségétől, más felől a hadak roppant tömegétől,

továbbá még attól is, hogy míg felmentésökre megjelenhetnének, elveszhetnek, mert még senki sem mutatkozott, egyezséget kötöttek, melynél fogva a szövetségbe álltak, továbbá a mantineiabelieknek a maguk részéről kezeseket adtak, egyszersmind a lakedaimoniak által náluk elhelyezett kezeseket is kiszolgáltatták nekik.

62 Ez után, midőn már Orchomenosnak uraivá lettek, a felől kezdtek tanácskozni a szövetség tagjai, hogy további teendőik közül melyiket vegyék elő először. Ekkor az elisiek azt javasolták, hogy Lepreon ellen, a mantineiabeliek pedig azt, hogy Tegea ellen forduljanak. Az argivok és az athéniek a mantineiabeliek javaslatához járultak. Erre az elisiek haragjokban, hogy nem a Lepreon elleni vállalat javára dőlt el a szavazás, haza mentek; a szövetség többi tagjai ellenben a mantineiai területen Tegea megrohanásához tettek készülleteket. Voltak maguk a tegeaiak között is olyanok, a kik kezökre akarták játszani városukat.

63 A lakedaimoniak, hogy az argosi területről a négy havi fegyverszünet megkötése mellett visszahúzódtak, nagyon el voltak keseredve Agis ellen, a miért Argost meg nem hódította számukra, holott akkor olyan szép alkalom lett volna reá, a minő véleményök szerint még soha nem volt. Nekik ugyanis nem oly könnyű 2 oly nagy számú derék szövetséges hadat együtt kapniok. Midőn pedig híreket kaptak arról is, hogy Orchomenos elesett, még nagyobb lett ellene a felindulás. Haragjokban annyira mentek, hogy nemzeti szokásaiktól elütő módon hamarosan azt határozták ellene, hogy házáat lerombolják s százezer drachma⁶⁷ bírsággal sujtják. Agis ekkor azt kérte, hogy ne hajtsák végre rajta ezt a 3 büntetést; ő, úgymond, a reá súlyosodó vádak terhét egy más táborozásban egy jó tettel szándékozik elhárítani magáról; ha e szavát be nem váltaná, akkor bánjanak vele tetszésök szerint. 4 Erre a lakedaimoniak a pénzbírság behajtásától elálltak s házáat is megkímélték, de ebből az alkalomból oly rendszabályt alkottak, a mely még eddig hallatlan volt. Nevezetesen tíz spúrtaí férfit választottak melléje tanácsadókül, a kik nélkül többé nem volt szabad kivezetnie a sereget.

64 Ez alatt tegeabeli párthíveiktől izenet érkezik hozzájuk, hogy ha mennél gyorsabban meg nem jelennek, Tegea az argivokhoz

s ezek szövetségeseihez fog átpártolni, s már csak hogy épen át nem pártolt. Erre a lakedaimoniak összes hadaikkal, helótáikkal együtt oly lízas sietséggel indultak el a hely oltalmára, a minőre még eddig példa nem volt. Vonulásukat a mainaliai Orestheion felé irányozták s azoknak az arkadiabelieknek, a kik velök álltak szövetségben, meghagyták, hogy gyülekezzenek össze s induljanak nyomban ő utánuk Tegea felé. Maguk összes hadaikkal Orestheionig nyomultak. Innen a hatod részt, a melybe az idős és nagyon fiatal katonák tartoztak, házi tűzhelyeik őrizetére haza küldték, a többi hadak pedig Tegea alá nyomultak. Itt nemsokára arkadiai szövetségeseik is megjelentek. Küldtek a lakedaimoniak még Korinthosba, a boiotokhoz, a phokisiakhoz és a lokrokhoz is azzal az izenettel, hogy sietve küldjenek segítő csapatokat Mantineiaéhoz. Ez azonban ezeknek hirtelen jött s nem is volt valami könnyű feladat egymás megvárása s összegyülekezés nélkül az ellenséges területen áthatolni; mert ez közbül akadályúl állt előttük. Azonban mégis tőlük kitelhető sietséggel voltak. A lakedaimoniak jelenlevő arkadiai szövetségeseikkel felkerekedve, becsaptak a mantineiai területre s itt Herakles templománál⁶⁸ táborba szállva, a terület pusztításához fogtak.

Az argivok és szövetségeseik, a mint ezeket megpillantották, egy erős hadállást képező s nehezen megközelíthető helyet foglaltak el s csatára rendezkedtek. A lakedaimoniak erre nyomban támadásra mentek s már egészen dárda- és kődobásnyira közeledtek az ellenfélhez, midőn egy idősebb harczos annak láttára, hogy egy erős hadállás felé rohannak, oda kiültott Agishoz, hogy rosszat rosszal szándékozik orvosolni. Ez a mondás pedig arra célzott, hogy Argosból való hibáztatott visszavonulását e mostani időszerűtlen harci készséggel akarja helyre ütni. Erre Agis, akár ezen odakiáltás következtében, akár mert magától hirtelen más észre tért, egyszerre csak, még mielőtt az összecsapás bekövetkezett volna, visszavonta hadait s elvonult. A tegeai területre való jutása után a mantineiai területre vezettette azt a vizet, a mely a két terület közt folyása irányában való gyakori kártételei miatt, a mantineiabliek és tegeabliek között rendes ok volt az ellenségeskedésekre. S ezzel azt akarta elérni, hogy az ellenfél, a mint a

víz elterelése felől hirt vesz, annak meggátlására siessen, s hogy ekkép azt a magaslatról való alábocsátkozásra kényszerítvén, a síkságon ütközhessek meg. Ezen a napon tehát itt vesztegelt a víz mellett s ennek más irányba való terelésével foglalkozott. Az argivok és szövetségeseik ezt a közelből való hirtelen visszavonulást meglepetésökben eleinte nem tudták mire vélni; azután azonban, a mint az ellenség eltűnt szemök elől, ők pedig még mindig veszteg álltak, a helyett, hogy üldözéshez fogtak volna, ismét békétlenkedni kezdtek vezéreik ellen, hogy nemcsak közelebb Argosnál engedték a lakedaimoniakat elsiklani, a hol már ezeket oly jól kezökben tartották, hanem már itt is futni engedték, a nélkül, hogy valaki utánuk eredt volna; s így azok egész kényelmesen menekednek, míg őket elárúlják. A vezérek eleinte roppant zavarban voltak; később azonban hadaikkal a halomról alábocsátkozva, a síkra nyomultak s itt táborba szálltak azzal a szándékkal, hogy az ellenség ellen mennek.

66 Másnap az argivok és szövetségeseik abban a rendben álltak fel, a melyben csatát állani szándékoztak, ha az ellenségre bukannak. A lakedaimoniák ekkor a víz mellől Herakles templomához, előbbi táborukba mentek s itt egyszerre csak azt látják, hogy az ellenség a halomról már előre mozdult s összes hadaival csatarendben nem messze áll. A lakedaimoniák emberemlékezet óta soha oly roppant zavarban nem voltak, mint ekkor, mivel csak néhány pillanatot tölthettek a készülődéssel. Ennélfogva nyomban a legnagyobb sietséggel fel is álltak megszokott rendjökbe, mialatt a király, Agis, minden részletre nézve kiosztogatta parancsolatait hazai törvényeik szerint. Mert ha király az, a ki hadaikat vezeti, minden rendelet ettől származik, még pedig úgy, hogy a parancsolatot kiadja a hadfőknek;⁶⁹ ezek közlik a lochagosokkal, a lochagosok a pentekosterekkel, a pentekosterek az enomotarchosokkal, ezek végre az enomotia legénységével. Ezen az úton halad akaratuk felől az értesítés s gyorsan is elterjed az egész seregben. Ez pedig a lakedaimoniaknál majdnem teljesen, kevesek kivételével, tisztekből áll, a kik alatt ismét más tisztek vannak. S ekkép a szorgos felügyelet a teendők végrehajtásánál sokak közt van megosztva.

Ekkor náluk a balszárnyon a skiriták⁷⁰ foglaltak állást. Ezek 67
különben a lakedaimoniak közt máskor is mindig kizárólag ezen
a ponton szoktak elhelyezkedni. Mellettök azok a katonák álltak,
a kik a thrák partvidéken Brasidas alatt szolgáltak; ezek mellett
pedig sorban a neodamodések. Ezek mellé már a lakedaimoniak
sorakoztatták a saját lochosait. Utánuk a csatavonal további
pontjaira az arkadiaiak közül a heraiiaiak, ezek után pedig a maina-
liaiak álltak. A jobb szárnyat a tegeaiak foglalták el néhány lake-
daimonival, a kik legszélről álltak. Lovasságuk két felől a szár-
nyakhoz csatlakozott. Ez volt a lakedaimoniak hadi rendje. 2

Az ellenfélnél a jobb szárnyat a mantineiabeliek foglalták
el, mivel az ő területökön volt a csatatér; mellettök a sorban arka-
dai szövetségeseik álltak; ezek után következett az az ezer főnyi
válogatott katonából álló argosi had, a melyet Argos közkölségen,
sok idő ráfordításával képez ki. Közvetlenül ez után következtek
a sorban a többi argivok, utánuk pedig szövetségeseik, a kleonai-
beliek és az orneabeliek. Utánuk, már a balszárny legszélén, az
athéniek álltak, a kik mellett a saját lovasságuk foglalt állást.

A két fél csatarendje ekképen állt fel. Úgy szemre a lake- 68
daimoniak hada volt a nagyobb. Megvallom, nem vagyok képes az 2
egy csapattestek nagyságát s az összes hadak erejét egyenként
pontosan számokban meghatározni. Ez ugyanis a lakedaimoniakat
illetőleg titkolódzó politikájok miatt nem volt kitudható, a másik
félre nézve pedig az emberi lelkület azon sajátsága miatt nem
volt hitelesen megállapítható, mely szerint szeret dicsekvő nagyí-
tással szólani a maga dolgairól. Azonban a következő számításból
fogalmat alkothatunk magunknak az itt jelen levő lakedaimoniak
száma felől. A skiritákon kívül, a kik hatszázan voltak, hét lochos 3
vett részt az ütközetben. Minden lochos négy pentekostysból, a
pentekostys pedig négy enomotiából állt. Minden enomotiából
négy ember állt az első sorban. Az egyes lochosok nem álltak
ugyan mind teljesen egyenlő embermélységnyire, mert ez az
egy lochagosok szabad tetszésétől függött; azonban közép szá-
mítással az egészet nyolcz embermélységnyire lehet tenni. A mi
az egész vonal hosszát illeti, az első csatasor, a skiritákat ide nem
számítva, négyháztíznyolcz emberből állt.⁷¹

69 Midőn már azon a ponton voltak, hogy egymásra törnek, a két állam vezérei mind a két félnél buzdító szavakat intéztek csapataikhoz. A mantineiaiabeliek előtt vezéreik arról szóltak, hogy a hazáért fognak harezolni, s hogy egyszersmind most fog eldőlni, uralkodni fognak-e, vagy szolgálni; legyenek tehát rajta, hogy az uralmat, miután már egyszer megízeltették, ki ne ereszszék kezeikből, a szolgasággal pedig óvakodjanak újra megpróbálkozni. Az argivok előtt a hajdani vezéri szerepről⁷² tettek szót, valamint arról, hogy most az kerül döntés alá, vajjon a Peloponnesoson az egykori egyenlő rangú állás megszerezhető-e, vagy nem; ne engedjék magukat ettől mindörökre elűtetni s igyekezzenek elégtételt venni számos sérelmeikért azon a népen, a mely nekik oly ellenséges indulatú szomszédjuk. Végül az athénieknek azt adták eléjük, hogy mennyire becsületbe vágó dolog reájok nézve, hogy most, midőn oly nagy számú derék szövetséges társaságában kelnek küzdelemre, senkinél se tanúsítsák magukat alábbvalóknak; továbbá, hogy a Peloponnesoson a lakedaimoniak felett nyert diadal mennyire megszilárdítaná és meggyarapítaná uralmukat; végül, hogy ekkép senki más nem törne be többé területökre. Ily előterjesztésekkel igyekeztek az argivokat és szövetségeseiket harezra 2 tüzelni. A lakedaimoniak részint egymáshoz intézett buzdító szavakkal, részint harezai dalaikkal élesztették harezai kedvöket, s oly dolgokat idéztek fel emlékezetükben, a melyekről tudták, hogy vitéz férfiakra nézve megragadó hatással vannak; mert tisztában voltak azzal, hogy ilyenkor üdvösebb a huzamosabb idő óta tartó gondos gyakorlás, mint egy aránylag nagyon rövid idő alatt elmondott bármily sikerült szónoki beszéd is.

70 Ezután az összecsapás következett. Az argivok és szövetségeseik sebes rohamban és nagy lévvel törtek előre, a lakedaimoniak ellenben lassan és a közójök osztott számos fuvolás által fűtt dallam szerint mozogtak. S ez nem vallásos érdekből, hanem a végből történt, hogy egyenletesen s a zene dallama szerint lépdelve menjenek előre s ekkép kikerüljék csatavonaluk szétszako-
dozását, a mi különben nagy hadaknál az összecsapás pillanatában könnyen be szokott következni.

71 Még mielőtt a hadak összetűzésre mentek, a királynak,

Agisnak, szándéka volt egy intézkedést megtenni. Van egy tüne-
 mény, a mely nagy hadseregeknél mindenkor tapasztalható, s ez
 az, hogy midőn összetűzésre mennek, jobb szárnyaik mindig szé-
 lyelebb húzódnak s ekkép a jobb szárny az ellenséges balszárnyon
 mindkét félnél túl nyúlik. Ennek pedig az az oka, hogy mindenik
 katona igyekszik, a mennyire csak lehet, védő fegyverzet által nem
 fedett oldalával⁷³ jobb felőli szomszédjának a pajzsához húzódni,
 mivel a szoros oda símulást a legbiztosabb oltalomnak tartja.
 A legelső, a ki erre okot szolgáltat, az a katona, a ki a jobb szár-
 nyon legszélteől van, hogy fedetlen oldalát elvonja az ellenség elől,
 s ebben aztán őt a többiek is követik, mert ugyanezen oldalukat
 féltik. Így történt ez most is. A mantineiabeliek a skiritákon jóval 2
 túl terjedtek, a lakedaimoniak és tegeaiak pedig az athénieken
 még inkább s annál jobban, minél nagyobb volt a hadseregök.
 Mivel tehát Agis attól félt, hogy balszárnyát körülveszik, s abban
 a vélekedésben volt, hogy a mantineiabeliek az ő csatavonalán
 messze túlterjeszkedtek, a skiritáknak, valamint a Brasidas alatt
 szolgált katonáknak jelt adott, hogy arezvonalukat terjeszszék ki
 egészen a mantineiabeliekig, Hipponoidas és Aristokles polemarchosoknak
 pedig meghagyta, hogy két lochossal a jobb szárnyról
 menjenek át a bal szárnyra s az ott támadt hézagot töltsék be.
 Úgy gondolkozott, hogy az ő jobb szárnya még így is túl fog ter-
 jedni s egyszersmind a mantineiabeliekkel szemben állók annál
 jobban biztosítva lesznek.

Agis ezen rendeletének azonban rossz sorsa lett. Ugyanis 72
 mivel már épen az összetűzésre került a sor, Aristokles és Hippo-
 noidas nem akartak oda menni. Utóbb aztán, mivel e miatt
 panaszt emeltek ellenök, számkivetésbe is kellett menniök Lake-
 daimonból, mivel ezt bátortalanság gyanánt rótták fel nekik. De
 továbbá a mellett, hogy az intézkedés csak fele részben valósult,
 egyszersmind az ellenség nagyon hamar rátámadt a kiterjesztett
 csatavonalra, a mi aztán azt okozta, hogy a skiriták, miután a
 lochosok hozzájuk el nem mentek, a királynak azt a meghagyását,
 hogy a csatavonal többi részéhez csatlakozzanak vissza, már többé
 nem teljesíthették. Ekkép a lakedaimoniak azt a felsőbbbséget, a 2
 melyet a tapasztalat biztosíthatott volna számukra, nem juttat-

- hatták érvényre. Azonban ekkor mutatták ki csak igazán, hogy mindamellett nem kevésbé képesek pusztán személyes bátorságukkal is diadalt aratni. Mihelyt a kartusa megkezdődött, a mantineiabeliektől képezett jobb szárny megszalasztotta a skiritákat és azokat a katonákat, a kik Brasidas alatt szolgáltak. Erre a mantineiabeliek szövetségeseikkel s az ezer válogatott katonából álló argiv haddal abba a hézagba csaptak be, a mely nem volt betöltve, s a lakedaimoniakat öldösték, majd túlszárnyalva, hátrúlásra kényszerítették s egészen a podgyászos szekerekig üldözték, s még az ezek mellé fedezetül kirendelt idősebb harcosokból is leöltek
- 4 néhányat. Itt tehát a lakedaimoniakat érte kisebbség. Ellenben a csatavonal többi pontjain, különösen a középben, a hol Agis király, s vele az úgynevezett háromszáz lovas⁷⁴ állt, az idősebb argiv harcosokra, továbbá az úgynevezett öt lochosra egyszersmind a kleonaibeliekre, orneaibeliekre s a mellettök álló athénierekre⁷⁵ oly sikeres támadást intéztek, hogy ezek mind futásnak eredtek, s a legtöbben az összetűzést sem várták be, hanem a mint a lakedaimoniak épen nekik akartak esni, nyomban meneküléshez láttak, s ekkor nagy sietségben, hogy az ellenség elő ne kaphassa őket, maguk közül is agyon gázoltak némelyeket.
- 73 Az argivok és szövetségeseik megfutamodásuk után csakhamar elszakadtak a többi hadaktól. Erre a lakedaimoniak és tegeaiak jobb szárnya, csatavonalának az ellenségén túlterjedő részével az athénierek körülvételeire tett mozdulatokat. Ekkép ezeket mindkét oldalon veszedelem környékezte, az egyik oldalról az, hogy körülveszik, a másikon pedig, hogy ott az ellenfél felülkerekedett. S az összes hadak között az athénierek jutottak volna a legszorultabb helyzetbe, ha lovasságuk, a mely velök volt, jó szolgálásokat nem tett volna nekik. S szerencsájökre arra az értesítésre, hogy a lakedaimoniak bal szárnya a mantineiabeliek és az ezer argiv ellenében szorult állapotban van, Agis is kiadta a rendeletet az egész seregnek, hogy a vesztos pont felé nyomúljon.
- 2 A mint ez megtörtént, az alatt, míg az ellenséges hadsereg tőlük elfordult s tovább húzódott, időt nyertek arra, hogy a velök levő, megfutamodó argivokkal együtt baj nélkül biztonságba helyezkedjenek. A mantineiabeliek s szövetségeseik, valamint az argivok

válogatott harczosai, szintén nem gondoltak már most többé az ellenség szorongatására, hanem látva azt, hogy az övéik már meg vannak verve s a lakedaimoniak ő reájok készülnek csapni, szintén meneküléshez láttak. A mantineiabeliek közül ekkor nagyon sokan 4
 elestek, ellenben a válogatott harczosokból álló argiv had java részben megmenekült. Azonban a menekülés és visszavonulás sem erősen szorongatott, sem pedig hosszú ideig tartó nem volt. Mert a lakedaimoniak állhatatosan és szilárdul helyt állva küzdenek, míg az ellenséget meg nem szalasztják; mihelyt azonban ez hátat fordít, részükről csak kevés ideig tart s csekély távolságra terjed az üldözés.

Ilyen, s majdnem teljesen ez volt a lefolyása ennek a csatának, a mely a legjelentékenyebb volt a hellenek között nagyon sok idő óta, s a melyben a legelőkelőbb államok vettek részt. A lakedaimoniak az ellenség elesett emberei előtt hadi rendbe 2
 álltak s nyomban diadaljel állításához fogtak, egyszersmind az elesettekről lefosztották a fegyverzetet, a saját halottaikat felszedték s Tegeába szállították, a hol el is temették. Az ellenségnek fegyverszünetet adtak halottai felszedésére. Az argivok, orneai- 3
 beliek és kleonaibeliek közül elesett hétszáz ember, a mantineia-
 beliek közül kétszáz, az athéniek részéről az aiginaiakkal együtt 70
 kétszáz s mind a két vezér. A lakedaimoniak részén a szövetségek nem voltak oly szorongatott helyzetben, hogy említésre méltó veszteségek lett volna; a mi pedig őket magukat illeti, veszteségek felől nem lehetett pontosan tájékozódni; azt beszéltek, hogy közülök körülbelül háromszáz maradt a csatatéren.

Kevéssel az ütközet előtt a másik király, Pleistoanax, az idő- 75
 sebb és ifjú harczosokból álló csapatokkal segítségre indult s egészen Tegeáig jutott; innen azonban visszavonult, mivel győzelem felől kapott hírt. A Korinthos felől, valamint a szoroson túl 2
 lakó szövetségeseiktől közelgő hadakat a lakedaimoniak, eléjük küldve, visszatérítették, egyszersmind maguk is elvonultak haza, valamint velök levő szövetségeseiket is elbocsátották s a Karneia-
 ünnepek megüléséhez fogtak, a melyek épen ekkor következtek. S a mit nekik gyávaságul róttak fel a többi hellenek a miatt, hogy 3
 a szigeten szerencsétlenül jártak, s ezen kívül azt a vádat, hogy sem belátásuk nincs a tervezésben, sem határozottságuk a kivitel-

ben, ezzel az egyetlen hadi ténynyel teljesen feledtették. Úgy látszott ekkor, hogy a sors úzött abban az időben gonosz játékot velök, de eszök s szívök még mindig a régi.

4 Ezt az ütközetet megelőző napon az epidaurosiak szintén becsaptak az argosi területre összes hadaikkal, tudva, hogy védtelen állapotban van, s abból az őrcsapatból, a melyet az argivok
5 távozásuk alkalmával odahaza hagytak, sokat lekaszabtak. De aztán, midőn az ütközetből elkésve, háromezer főnyi nehéz fegyverzetű gyalogból álló elisi segítő sereg jelent meg, egyszersmind még ezer athéni is az előbbihez, ezekkel együtt az alatt, míg a lakedaimoniak a Karneia-ünnepeket ülték, az összes szövetségesek
6 Epidaurus ellen mentek s maguk közt a munkát megosztva, ostromsúnczczal kezdték körülvenni. A többiek csakhamar belefáradtak; csak az athéniak végeztek hamarosan akképen, a mint nekik ki volt szabva, annak a magaslatnak az elsúnczolásával, a melyen a Hera-templom állt. Miután ebben a súnczban a maguk részéről valamennyien őrcsapatokat hagytak, haza oszlottak. Ezzel a nyári időszak véget ért.

76 A következő téli időszakban, mindjárt az elején,⁷⁷ a lakedaimoniak, miután a Karneia-ünnepeken már túl voltak, táborozásra mentek; azonban Tegeához való érkezésök után békeajánlatot küldtek Argosba. Voltak ugyanis itt nekik már korábban is jó embereik, a kik a népuralom megbuktatására vágytak. Ezekre nézve az ütközet után már sokkal könnyebb feladat volt az, hogy a népet rábírák a kiegyezésre. Tervök pedig az volt, hogy elsőben békeszerződésre lépnek, s majd csak ez után kötnek szövetséget a lakedaimoniakkal; ha aztán ez meglesz, a nép ellen fordulnak.
3 Megérkezett tehát Argosba az Arkesilaos fia, Lichas, az argivok nyilvános vendégbarátja, kettős megbízással. Az egyik arra az esetre szólt, ha az argivok a háborút folytatni akarják, a másik pedig arra, ha békére lesznek hajlandók. Hosszas vita fejlett ki, mert épen Alkibiades is jelen volt; azonban azok, a kik a lakedaimoniakhoz szítoztak, már elég merészek levén nyiltan is színt vállalni, mégis rábírták az argivokat arra, hogy fogadják el a felajánlott békeszerződést. Ennek a szövege a következő:

77 «A lakedaimoniak gyülekezete határozza, hogy békére lép

az argivokkal a következő feltételek alatt: Az argivok az orho-
 menosiaknak gyermekeiket, a mainaliabelieknek pedig embereiket
 kiadják, úgy szintén a lakedaimoniaknak is Mantineiában levő
 embereiket; továbbá az epidaurosi területről kivonódnak s az itt
 levő ostromsánczokat lebontják. Az argivok és a lakedaimoniak, 2
 valamint a lakedaimoniak szövetségesei és az argivok szövétsege-
 sei az athénieket, ha az epidaurosi területről el nem távoznak,
 ellenségöknek tekintik. A lakedaimoniak azokat a gyermekeket, 3
 kik netalán a különböző államok részéről kezeik között volnának,
 szintén valamennyinek kiadják. Az istennek járuló áldozatra nézve 4
 az epidaurosiak eskütételre kötelesek; s arra kell megesküdniök,
 hogy azt megadják. A Peloponnesoson levő államok mindannyian, 5
 kisebbek nagyobbak egyaránt, teljesen függetlenek az ősi hagyó-
 mány értelmében. Arra az esetre, ha egy nem peloponnesosi állam 6
 ellenséges szándékkal a Peloponnesosra tör, a peloponnesosiak
 köz egyetértéssel szállnak vele szembe akképen, a mint a legigaz-
 ságosabbnak látják. A lakedaimoniaknak a Peloponnesoson kívül 7
 lakó szövetségesei ugyanabban a helyzetben levőknek fognak
 tekintetni, a minőben az argivok szövetségesei vannak, s javaik
 háborítatlan birtokában maradnak. Ezek azonban akkor csatla- 8
 koznak, midőn már az egyezés közölve lesz velök, s ha elfogad-
 hatóknak tartják; ha azonban a szövetségeseeknek volna rá valami
 megjegyzése, küldjék haza.» ⁷⁸

Ennyi volt az, a mit az argivok első lépés gyanánt megtet- 78
 tek. Erre a lakedaimoniak hadaikat visszavonták Tegeától. Ez után
 azonban nem sokára ⁷⁹ a már egymással tartó érülközések folytán
 ugyanazok az emberek kivitték azt, hogy az argivok a mantineia-
 beliekkal, elisiakkal és athéniekkal kötött szövetséget felbontották
 s a lakedaimoniakkal léptek szövetségre. A szövetségi szerződés a
 következő:

«A lakedaimoniak és az argivok elhatározták, hogy egymás- 79
 sal ötven évre szövetséget kötnek a következő feltételek alatt:
 Mindkét fél egymással szemben a teljes jogi egyenlőség alapján áll
 az ősi hagyomány értelmében. A többi államok a Peloponnesoson,
 a melyekre ez a béke és szövetségi szerződés szintén kiterjed, a
 saját javaik háborítatlan birtokában teljes függetlenségben intézik

állami életöket s a teljes jogi egyenlőség alapján állanak az ősi
 2 hagyomány értelmében. A lakedaimoniaknak azon szövetségesei,
 a kik a Peloponnesoson kívül laknak, ugyanabban a helyzetben
 lesznek, a melyben a lakedaimoniak is vannak, valamint az argi-
 3 vok szövetségesei is ugyanabban a helyzetben lesznek, melyben az
 argivok vannak, javaik háborítatlan birtokában. Abban az esetben,
 ha egyesült erővel kell táborozáshoz fogniok, a lakedaimoniak és
 argivok a részvétel módját a szövetségesekre nézve a lehető leg-
 4 méltányosabban állapítják meg. Ha pedig az államok közül,
 akár a Peloponnesoson, akár ezen kívül, valamelyiknek akár a
 terület határa, akár más egyéb miatt vitás ügye támad, ezt tör-
 vényes úton kell elintézni; s ha a szövetséges államok közül egyik
 a másikkal viszálykodásba bonyolodik, ennek elintézése végett oly
 államhoz forduljanak, a melyet magával szemben mindkettő részre-
 hajlatlannak tart; a választott bírák pedig az ügyben az ősi intéz-
 mények értelmében tesznek történyt.»

80 A béke- és szövetségi szerződés ily feltételek alapján jött
 létre. Ekkor egyszersmind mindarra nézve, a mi háborúban vagy
 egyébkép egyiktől a másiknak a kezére került, ügyöket elin-
 tézték egymással. S a mint már ekkép intézkedéseikben egy
 értelemre jutottak, elhatározták, hogy sem üzenethozót, sem követ-
 séget el nem fogadnak az athéniectől, ha a Peloponnesost el nem
 hagyják s a sánczokból⁸⁰ ki nem takarodnak; továbbá hogy sem
 egyezsége nem lépnek, sem nem hadakoznak senkivel, ha csak
 2 együtt nem. S dolgaiknak magukat egész lélekkel neki adván, a
 thrák partvidékre és Perdikkashoz mindketten követséget küld-
 tek s rá is bírták arra, hogy velök szövetkezzék. Ez különben nem
 volt mindjárt kész elpártolni az athéniectől, hanem csak huzamos
 fontolgatás után; azonban az argivok példája e részben elvégre is
 hatott rá, mert őshazája Argos volt. Egyszersmind a chalkidike-
 beliekkal szintén megújították régi szövetségöket s azon kívül
 3 újat is kötöttek. Küldtek továbbá az argivok Athénbe is azzal a
 követeléssel, hogy az Epidaurusnál hányt erősségből vonja ki
 katonáit. Az athéniect látván azt, hogy az ő őrcsapatuk nagyon
 gyenge a többiekhez képest, a melyek szintén e sánczokat őriz-
 ték, elküldték Demosthenest, hogy embereiket vezesse el onnan.

Ez megérkezése után színleg tornaversenyt rendezett az őrizet alatt álló ostromsánczokon kívül; s a mint ezzel a többi őrcsapatokat kicsalta, mögöttük bezáratta a kaput. Ez után az athéniek szerződéses viszonyukat nem sok idő múlva megújították az epidaurosiakkal s ekkor a maguk nevében átszolgáltatták nekik a sánczokat.

Miután ekkép az argivok felbontották a szövetséget, a mantineiabeliek, bár eleinte erősen tartották magukat mellette, de mivel az argivok nélkül gyengék voltak, idővel kényszerültek szintén szövetkezni a lakedaimoniakkal és lemondani a városok feletti uralmukról. Erre a lakedaimoniak és az argivok ezer-ezer főnyi haddal együttesen táborozáshoz fogtak s elsőben is a lakedaimoniak Sikyonban oligarchiai alapokra helyezték az alkotmányt, majd pedig, már mindketten közösen, Argosban megbuktatták a népuralmat s helyette oligarchiai alkotmányt állítottak fel, a mely a lakedaimoni érdekeknek megfelelőbb volt. Ez már tavasz felé, a téli időszak végén⁸¹ történt, s ezzel a háború tizennegyedik éve végződött.

A következő nyári időszakban az Athos hegyi dioniak az athéniektől a chalkidikebeliekhez pártoltak. Továbbá a lakedaimoniak máskép rendezték Achajában a viszonyokat, a melyek eddig nem voltak érdekeiknek megfelelők.⁸² Argosban a nép, a mely lassan-lassan összeszedte magát s neki bátorodott, rátámadt az oligarchákra. Erre pedig épen azt az időt szemelték ki, a mely alatt a lakedaimoniak a gymnopaideiákat⁸³ ünneplik. A városban utczai harc fejlett ki, a melyben a nép lett győztes s az ellenpárt embereit részint leöldöste, részint kiűzte. A lakedaimoniak, bár argosi elvbarátaik küldöztek hozzájuk, jó ideig nem mozdultak; végre azonban mégis elhalasztották a gymnopaideiákat s segítségre siettek. A mint azonban Tegeához érve, értesültek róla, hogy az oligarchák pártja már le van verve, a menekültek minden kérése daczára sem akartak tovább menni, hanem visszafordultak s folytatták a gymnopaideiák ünneplését. Kis idő múlva követek érkeztek hozzájuk mind a városban, mind a kint levő argosiaktól. Miután a szövetségeselek jelenlétében mind a két fél előadta a maga dolgát, nagy feneket kerítve neki, a lakedaimoniak kimondták, hogy a

városban levők vétséget követtek el s az Argos elleni táborozást elhátározták. Azonban halogatás és késedelem állt be. Ez alatt az argosi nép, a mely félt a lakedaimonaiktól, s ismét az athéniakkal való szövetségést kereste, a melytől nagyon sok jót remélt, a tengerpart felé hosszú falak építéséhez fogott, hogy ha a száraz felől ostromzár alá vennék őket, az athéniak támogatása mellett a tenger felől e falak védelme alatt megszerezhessék szükségleteiket. A mi e bástyázat építését illeti, e tekintetben kezökre jártak több más peloponnesosi városok is. Az argivok mindnyájan, férfiak, ifjak, nők és szolgálók, részt vettek az építés dolgában, a melyhez Athénből jöttek építőmesterek és kőfaragók. Ez alatt a nyári időszak véget ért.⁸⁴

83 A következő téli időszakban a lakedaimoniak a falak emelése felől értesülvén, táborozásra mentek Argos ellen szövetségeseikkel együtt, a korinthosiak kivételével. Voltak még nekik bizonyos emberekkel magában Argosban is titkos tárgyalásaik folyamatban. Vezérok volt az Archidamos fia, Agis, lakedaimoni király. 2 Azokban, a mikről azt hitték, hogy a városban levő párhíveik az ő megjelenésökre már előkészítették, még semmi előhaladás nem történt; azonban az épülőben levő bástyázatot sikerült nekik bevenni s le is rontani, továbbá az argosi területen egy helyet, Hysiait, hatalmukba ejteni, a hol mindazokat a szabad születésűeket, a kik csak kezökre kerültek, legyilkolták. Erre visszavonultak 3 s hadaik haza oszladoztak. Ez után az argivok csaptak be a phliusiak területére azért, mert ezek az ő politikai menekültjeiket, a kik legnagyobb részt náluk kerestek települő helyet, befogadták. 4 Feldúlták tehát a területet s ezután elvonultak. Ugyanebben a téli időszakban az athéniak a makedonokat elzárták a tengertől, hogy Perdikkast az argivokkal kötött szövetségért megfenyítsék, továbbá azért, hogy midőn ők a Nikeratos fiának, Nikiasnak a vezérlete alatt a thrák partvidéki chalkisiak és Amphipolis ellen táborozáshoz készültek, nem állott a szövetség mellett, s ez a hadi vállalat főleg az ő félrehúzódása miatt dőlt dugába. Ez oknál fogva az athéniak ellenségeknek tekintették. Így folyt le ez a téli időszak s vele e háború tizenötödik éve ekképen ért véget.

84 A következő nyári időszakban ⁸⁵ Alkibiades egy húsz hajónyi

hajórajjal Argos alá vitorlázott s itt azokat az embereket, a kiket még gyanúsoknak s a lakedaimoniakhoz szítóknak tartottak, számra háromszázat, kézre kerítette. Ezeket az athéniek uralmuk alatt álló közeli szigeteken helyezték el. Majd Melos szigete ellen mentek egy hadi flottával, a mely harmincz saját hajójukból, hat chiosi és két lesbosi hajóból állt; továbbá a saját polgárságuk kebeléből való ezerkétszáz nehéz fegyverzetű gyaloggal, háromszáz gyalog és húsz lovas nyilással, szövetségeseik és a szigetlakók közül körülbelül ezerötszáz főnyi nehéz fegyverzetű gyaloggal. E sziget lakói a lakedaimoniak gyarmatosai s nem akarták, mint a többi szigetlakók, elismerni az athéniek felsőségét, hanem eleinte a nélkül, hogy akár az egyik, akár a másik féllal tartottak volna, nyugton viselték magukat, később pedig, a mint az athéniek területök dűlása által uralmuk elismerésére akarták kényszeríteni, nyíltan háborúra keltek ellenök. A mint tehát a vezérek, a Lykomedes fia, Kleomedes, és a Tisimachos fia, Tisias, a fentebb említett hadi erővel a melosi partoknál horgonyra szálltak, mielőtt a területet pusztították volna, követeket küldtek a melosiakhoz, hogy ezeknek tegyenek előterjesztést. A melosiak azonban nem akarták őket a nép elé bocsátani, hanem a kormány tagjai és az állami főtanács elé vezették s felszólították, hogy itt adják elő, mi végből jöttek. E felhívásra az athéniek a következő nyilatkozatot tették:

«Mi most nyilván azért nem intézhetjük szavainkat a néphez, hogy egy összefüggő szónoklattal megtántorítható ne legyen; mert azt, a mit így felhoznánk, egyszeri hallomásra meggyőzőknek s megegzáfolhatatlanoknak találhatná. Bizonyosak vagyunk benne, hogy ez a fő ok, mely miatt e szűkebb körű gyülekezet elé vezetettünk. Nos, itt ülésező tanács-urak, a tárgyalásnak még biztosabb módja is lehet számotokra! Hogy még ti se legyetek kénytelenek minden egyes pontra nézve egyetlen beszédben adni meg a választ s pontról-pontra felelhesetek, azt az ajánlatot tesszük, hogy mihelyt egy vagy más nyilatkozatunk felfogásotok szerint nem volna egészen helyes, nyomban vegyétek át a szót s adjátok még reá a feleletet. Először is tehát az iránt nyilatkozatok, vajjon elfogadjátok-e ezt az eljárásmodot, a melyet felajánlunk?»

Erre a melosi tanácsosok így válaszoltak: «Az az előzé-

kenység, a mely egymásnak kölcsönös, kellő higgadtsággal járó felvilágosítását lehetővé teszi, teljes elismerést érdemel. Azonban, megvalljuk, úgy látszik, azok a hadi intézkedések, a melyek nem távoli kilátásban vannak, hanem már mintegy a nyakunkat szorongatják, nincsenek ezzel összhangzásban. Mi ugyanis azt látjuk, hogy ti mindannak, a mi itt fel lesz hozva, birái gyanánt vagytok jelen, s hogy továbbá reánk nézve, ha azért, mert az igazság a mi részünkre dől, meghajolni nem akarunk, az egésznek a vége minden valószínűség szerint háború lesz; ha pedig megadjuk magunkat, szolgaság.»

87 *Az athéniak:* «Ha ti most a végből vagytok együtt, hogy hozzávetőleges okoskodásokkal a jövő titkaiba hatoljatok s nem csupán csak azért, hogy a jelenre nézve, azzal a helyzettel szemben, a melyben magatokat látjátok, hazátok megmentése felől tanácskozzatok, akkor mi az egészszel felhagyunk; ha azonban ez az utóbbi van szándékotokban, akkor hajlandók vagyunk tovább szólni.»

88 *A melosiak:* «Nagyon természetes dolog s meg is lehet bocsátani, ha ily válságos helyzetben szavaink és gondolataink sok felé csaponganak. Különben ez a mi gyűlésünk igen is hazánk megmentése czéljából van együtt. Mi tehát, ha úgy tetszik, hajlandók vagyunk a tőletek javasolt módon értekezésbe bocsátkozni.»

89 *Az athéniak:* «Nos tehát mi most nem szándékozunk előttek holmi tetszetős szavakat pengetni, a minők volnának például, hogy mi a perzsák legyőzése következtében jogosan bírjuk az uralmat, vagy hogy mi most jogaink megsértése miatt támadunk reátok; nem, mi nem akarunk ilyenformán valami hosszadalmas s épen ezért gyanús színezetű előterjesztést tenni. De másfelől nem hiszszük, hogy ti viszont azt képzelnétek, mintha bennünket olyatén mentségekkel meg tudnátok győzni, a minő volna például, hogy ti, mint lakedaimoni gyarmatosok, a mi oldalunkon nem táborozhattok, vagy hogy ti semmivel sem bántottatok meg minket. Hanem igenis hiszszük, hogy rábirhatók lesztek annak a teljesítésére, a mit mi gyakorlati felfogás mellett tanácsosnak's kivihetőnek tartunk. Mert bizonyosan tudjátok csak úgy, mint mi, hogy az emberi életviszonyok közt a jog és igazság csak azok közt

érvényesül teljesen, a kiknek egyenlő a hatalmuk arra, hogy egymást azok tiszteletben tartására kényszerítsék; de ha ez nincs így, akkor a hatalmasabb azt teszi, a mit megtehet, a gyengébb pedig meghajlik előtte.»

A melosiak: «A dolog a mi véleményünk szerint nem így áll. Mi úgy tartjuk, — ezt kénytelenek vagyunk elmondani, ha már ti ekkép a jogosság elvének mellőzésével a hasznosságot tettétek az értekezlet kiinduló pontjává, — úgy tartjuk, hogy nem hasznos az, ha az emberi társaságos élet alaptörvényét lábbal tiporjátok, hanem az, hogy ha a veszélyeztetett helyzetben levővel szemben mindig azt tartjátok rendén levő cselekedetnek, a mi igazságos, s ha valaki ügyének igazságos voltát teljes szigorúsággal kimutatni nem képes, csak az olyannal szemben húzzatok meggyőző rábeszélés után némi hasznot. S ez nektek annyival inkább érdekekben van, minél nagyobb bűnhődés által szolgálhattok majdan másokra nézve elrettentő például, ha veszteség ér benneteket.»

Az athéniak: «Uralmunk elvesztésére nézve, még ha megtörténnék is, nem bánt a csüggettség, mert az olyanok, a kik mások felett uralkodnak, mint a minők épen a lakedaimoniak, épen e miatt nem félelmetesek a legyőzöttre nézve. Ezekkel pedig mi nem állunk küzdelemben. Az utóbbi megjegyzés tehát csak arra az esetre szólhat, hogy az, a ki eddig elnyomott volt, elnyomója ellen felemelkedhetik s ennek fölėje kerekedhetik. Ennek a gondja azonban hadd legyen csak a miénk. Mi most csupán azt akarjuk kifejtteni előttetek, hogy mostani itt létünk célja az uralmunk érdekeiről való gondoskodás, s beszédünk tárgya, a ti megmentésétek, mivel óhajtanók, hogy az uralmat küzdelem nélkül elnyerjük felettetek, titeket pedig mind a magunk, mind a magatok javára megmentünk.»

A melosiak: «De hát vajjon mikép szolgálhatna nekünk ép oly javunkra a szolgálai helyzet elfogadása, mint nektek az uralom elnyerése?»

Az athéniak: «Csak úgy, hogy meghódolások által a végpusztulást kikerülnétek, mi pedig az által, hogy így titeket tönkre tennünk nem kellene, szintén nyernénk.»

A melosiak: «Hát azzal nem érhetnétek be, hogy mi békén

s nyugalomban, veletek pedig ellenséges érzület táplálása helyett barátságban élnénk, a nélkül, hogy akár veletek, akár ellenfeleitekkel tartanánk?»

95 *Az athéniak:* «Teljességgel nem; mert a ti ellenséges érzületek nem volna reánk nézve oly ártalmas, mint a mily gyengeség jele volna reánk a ti barátságotok az uralmunk alatt levő államok előtt, míg a gyűlölet, a melyet irántunk táplálnátok, hatalmunk jeléül szolgálna.»

96 *A melosiak:* «Hát a ti alattvalóitoknak az igazság felől táplált nézetei olyanok, hogy együvé foglalják azokat, a kik hozátok semmi vonatkozásban nincsenek, az olyanokkal, a kiket ti, mint jó részben gyarmatosaitokat, megelőző pártütési kísérletek után hajtottatok uralmatok alá?»

97 *Az athéniak:* «Dehogy olyanok! Tudják ők azt jól, hogy ügyöknek jogosságát ép úgy képesek igazolni ezek, mint amazok. De ha amazok megtartják függetlenségöket, ezt hatalmuknak tudják be, azt pedig, hogy mi reájok nem törünk, a félelemnek. Tehát mi az által, hogy titeket meghódítunk, uralmunkat többekre terjesztjük ki; egyszermind állásunkat is szilárdabbá teszszük, ha ti függetlenek nem maradtok, kivált, mert szigetlakó létetekre velünk mint tengeri hatalommal álltok szemben s államotok a leggyengébbek egyike.»

98 *A melosiak:* «Hát az általunk említett viszonyt nem tartjátok magatokra nézve bátorságosnak? Nos tehát most, ha már a jogi kérdés vitatásától bennünket elűtöttetek s arra igyekeztek rábeszélni, hogy azt teljesítjük, a mi nektek hasznos: megpróbálunk benneteket meggyőzni arról, hogy a mi nekünk hasznos, az nektek szintén javatokra szolgál. Ugyan gondolhatjátok-e azt, hogy mindazokat, a kik most semlegesek, nem fogjátok a veletek szemben álló táborba hajtani, ha a mi példánkból azt kell majd tanulniok, hogy egykor ő reájok is rákerülhet a sor? S mi egyebet fogtok ti mostan elérni, mint hogy nyílt ellenségeiteknek a számát szaporíttjátok s azokat, a kikben az irántatok való ellenséges érzület a legtávolabbról sem volt meg, akaratum ellenére belelovaljátok.»

99 *Az athéniak:* «Ettől mi nem tartunk; mert a mi vélekedésünk szerint éppen nem oly félelmes ellenfelek azok, a kik a szára-

zon laknak s végére mehetetlen hosszadalmassággal teszik szabadságuk megoltalmazása végett védelmi intézkedéseiket, hanem igen is a szigetlakók, a kik vagy semmi uralom alatt nem állanak, mint ti, vagy pedig a kik uralom alatt vannak s ennek kényszerítő rendszabályai miatt el vannak keseredve ; mert közönségesen ezek járnak el vaktában, megfontolatlanúl, s ezek képesek ekkép mind magukat, mind bennünket szemmel látható veszedelembé dönteni.»

A melosiak : «Nos tehát, ha úgy áll a dolog, hogy egyfelől 100 ti nálatok az uralom fentartásáért, másfelől azoknál, a kik már alattvalóitok, a függetlenség elnyeréseért oly nagy a kockázatásra való készség, részünkről, a kik még függetlenek vagyunk, nagy hitványság és gyávaság volna mindent meg nem kísérteni, mielőtt szolgálkák lennénk.»

Az athéniel : «Ezt nem teszitek, ha ugyan józanúl akartok 101 végezni ; mert nem polgáraitok katonai erénye felől foly most a vita s nem is arról van szó, hogy az erők egyenlősége mellett beneteket valami szégyen ne érjen, hanem azt kell megfontolás tárgyává tennetek, hogyan mentsetek meg magatokat, s hogy egy sokkal hatalmasabb állammal újjat ne húzzatok.»

A melosiak : «Igaz, de tudjuk mi azt, hogy a háború olykor 102 egyenletesebb eredményekhez juttatja a küzdő feleket, mint katonai erejük különböző volta hozná magával. S ha megadjuk magunkat, minden reménységünk nyomban megsemmisül, míg ha tenni merünk, még mindig lesz reménységünk ahhoz, hogy egyenesen megállhatunk.»

Az athéniel : «Igaz, a reménység bátorító szokott lenni, s a 103 kik úgy reménykednek, hogy van még többjük is annál, a mi kockán forog, azokat ha kárba viszi is, még nem teszi teljesen tönkre. Azonban a ki jó reménység fejében mindenét kockára veti, — mert hát a reménység természeténél fogva tékozlásra hajlandó, — az csak akkor ismeri meg ennek megbízhatatlanságát, ha már elbukott és semmije sincs, a minek a megőrzésénél jövőre felhasználhatná tapasztalait. Ezt azonban ti, tekintve gyengeségeteket, továbbá azt, hogy most mindenetek egyszerre döntés alá kerül, ne engedjétek megadni magatokon ; s ne tegyétek magatokat egy sorba azokkal a mindennapi lelkekkel, a kiknek volnának ugyan 2

még természetes eszközeik a menekvésre, azonban ezek helyett, miután szorongattatásaik közepette kész kilátásaik füstbe mentek, alaptalan reménykedésekhez folyamodnak, jövendőmondásokat, jós-igéket hallgatnak, pedig az ezek által támasztott reménységek csak károkat hoznak az emberre.»

104 *A melosiak*: «No különben legyetek arról meggyőződve, hogy súlyos helyzetnek tartanók mi is azt, ha akkor, midőn egy oly hatalmas állam ellen kell küzdelemre kelnünk, mint a minő a tietek, még a szerencse is ellenünk volna. Azonban a mi ezt illeti, isten megvéd az eltiprástól, mivel jogtalan támadókkal a legszen-
tebb érdekekért szállunk szembe. A mi pedig az erők nem egyenlő voltát illeti, e részben azt, a mi a mienkből hiányzik, a lakedaimoniak velünk való szövetségi viszonyuknál fogva ki fogják egyenlítani. Ők, ha már egyéb okból nem is, a vérség kötelékei iránt való tekintetből s becsületből, kénytelenek lesznek nekünk segítséget nyújtani. A mi merész reménykedésünk tehát épen nem alap nélkül való.»

105 *Az athéniak*: «A mi az istenséget illeti, hiszszük és reméljük, hogy kegyelmét tőlünk sem fogja megvonni. Ugyanis a mi vezérlő elveink sem az emberiségnek az istenről formált véleményétől, sem az ember személyes hajlamaitól nem elütők.

2 Mert azt tartjuk, hogy az isten a felőle általánosan táplált vélemény szerint, az ember pedig csalhatatlan tapasztalatok alapján természeti szükségességgel uralkodik a nálánál gyengébb felett.

E törvényt sem nem mi alkottuk, sem pedig fennállása óta nem mi alkalmaztuk legelsőben, hanem már készen vettük át s örökségül fogjuk hagyni mindazokra a nemzedékekre, a melyek csak utánunk következni fognak. S meg vagyunk teljesen győződve felőle, hogy ha akár másnak, akár nektek volna ez a hatalmatok, a mely nekünk megvan, ti sem járnátok el másképen, mint mi.»

3 «Ekkép tehát alapos okoknál fogva nincs mit aggódnunk azon, hogy az isten inkább ti mellettetek lesz, mint mi mellettünk. A mi pedig a lakedaimoniak felől való jó véleményeteket illeti, a melynél fogva azzal áltatjátok magatokat, hogy már csak csupa szégyenből is segedelmet fognak nektek nyújtani, e tekintetben boldogoknak kell benneteket nyilvánítanunk ártatlan együgyűség-

tekért, de nem irigyellhetjük töletek a belátás hiányát. A lakedaimoniak ugyanis egymás között, és a mi a hazai szokások gyakorlatát illeti, valóban legtöbbszörre a tiszta erkölcsiség szabályai szerint járnak el, de hogy másokkal szemben, kifelé, miképen viselik magukat, erre nézve lehetne ugyan jó sok példát felhozni, de, hogy röviden fejezzük ki magunkat, elmondhatni, hogy sehol a világon nem mutatkozik oly szembeszökőleg, mint náluk, az az eljárás mód, a melynél fogva az erényt az után mérik, a mi ő nekik kellemes, az igazságot pedig alhoz szabják, a mi ő nekik hasznos. S e gondolkodás módjuk miatt segítséget várni tőlük mégis csak minden alap nélkül való.»

A melosiaiak: «Mi szintén csak is e saját hasznukra tekintő106 gondolkodás módjuk miatt bizakodunk mindenek felett abban, hogy a melosiaiak, saját gyarmatosaik ügyének elárulása által az irántuk jó indulattal viseltető hellenek bizalmát elveszteni, ellenségeiknek pedig hasznúra lenni nem lesznek hajlandók.»

Az athéniak: «Hát felfogásotok szerint is az a hasznos, a mi107 biztonsággal jár s a derék és szép tettek művelése veszedelmekkel van összekötve? Azonban éppen a kockáztatás az, a mire a lakedaimoniak vajmi ritkán mernek vállalkozni.»

A melosiaiak: «Mi semmi mást nem gondolunk, mint azt,108 hogy ha valaki miatt, mi miattunk nem fognak azok a kockáztatásra való vállalkozástól visszariadni s bennünket megbízhatóbb barátoknak fognak tartani másoknál, mivel a részünkről várható szolgálatok tekintetében a Peloponnesos partjaihoz közel esünk, a mi pedig érzületünket illeti, rokonsági viszonyunknál fogva másoknál hűségesebbek vagyunk.»

Az athéniak: «Az úm! De a ki másnak az oldala mellett109 harcra szándékozik kelni, ennek, midőn segítségül hívja, nem annyira jó érzületére épít, mint inkább katonai ereje jelentékenységre. S éppen ez az, a mire a lakedaimoniak jobban tekintettel vannak, mint bárki más; a mint hogy annál a bizalmatlanságnál fogva, a melyet a saját katonai hatalmuk iránt táplálnak, nagy számú szövetséges támogatása nélkül másokat nem is mernek megtámadni. Ekkép tehát vajmi csekély a valószínűsége annak, hogy egy szigetre átkeljenek, akkor, midőn a tengeren mi vagyunk az urak.»

110 *A melosiak*: «De vajjon hát nem küldhetnének át ide másokat? Aztán pedig a krétai tenger nagy kiterjedésű, úgy, hogy azoknak, a kik a tengeren uralkodnak, bajosabb dolog az ellenséges hajókat kézre keríteni, mint előlük elmenekedni azoknak, a kik az ellenfél figyelmét ki akarják kerülni. De ha még ez nem találna is nekik sikerülni, előttük áll az, hogy a saját területek ellon, vagy azon szövetségeseitek lakta vidékek felé forduljanak, a melyeket Brasidas még fel nem keresett; s ekkor aztán elég dolgok lesz majd a saját országokban s hozzátok még közelebb álló szövetségeseitek között, a helyett, hogy oly terület miatt bajlakodnátok, a melyhez semmi közötök nincsen.»

111 *Az athéniak*: «Nos, ha ez megtörténik, ez olyas valami lesz, a mit már próbáltunk s a miből ti is tudhatjátok, hogy az athéniak még soha egy ostrommal sem hagytak fel a másoktól való félelem miatt. Sajnálattal vesszük észre, hogy ti, bár kinyilatkoztattátok, hogy hazátok megmentése felől fogtok tanácsot ülni, ez értekezleten, a mely egy ily roppant fontosságú tárgy körül forog, semmit sem hoztatok fel olyat, a mitől ember menekvését várhatná, hanem legerősebb támaszaitok reménységek, a melyeknek az értékét csak a jövő mutathatja ki, míg azok az eszközök, a melyeknek jelenleg birtokában vagytok, gyenge támaszkodó pontokat nyujtanak arra nézve, hogy a már veletek szemben állóknak föléje kerekedhessetek. S azért nem csekély esztelenségről tesztek tanúbizonytságot, ha az ügyet magatok között tanácskozás tárgyává 3 tevé, érettebb határozattal más gondolatra nem tértek. Ez esetben bizonyosan nem fogtok a dologból becsületbeli kérdést csinálni, a mely megszégyenüléssel járó, előre látott veszedelmekben már oly sok embert megrontott. Valóban, megtörténik az sokakkal, hogy bár látják már, hova ragadtatnak, ennek daczára az úgy nevezett «meggyaláztatás» gondolatára, egy szó hatalma által, a melynek ellenállani nem tudnak, arra ragadtatják magukat, hogy fejükre tudva és szüntsándékkal orvosolhatatlan bajokat vonjanak; s ekkép a saját eszeveszettségök még nagyobb gyalázatba dönti őket, mint szerencsétlenségök.

4 «Ettől ti, ha jól akartok végezni, igyekezni fogtok megóvni magatokat, s nem fogtok semmi meggyalázót találni abban,

hogy megadással teljesítsétek egy hatalmas államnak nagyon is enyhe követelést, a mely abból áll, hogy évi adó fizetése mellett javaitok háborítatlan birtokában legyetek szövetségeseivé. Ime, szabad választásokat van háború és a béke nyugalma között! Ujjhúzásra való viszketegből ne álljatok a rosszabbhoz. Dolgaiban az jár a leghelyesebb úton, a ki a magával egyenlők előtt meg nem hátrál, a hatalmasabb kívánataihoz illendőképen alkalmazkodik, a gyengébbek iránt pedig mérsékelt bánásmódot tanusít. Tegyétek tehát tanácskozás tárgyává az ügyet magatokban is s vegyétek eszetekbe újra meg újra, hogy hazátok felől foly a tanácskozás, s hogy ennek, a melynél több számotokra nincs, ez az egy vita fog dönteni fennmaradása vagy pusztulása felett.»

Erre az athéniek az értekezletet odahagyták. A melosiak a magukban való tanácskozás után is megmaradtak ama nézetek mellett, a melyeknek a követekkel való szóváltásaik alatt kifejezést adtak. Ennélfogva válaszuk a következő volt :

«Athéniek! Mi most is abban a nézetben vagyunk, a melyben előbb voltunk; s nem vagyunk hajlandók hétsszáz év óta fennálló városunk függetlenségéről oly rövid idő alatt lemondani, hanem bízva szerencséjében, a mely eddig isteni támogatással megoltalmazta, másfelől számítva emberi segítségre is, még pedig a lakedaimoniak támogatására, igyekezni fogunk megtartani magunkat. Felhívunk azonban még egyszer benneteket, hogy fogadjatok el barátaitokúl. Hadd maradjunk mi ezután is semlegesek, kössünk oly szerződést, a melyet mindkettőnk méltányosnak tarthat, s hagyjátok el területünket.»

A melosiaknak erre a válaszára az athéniek, a mint már végkép távozni akartak, a következő megjegyzést tették: «No tehát, a mint ez a ti mostani határozatok nekünk mutatja, ti vagytok a világon az egyedüliek, a kik biztosabban tudtok építeni a kées jövő dolgaira, mint arra, a mi már a szemetek előtt áll, s a kik a minden alap nélkül való kilátásokat pusztán azért, mert óhajtatok, már tényleg létezőknek tekintetek; ennélfogva ti, a kik a lakedaimoniakba, a szerencsébe és a reménységekbe vetett oktalan bizalommal mindent kockára vetettetek, el is fogtok mindent veszteni.»

114 Erre az athéni követek visszatértek a sereghez. A hadvezérek, miután a melosiak egyáltalában nem voltak rábírhatók az egyezkedésre, az ellenségeskedést haladéktalanul megkezdték s a melosiakat ostromsánczczal köröskörül bekerítették úgy, hogy a munkát az egyes államok katonasága közt felosztották. Ezután az athéniak egyrészt a saját embereik által képezett csapatokból, másrészt a szövetségesek hadaiból szárazon és tengeren őrséget hagytak s a hadi erő legnagyobb részével eltávoztak. A kik ott maradtak, folytatták az ostromzárolást.

115 Ugyanez időtájban az argivok becsaptak a phliusi területre. Itt azonban a phliusiak és a saját politikai menekültjeik lest vetettek nekik s ez által körülbelől nyolczvan embert vesztek. A Pylosban levő athéniak nagy zsákmányt ejtettek a lakedaimoniak részéről. Ez azonban a lakedaimoniakat nem volt képes arra bírni, hogy a békeszerződést felbontsák és háborúra keljenek; beérték annak a közhíré tételével, hogy a ki az ő részökről az athéniektől zsákmányt gyűjteni hajlandó, ezt megtennie teljes szabadságában áll. Csak a korinthosiak keltek hadra az athéniakkal bizonyos, csupán őket magukat érdeklő vitás ügyek miatt, a többi peloponnesosiak azonban nyugton maradtak. A melosiak az athéni ostromgyűrűnek a piac⁸⁶ irányában eső részét egy éjjeli támadásban elfoglalták; ekkor az athéniak őrcsapataiban pusztítást vittek véghez, továbbá annyi élelmi szert s egyéb haszonra való cikket vittek városukba, a mennyit csak tudtak, s erre visszahúzódva, nyugton viselték magukat. Ez eset után az athéniak már nagyobb vigyázzal éltek. Ez a nyári időszak ekképen folyt le.

116 A következő téli időszakban⁸⁷ a lakedaimoniak abban voltak, hogy táborozáshoz fognak az argivok ellen. A mint azonban a határon nem akart sikerülni az átkelésért való áldozás, visszavonultak. Az argivok a miatt, hogy a lakedaimoniak ezt szándékba vetették, maguk közt némelyek iránt gyanút kezdtek táplálni; s ezek közül néhányat őrizet alá vetettek, többeknek azonban sikerült elmenekülni. Ebben az időtájban a melosiak az athéni ostromgyűrűnek egy más pontjára intéztek új támadást és sikerült el is foglalniok, mivel az őrség nem nagy volt rajta. Ez eset után friss csapatok érkeztek Athénből a Demeas fiának, Philokratesnek a

vezetése alatt. S miután ekkor már nagyon keményen folyt az ostrom s ezenkívül még árulás is felütötte a fejét, a melosiak feladták a várost úgy, hogy felettök az athéniek szabad tetszésök 4 szerint határozhatnak. Az athéniek a felnőtt, férfinemen levőket mind felkoncezolták, a kiket csak kézre keríthettek, a gyermekeket és a nőket pedig rabszolgákká tették. A várost a maguk számára foglalták le s később ötszáz főre menő gyarmatost küldtek beléje.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JEGYZETEK A IV. KÖNYVHÖZ.

1. A 88-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 425-ben május havában.
2. Pylos tágabb értelemben egy 800 láb magasságig emelkedő s hosszúkás sziklahátat képező hegyfok a sphakteriai öböl (ma: Navarin öböl) északi részén; szorosabb értelemben pedig e hegyfok tetején, leginkább a száraz felé meredek oldalakkal kirugó sík sziklatető, a melyen egy bő vizű forrás buzog. Az itt következő történeti események előadása folyamán e kifejezésben az utóbbi értelemben vett Pylos értendő.
3. Vagyis körülbelül 10 geogr. mérföldnyire.
4. Vagyis $\frac{3}{8}$ -ad geogr. mérföldnyire.
5. Messenia délkeleti sarkán fekvő hely.
6. Prote szigete Pylostól körülbelül egy geogr. mérföldnyire esik északnyugati irányban.
7. Az attikai choinix száraz tárgyak mértéke s a mi mértékünk szerint 1·094 litert; tehát két attikai choinix 2·188 literre, vagyis körülbelül $2\frac{1}{2}$ literre ment. A kotyle folyós tárgyak mértéke volt s tett 0·274 litert; két kotyle tehát 0·548, vagyis egy jó fél literre ment.
8. E kifejezés alatt a lakedaimoni követség Athén szövetségeseit érti, mert még ekkor nem fejtett a dolog odáig, hogy azt a szövetséget, a melynek a szétrobbantása céljából küzdöttek a peloponnesosiak, diplomatiailag határozott kifejezésekkel elismerje.
9. T. i. Sphakteria szigetét Pylosnál.
10. Ez az Odysseia 12., 235—159-ben van megénekelve.
11. Azon földnyelv körül, a mely Naxos-tól délre a tengerbe nyúlik.
12. A scholiasta szerint a mézes mák az éhség csillapítására, a tört lenmag pedig a tikkadtság csökkentésére való. Ezeket pedig azért választották a bűvárok számára beszállítás végett, mivel nekik nagyobb tömeget képező élelmet átjuttatniok nem lehetett, ezekből pedig csekély részlet is hat.

13. Pausanias (4., 26.) szerint ennek a neve Komon volt.

14. Tehát 128-an estek el.

15. Szóval mindenki azt várta tőlük, hogy a thermopylai hősök méltó utódainak fogják magukat tanúsítani.

16. Itt az eredeti szövegben egy kétértelmű szó van, a melyet megfelelő kétértelmű szóval nyelvünkben kifejezni nem tudtam. Az eredeti szó ez: *atraktosz*, a mely jelent: 1. orsót, 2. nyílászarat. Ez a szó tehát, a mi a nyílra s a nyíllal való harcra nézve benne rejülő kicsinylés, megvetés mellékfogalmát illeti, jóval erősebb, mint az a kifejezés, a mely a fordítás szövegében van.

17. Ekkép ugyanis annak a színe alatt, hogy ők is lakedaimoniak, ezeket véletlenül nagyon könnyen meglephették.

18. A 88-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 425-ben, a nyár derekán.

19. Az Oneion hegy Argolis keleti partján Epidauros és Troizen között keleti irányban egy magas hegyfokban nyúlik a tengerbe, a mely Chersonesos nevet visel. Erről a Chersonesosról van itt szó. Rheitos a partvonalnak egy oly kiszögellése, a mely a Chersonesos mellett levő öblöt nyugot felé hajló irányban zárja.

20. Vagyis a falu $\frac{3}{10}$, Korinthos $1\frac{1}{2}$, a korinthosi szoros pedig $\frac{1}{2}$ geogr. mérföldnyire.

21. A mely a csatatéren a küzdő csapatok lába nyomain támadt.

22. Ez valószínűleg az a szigetsoport volt, a melynek egyik tagja ma Platia, a másik pedig Pentenisia nevet visel.

23. Ezzel az athéniek az akkori fogalmak szerint győzelmükről, a melyet oly nehéz küzdelemmel nyertek meg, önkényt lemondtak.

24. Vagyis 3 geogr. mérföldnyire.

25. Ez egy vulkáni eredetű félsziget, Troizen felől Aigina irányában nyúlik a tengerbe s csak egy keskeny szoros köti össze a szárazzallal.

26. Egy kis sziget Kerkyra keleti partja közelében.

27. A 88-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 425-ben, október havában.

28. A 88-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 425-ben, november havában.

29. Ez történt a 88-ik olympias 4-ik évében, Hekatombaion havában; a mi időszámításunk szerint Kr. e. 424-ben, márczius hó 21-ik napján.

30. Rhoiteion város Troasban, a Hellespontos partján.

31. A phokaiai stater eredetileg 16·5 gramm súlyú aranypénz volt. Ezzel körülbelül felényi súlyban volt verve a Dareios-arany, a melynek az értéke 20 attikai drachma, a mi pénzünk szerint 7 frt 85 kr. volt.

Tehát egy teljes sulyú s tiszta phokaiai stater a mi pénzünk szerint 15 frt 70 krt tett volna. Mivel azonban olykor sulyban is alább szállt s legtöbbnyire nem is tiszta aranyból, hanem elektrónból, vagyis arany és ezüst vegyülekéből volt verve, csak 28—30 attikai drachma értékben volt forgalomban. Ha tehát egy darab phokaiai statert kerek számmal 30 attikai drachma értékben veszünk, egy darab a mi pénzünk szerint 11 frt 78 kr. értékű volt, a 2000 darab pedig 23,574 frtnyi összeget tett.

32. Antandros város Aiolisban az adramyttoni öböl partján. Akte-nak (part) hítták a kis-ázsiai szárazföld partvonalának Lesbossal átellenben húzódó részét.

33. A mennyiben katonai tekintélyöket gyökerében megingatta.

34. Már a környéklakók is mozogni kezdtek.

35. Kocyrtá és Aphrodisia apró helyek Lakedaimonban a Tainaron közelében.

36. Ez a város a lakedaimoni terület délkeleti partvidékén feküdt s az argolisi Epidaurus gyarmata volt.

37. Vagyis mintegy $\frac{1}{4}$ geogr. mérföldnyire.

38. T. i. az athéni felsőség alatt lévő szigeteken.

39. Négy talentum = 9430 frt.

40. A 88-ik olympias 4-ik évében, Kr. e. 424-ben, május havában.

41. Morgantine Katana és Syrakusai közt eső hely.

42. A 89-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 424-ben, július havában.

43. Vagyis körülbelül $\frac{1}{5}$ geogr. mérföldnyi hosszúságban.

44. Az után az éjszaka után, a melyen Brasidas 300 emberével Tripodiskoshoz visszatért.

45. Az az ekkor még az összes csapattestek lesznek oly erősek és oly vállalkozó szelleműek, hogy Nisaiára sikeres támadást intézzenek

46. Hadi szemle alkalmával a harczosok letették fegyvereiket.

47. T. i. a Pontos Euxeinosba, a mai Feketetengerbe.

48. A 89-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 424-ben, augusztus elején.

49. Itt, mint más hozzá hasonló nagy hirű, ennél fogva igen látogatott szent hely körül lassanként egy városka keletkezett.

50. Ez a hely Herakleia és Pharsalos között, e két város közt a fele úton, a phthiotisi Achaja területén feküdt.

51. Ez Thessalia legészakibb vidéke a kambuni hegység és Olympos által képezett szögletben.

52. Lynkos rövidebb neve annak a Lynkestis területnek, a melyen a lynkestai nevű népség lakott. A szorosokat a Bora és Bermios kiágazásai képezték.

53. A 89-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 424-ben, augusztus végén.

54. T. i. Hellas alsó és közép részében.

55. Ez a modern hadi jelentések igazmondóságára emlékeztető nyilatkozat a Brasidas ajkán arra való volt, hogy a thrák partvidék elpártolásra kész lakosait megnyugtassa arra nézve, a mitől a legjobban tartottak.

56. A 89-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 424-ben, november havában.

57. Tíz stadium $\frac{1}{4}$ geogr. mérföld.

58. A boiotarchosok Boiotia legfőbb kormányzó testületének a tagjai voltak. A tizenegy taghoz kettőt Theba, kilenczet pedig a boiotiai vidék adott. Mint az alább következő pontból sejteni lehet, akkor, midőn az összes boiotiai hadi erő együtt volt, a boiotarchosok sorba vitték a fővezérletet.

59. Ez vitás terület volt a boiotok és az athéniek közt; ekkor azonban az athéniek birtokában volt. A tíz boiotarchos véleménye azon alapult, hogy a boiotiai hadsereg ez alkalommal csak a saját védelmére szállt sikra; s ez különben sem nagy kedvvel ment külföldi táborozásra minden katonai erényei mellett is, mivel polgár-katonaságból állt s kiválólag csak a saját tűzhelye védelmére gondolt. Ama tíz boiotarchos tehát a seregben uralkodó közönséges felfogásnak adott kifejezést.

60. E biztonság abban állott, hogy Boiotia Kr. e. 446-tól egészen eddig állandóan ment volt minden ellenséges betöréstől.

61. Kr. e. 424-ben, november végén.

62. Az az Kr. e. 497-ben. A Molpagoras fia, Aristagoras, a Histiaios veje és unokaöccse s Miletos kormányzója volt a Dareios felsősége alatt. Ez, miután az ión szabadság-mozgalmak élére állt s Dareiostól nyíltan elpártolt, végre menekülni volt kénytelen. Herodotos (5., 126.) szerint a thrákok őt az itt említett alkalommal seregével együtt megsemmisítették.

63. Kr. e. 465-ben. Ez a gyarmatosító kísérlet az I. k. 100. f.-ben már egyszer volt említve.

64. Körülbelül Kr. e. 437-ben, vagyis mintegy 13 évvel az itt előadott események előtt.

65. Vagyis $\frac{5}{8}$ geogr. mérföldnyire.

66. Így tehát Amphipolis «a folyam által két átellenes ponton érintett város» volna.

67. Aulon valószínűleg az a csatorna, a melyen a tó a tengerbe önti vizét. Bromiskos e csatorna torkolatánál eső hely.

68. Tehát körülbelül 8—8¹/₂ geogr. mérföldnyire.

69. Erről az egész eseményről, valamint az itt említett személyiségekről csak annyi ismeretes, a mennyi itt fel van hozva róluk.

70. Akte annak a kis félszigetnek a neve, a mely a thermai és strymoni öböl közt levő nagy félsziget három kisebb félszigete közül kelet felől a legszélső s az Athos fokban végződik. E félsziget legkeskenyebb részét vágta át Xerxes, midőn Hellas leigázására indult. Ennek az átvágásnak a fordítás szövegében «a király árka» a neve.

71. Azaz a saját nyelvén kívül a hellen nyelvet is használja.

72. Torone város a középső kis félsziget, Sithonia déli részén.

73. Kanastraion a harmadik, legnyugotibb irányban fekvő kis félszigetnek, Pallenének, déli hegyfoka. Itt tehát a kikötő felé eső kis kapu értendő.

74. A száz emberre menő előcsapatból, a mely már a kapu előtt állt.

75. T. i. a lakedaimoniakhoz szító párthoz.

76. T. i. Athénnel szemben.

77. 100 drachma tesz egy minát, 60 mina pedig egy talentumot. Tehát 30 attikai ezüst mina tett a mi pénzünk szerint 1178 frt 75 krt.

78. A 89-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 423-ban, márczius havában.

79. Az alább következő okirat két, különben tisztán megkülönböztethető részből áll. Az első, hosszabb rész a tulajdonképeni szerződés pontjait tartalmazza, még pedig javaslat alakjában, a melyben azt a lakedaimoniak és szövetségeseik az athéniek elé terjesztik. A második rövidebb rész egy athéni népvégzés.

80. Koryphasionnak nevezték a lakedaimoniak Pylost, a mint e könyv 3. f.-ben is említve van; Buphras és Tomeus ennek a közelében eső magaslatok voltak a szárazföld belseje felé s velök az okirat szövegében a határ- (demarcationalis) vonal van megjelölve.

81. Nisos helyi hős volt Megarában. Az a kapu, mely itt említve van, Megarának délkelet felé néző kapuja.

82. T. i. Methone félszigetét, valamint a környékén elfoglalt területet. Az itt említett egyezségről az író fentebb nem tett említést.

83. Egy talentum, mint súlymérték, a mi mértékünk szerint 26 kilogr. és 196 gramm; 500 talentum tehát 13,098 kilogrammot és 12 grammot tesz.

84. Itt következik már az athéni népnek e javaslatra nézve kimondott határozata.

85. Az athéni nép ebben az időben tíz phyléből, vagy törzsből állt, a melyek egy-egy hősnek, mint törzsatyának, a nevét viselték. Egy ily törzs volt az Akamantis törzs. Az ötszázas tanács, vagyis az úgy nevezett «második tanács» évről évre változó tagokból állt s minden törzsből 50 polgár volt belé választva. Minden törzs 50 embere együtt, sorshúzás útján megállapított rendben képezte az ötszázas tanács végrehajtó testületét s vezette a tanács és a nép gyűléseit a hold-év egy tized részén át, a 354 napból a 4 első 36—36 napig, a 6 utolsó pedig 35—35 napig. Ennek a testületnek a tagjait, míg e tisztök tartott, pryтанisoknak nevezték. Ezek maguk közül sorshúzás útján minden nap egy epistatest, vagyis elnököt jelöltek ki. E népgyűlés alkalmával tehát az Akamantis törzs 50 második tanácsbeli embere volt a pryтанis s elnökük e napon épen Nikias pryтанis volt.

86. A mi időszámításunk szerint Kr. előtt 423-ban, márczius hó végén.

87. Minden évben minden törzsből egy vezér volt választva. A tíz vezérnek és a pryтанisoknak volt jogukban népgyűlést hívni össze.

88. Ez körülbelől az athéni Elaphebolion hónapnak felel meg.

89. Pellene város Achajában.

90. Poseidon temploma Pallene félsziget azon kiszögellésének a legvégső hogyfokán volt, a melyen Mende fektűt. Az athéni hadak Potidaiánál gyülekeztek össze.

91. Azaz déli oldalra.

92. Tehát az északi oldalon.

93. Tehát miután a vezér szólt hozzájuk, katonai szokás szerint a fegyverek a homlokvonal előtt gulába voltak rakva.

94. T. i. a peloponnesosiak s a velök tartó aristokrata pártbeli emberek.

95. Spártai törvények szerint nem ifjú emberekre, hanem megállapodott korú férfiakra kellett kormányzói tisztet bízni.

96. Ennek a kormányzónak alább, az V. k. 3. f.-ben Pasitelidas a neve.

97. A nagy hirű argosi Hera-templom nem magában Argosban, hanem ennek a határában, a Mykenai felé vivő út mentén volt. Mint a II. k. 2. f. alatti jegyzetben is érintve volt, az argosiak e templom papnőjének a hivataloskodása után számították esztendeiket. Chrysis akkor, midőn ezt a szerencsétlenséget előidézte, már bizonyosan igen

koros nő volt, mert már akkor is 48-ik éve volt hivatalban, mikor ez a háború kitört.

98. Ez az időszak a 89-ik olympias 2-ik évében, Kr. e. 423-ban, november havában vette kezdetét.

99. Orestheion város Arkadiában a Megalopolisból Pallantionba és Tegeába vezető út mentén feküdt. Ennek a határában volt Laodikion, régi város, Bukolion pedig ezektől északkeleti irányban esett. Mantinea mindig Spártához szított, Tegea ellenben Spártával szemben a saját és Arkadia függetlenségén működött szünetlenül. E miatt e két város egymással régi időtől fogva ellenséges viszonyban állt.

100. A 89-ik olympias 2-ik évében, Kr. e. 422-ben, február havában.

101. Hogy a bástya-őröket ellenőrző tiszt éjjel annál könnyebben teljesíthesse feladatát, az őrök, kik bizonyos térközökön voltak felállítva, csengetyűt adogattak át egymásnak úgy, hogy mindenik a szomszédjának vitte el, a ki azt nyomban tovább adta. A csengetyű, mialatt vitték, folyvást szólt. Az alábbiakból az tűnik ki, hogy az őrizetet teljesítő katona hamarabb visszatért helyére, mintsem Brasidas embereket küldhetett volna a bástyafőre.

JEGYZETEK AZ V. KÖNYVHÖZ.

1. Ez kezdődött a 89-ik olympias 2-ik évében, Kr. e. 422-ben, márczius havában.

2. Pytho, mint már fentebb is volt említve, Delphoi régi neve. A pythói játékokat a krissai mezőn, Delphoi közelében, Apollon tiszteletére minden ötödik évben tartották, s ezek ideje alatt az egész Hellasban fegyverszünetnek kellett lenni. E pont úgy értendő, hogy a szerződésileg megállapított fegyverszünet a 89-ik olympias 2-ik évében, vagyis, Kr. e. 422-ben, márczius hó végén letelt ugyan, de mivel Metageitnion havában, vagyis a mi időszámításunk szerint ennek az évnek az augusztusában különben is fegyverszünetnek kellett bekövetkezni, a hadviselő felek e rövid időközben pihentették a fegyvert s csak augusztus hó végén kezdték meg újra a háborút.

3. A III. k. 104. f.-ben.

4. Pharnakes persa helytartó volt ez idő szerint a Hellespontos környékén. Atramyttion város a mysiai parton, az Ida hegység lábánál. A fordítás szövegében az *«a mint egyik a másik után oda ment»* megjegyzés azt jelenti, hogy a delosiaiak nem gyarmatosok módjára, törvényes kötelezettségnél fogva s *együtt* mentek oda, hanem külön-külön; tehát megtelepedésük ott az egyesek szabad önelhatározásból eredő lakásfoglalás volt.

5. A 89-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 422-ben, augusztus havában. Kleon ekkor vezéri tisztet viselt.

6. T. i. a belső városba.

7. Negyven stadium egy geogr. mérföld.

8. Panakton egy kis erősség volt a boiotiai határon Plataiai és Eleutherai közt.

9. Phaiax ebben az időben Athénnek egyik legtekintélyesebb államférfia volt.

10. Kétségkívül a népességnek az alább (IV. k. 4. f.) említett Anaxilastól elnyomott ión része, a mely Siciliában való első fellépése óta Lokroi epizephyrioi lakóival folyton összeköttetésben állt.

11. Myrkinos edon város. Már fentebb, a IV. k. 107. f.-ben volt említve, hogy ez is csatlakozott Brasidashoz.

12. A 89-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 422-ben, szeptember havában.

13. Tehát már pusztán ebből is lehetett volna következtetni, hogy Brasidas valami nagyon fontos dologba akar bele fogni, hogy kitőrsére készül.

14. A 89-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 422-ben, november havában. Az alább említett Pierion az Athamaniából Larissába vezető út mentén feküdt.

15. E pont megértésére nézve tudnunk kell, hogy itt a Zeus félisteni fián Herakles értendő; ennek a magva Pleistoanax. Ez ugyanis spártai király volt, Spárta két királyi családja pedig, a melyekből való volt mindig a két király, a hagyomány szerint a heraklida Aristodemos két fiától, Proklesztől és Eurysthenestől származott. A mondás értelme tehát ez: A Herakles utódát, Pleistoanaxot, a számkivetésből vigyék haza, mert különben nem szántás-vetés útján, hanem idegen földről, drága pénzen szerzett élelemmel fognak táplálkozni, vagyis éh-szükség fog rájuk bekövetkezni.

16. A Lykaion magas hegy Arkadiában; Zeusnak egy régi temploma volt rajta.

17. Azért, hogy ha üldözni fogják, hamar az oltárhoz menekülhessen.

18. A 89-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 421-ben, februárius havában.

19. Ez oszlopokra ennek a szerződésnek a pontjai voltak rávésve. Ez a pont a mai okiratok nyelvén ilyen formán hangzanék: «Ezen szerződés öt példányban állíttatik ki, a melyek itt s itt stb. helyeztetnek el.»

20. Az az év ez, a melyet mi a 89-ik olympias 3-ik évének mondunk. A mi időszámításunk szerint a szerződés a Kr. e. 421-ik év ápril havának elseje és 10-ike közt valamelyik napon kelt.

21. A városi vagy nagy Dionysiák a tavaszi éjnap egyenlőség előtt kezdődtek s több napon át, egészen márczius hó végéig tartottak.

22. Ezen ünnepek alatt a fentebb már említett városi vagy nagy Dionysiák értendők, a melyekre idegenek is számosan sereglettek Athénbe. Az alább említett Hyakinthia ünnepeket az amyklai Apollon tiszteletére Hyakinthios hónapban ülték, a mely körülbelől az athéni Elaphebolion (márczius, április) hónapnak felel meg.

23. Ez történt Kr. e. 404-ben, ápril hó közepén.

24. Lepreon Triphyliában van a lakedaimoni és elisi határ közelében.

25. A peloponnesosi félszigeten közönségesen aiginai pénzben szá-

mitottak. Öt aiginai drachma egyenlő volt hét attikai drachmával, így öt aiginai talentum is hét attikai talentummal. Ha tehát az attikai drachma értékét pontos számítással 39·29 kr-ra, s az attikai talentumét 2357 frt 50 kr-ra tesszük, egy aiginai drachma a mi pénzünk szerint 55 krt, egy aiginai talentum pedig 3300 frt 10 krt tett.

26. A 89-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 421-ben nyár derekán.

27. Ezek az arkadiai Lykaion hegy délkeleti tövénél laktak.

28. Ez lakedaimoni környéklakók lakta hegyvidék volt az Eurotas felső folyása és az Oinos völgy között.

29. A 89-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 421-ben, ősz felé.

30. A 89-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. a 421-ről 420-ra menő időszakban. Megjegyzendő, hogy a spártaiaknál a polgári év az őszi éj-napegyenlőség idején kezdődött.

31. A 89-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 420-ban, februárius havában.

32. Márczius havában.

33. Ezt az itt említett történeti eseményt Herodotos (1., 82.) részletesen előadja. Az ütközetben 300 lakedaimoni küzdött 300 argosival s a 600 emberből csak 3 maradt életben, még pedig 2 argosi s 1 lakedaimoni. A két argosi haza ment, míg a lakedaimoni a csatatéren maradt s az elesettekről fegyverzetet zsákmányolt. Másnap az argosiak is, a lakedaimoniak is megjelentek a csatatéren s mindketten maguknak tulajdonították a győzelmet, még pedig amazok azért, mert két emberök maradt életben, az utóbbiak pedig azért, mert az ő emberök tartotta meg a csatátért s fegyverzsákmányt is szerzett. A hosszas vitának a vége az lett, hogy a felek fegyverhez kaptak s csatára keltek, a melyben a lakedaimoniaké lett a diadal. Ez a Kroisos idejében, Kr. e. 550-ben történt.

34. Alkibiades, a kinek a nevével itt elsőben találkozunk, Kr. e. 450 körül született, mivel Kr. e. 446-ban, a koroneiai ütközet idején, a melyben az atyja elesett, körülbelül csak 5 éves volt. Most, midőn az író föllépteti, mintegy 30 éves lehetett.

35. Nem csak atyai, hanem anyai ágon is, mivel anyja, Deino-mache, az alkmaionida Megakles leánya volt.

36. Az úgynevezett idősb Alkibiades.

37. Földrengéskor mindenütt minden tanácskozást félbeszakított-nak tekintettek.

38. A hellen államok egymással kötött szerződéseikben a fentebb, a 31-ik f. alatt említett aiginai pénzsámítással éltek. Három aiginai obolos a mi pénzünk szerint 27¹/₂ kr., egy aiginai drachma pedig, mint már említettük, 55 kr.

39. A kormány tagjai Argosban.

40. Az államban a legfőbb végrehajtó hatalom kezelői; az alább említett theorosok pedig vallásos dolgok teljesítésére rendelt hivatalos személyiségek voltak.

41. A 90-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 420-ban, július havában.

42. A pankration birkozás és öklözés együtt.

43. Az olympiai ünnepek alatt az egész Hellasban fegyvernyugvás volt s ennek a megkezdődését az elisiek követ által minden államnak kihirdették. *Phykon* Lepreon területén fekvő erősített hely volt.

44. A fentebb említett aiginai drachmát véve alapul, mivel egy mina 100 drachmát tesz, egy mina a mi pénzünk szerint 55 frtot tett, két mina 110 frtot, 2000 mina pedig 110,000 frtot.

45. Harpina Alphasios menti város a folyó partján felfelé 20 stádiumnyira, vagyis fél geogr. mérföldnyire Olympiától.

46. Rhabduchosok, pálcza-tartók, pálczások. Ezek a versenybírák alattas közegei voltak s a versenyek alatt, ha szabályellenes dolog történt, vagy rendetlenség adta elő magát, felsőbb megbízásra fenytéket alkalmaztak.

47. Lichas, mivel mint lakedaimoni polgár nem versenyezhetett volna, fogatát a hazájával szövetségben álló Thebából való gyanánt léptette fel. Azonban, midőn a fogat győzött, diadalmamórában elárulta magát, s ekkor tolakodásáért keményen meglakoltatták. A lakedaimoniaknak az ünnepélyből való kizárása s különösen ez a tény azt mutatja, hogy tekintélyök roppant nagyot csökkent.

48. A 90-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 420-ban, október havában.

49. Kr. e. 420-ról 419-re menő téli időszakban.

50. Ez a Xenares ugyanaz, a ki már fentebb több ízben volt említve.

51. A 90-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 419-ben, tavasszal.

52. Patrai (ma Patras) a korinthusi öböl bejáratánál, ennek egyik fontos pontja irányában feküdt Achajában.

53. Itt a pythói Apollonnak az a temploma értendő, a melyet az argivok az általuk elpusztított argolisi város, Asine helyén egyedül meghagytak. E város határát, a mely elpusztítása után az említett templom tulajdonává lett, az argolisiak és az epidaurosiak közösen használták.

54. Argolisnak délkeleti irányban nyúló hegyfoka.

55. Tehát itt az arkadiai területen fekvő Leuktráról van szó. A másik, a lakedaimoni területen fekvő Leuktra a Pamisos folyó torkolata közelében esett.

56. Midőn a lakedaimoni hadak hazájok határára értek, ennek átlépése előtt királyuk Zeusnak áldozott. Az itt említett esemény a 90-ik olympias 2-ik évében; Kr. e. 419-ben, julius havában ment végbe.

57. Ez a hónap, a melyben az Apollon tiszteletére rendelt Karneia esett több más ünneppel együtt s ennek folytán teljesen nyugalomnak szentelt hónap volt, az attikai Metageitnion hónapnak s körülbelül a mi augusztus hónapunknak felelt meg.

58. Azaz, hogy a Karneios hónap miatt ők is békében lenni kénytelenek ne legyenek, naptárukat, a mely az időszámításban való ingadozás miatt különben nem csak náluk, hanem a többi helleneknél is nagyon pontatlan volt, úgy rendezték, hogy táborozásuk kezdetétől egészen a végéig csak egy napot számítottak.

59. Ez a hely a Lakedaimonból Tegea felé vivő út mentén feküdt s előbb tegeai falu, utóbb pedig lakedaimoni környéklakók által népesített város volt.

60. A 90-ik olympias 2-ik évében; Kr. e. 419-ben, november havában.

61. Arra az oszlopra, a melyre a lakedaimoniakkal kötött szerződés volt rá vésve.

62. A 90-ik olympias 2-dik évében; Kr. e. 418-ban, márczius havában.

63. A 90-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 418-ban, julius havában.

64. Mindenik lovast egy gyalogos kísérte, a ki, a mint a szükség kívánta, vagy gyalog ment a ló mellett, vagy pedig a lovas mögé vetette magát a lóra.

65. Methydrión város az arkadiai hegyvidék közepén.

66. Charadros hegyszakadék, a mely Argos bástyázatának északkeleti része közelében húzódott.

67. Mivel itt szintén aiginai drachmáról van szó, a mely, a mint már említve volt, a mi pénzünk szerint 55 krt tesz, a birság 55,000 frtra rúgott.

68. A mantineiai területnek Tegea felé eső részén.

69. A hadfők az úgynevezett polemarchosok. A lakedaimoni hadsereg lochosokból, a lochosok pentekostysekből, a pentekostysek enomotiákból álltak. Ezekről alább maga az író szól. A lochosok élén állt egy tiszt, a lochagos, az alatt állt a pentekoster, ez alatt pedig az enomotarchos. Volt még a lochoson felül a spártai hadseregnek magasabb osztályozása is, a mora. Erről azonban semmit sem tud Thukydides. Valószínű, hogy még ekkor nem volt morák szerinti osztály.

70. A skiriták egy lakedaimoni lochos legénysége a fentebb említett Skiritisből.

71. Ekkép már mind az összes lakedaimoniak számát, mind egyes csapattesteik nagyságát hozzávetőleges számítás útján meghatározhatjuk. A hét lochosban volt átlag összesen $(448 \times 8 =)$ 3584 ember; ehhez számítva a 600 skiritát, lakedaimoni volt összesen átlagos számítással 4184. Az egyes csapattestek nagysága átlagosan véve a következő volt: Az enomotia állt $(4 \times 8 =)$ 32 emberből, a pentekostys $(32 \times 4 =)$ 128 emberből, a lochos $(128 \times 4 =)$ 512 emberből, a skiritákénak kivételével, a mely 600 főnyi volt.

72. Ez célzás volt az Atreus utódainak a mythosi korban való uralmára.

73. Azaz jobb oldalával, mivel a paizs a balkaron volt.

74. A spártai ifjúság színe-java. E csapat a király testőrségét képezte s szolgálatot teljesített gyalog is, lovon is, a mint a körülmények kívánták, Az alább említett öt lochos egy argiv csapattestnek a neve.

75. T. i. azokra az athéniekre, a kik a jobb szárny belső szélén, a centrum felé álltak.

76. Aiginai részbirtokosokkal együtt. Az alább említett két vezér Laches és Nikostratos.

77. A 90-ik olympias 3-ik évében, Kr. e. 418-ban, október végén.

78. E pontban a «szövetségesek»-en Lakedaimonnal szövetségben álló államok részéről a szövetségi gyűlésre küldött megbízottak értendők. Az egyezés szövegének hazaküldése a végből történhetett, hogy a küldöttek államuk részéről határozatot eszközöljenek ki reá vonatkozólag.

79. Kr. e. 418-ban, november havában.

80. Epidauros alól.

81. A 90-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 417-ben, márczius hó elején.

82. Itt ugyanis, a mint a II. k. 9-ik f.-ben is említve van, a háború kezdetén csak a pellenebeliek vettek ebben részt a lakedaimoniak oldalán.

83. Ez egy Apollon tiszteletére szentelt ünnep Hekatombeus, vagyis körülbelül július hónapban, a melyen a spártai gyermekek, ifjak és férfiak gymnasztikai ügyességökről tettek tanúságot.

84. A 90-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 417-ben, október végén.

85. A 90-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 416-ben, márczius havában.

86. Itt az athéni tábornak az a része értendő, a mely az élelmi czikkeket s egyéb szükségleteket áruló kereskedők számára volt hagyva.

87. Ez a 91-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 416-ben, november havában kezdődött.

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

PONORI THEWREWK EMIL.

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul. Ára füzve 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

CSENGERI JÁNOS.

Ára füzve 1 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérte

Dr. BOZÓKY ALAJOS.

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt.

- M. Tullius Cicero. Lælius a barátságról.** Latinból fordította *Némethy Géza.* Füzve 20 kr.
- Gaius Valerius Catullus versei.** Irodalomtörténeti tanulmányokkal bevezette és jegyzetekkel kísérve ford. *Csengeri János.* Füzve 30 kr.
- Quintus Horatius Flaccus. A költészetről.** Fordította *Czuczor Gergely.* Füzve 20 kr.
- Theophrastus jellemrajzai.** A görög eredetiből fordította *Hunfalvy János.* Füzve 20 kr.
- Tibullus elégiái.** Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Csengeri János.* Füzve 40 kr.
- Diszkiadás kis 8-rét alakban kötve 1 frt 40 kr.
-